

Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Π.Μ.Σ. «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Ρώμης κατά την περίοδο της
Ύστερης Δημοκρατίας, 82 – 27 π.Χ.»

Επιβλέπων καθηγητής: ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος

ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Μαριάννα

A.M.: 1210M021

Αθήνα

Σεπτέμβριος 2012

“Si vis pacem, para bellum”

“Rome had an empire before it had an emperor”

Andrew Erskin

«Ο Vercingetorix παραδίδει τα όπλα του στα πόδια του Ιουλίου Καίσαρα»

Lionel Noel Royer, 1899

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	Σελ. 1
Ιστορική αναδρομή έως το 133 π.Χ.	3
Από την ίδρυση έως το 133 π.Χ.	3
Η ρωμαϊκή επέκταση έως το 133 π.Χ.	4
Από το 133 έως το 82 π.Χ.	8
Η ρωμαϊκή επέκταση από το 133 έως το 82 π.Χ.	8
Εσωτερικές αναταραχές από το 133 έως το 82 π.Χ.	8
Κεφάλαιο 1ο: Ο ρωμαϊκός στρατός	16
Έως το 107	16
Η στρατιωτική μεταρρύθμιση του Μάριου	17
Οι συνέπειες της μεταρρύθμισης του Μάριου	21
Κεφάλαιο 2ο: Ο ρωμαϊκός ιμπεριαλισμός	24
Η απροθυμία για προσάρτηση εδαφών	25
Κράτη – πελάτες και αυτόνομες πόλεις	26
Οικονομικά κίνητρα για επέκταση	27
Η διοίκηση των επαρχιών	29
Κεφάλαιο 3ο: Το ρωμαϊκό σύστημα διακυβέρνησης και οι μεταρρυθμίσεις του Σύλλα	32
Το ρωμαϊκό σύστημα διακυβέρνησης	32
Οι Ρωμαίοι αξιωματούχοι	33
Αιρετοί αξιωματούχοι	33
Μη αιρετοί αξιωματούχοι	35
Η Σύγκλητος	35
Οι μεταρρυθμίσεις του Σύλλα	36
Οι συνέπειες των μεταρρυθμίσεων του Σύλλα	39
Κεφάλαιο 4ο: Πομπήιος – Κράσος – Ιούλιος Καίσαρ	41
Η άνοδος του Πομπήιου	41
Ο πόλεμος κατά του Σερτωρίου στην Ισπανία	42
Η εξέγερση των μονομάχων του Σπάρτακου	44
Η εμφάνιση του Ιουλίου Καίσαρα και η κατάργηση της νομοθεσίας του Σύλλα	46
Ο Γ΄ Μιθριδατικός Πόλεμος και η αναδιοργάνωση της Ανατολής από τον Πομπήιο	48
Η εκστρατεία του Λούκουλλου	48
Ο Πομπήιος κατά των πειρατών της Μεσογείου	49
Η εκστρατεία κατά του Μιθριδάτη και η ρωμαϊκή επέκταση στην Ανατολή	50

Η Πρώτη Τριανδρία	53
Η εκστρατεία του Καίσαρα στη Γαλατία	56
Η εκστρατεία του Κράσσου κατά των Πάρθων	63
Ο εμφύλιος πόλεμος, η δικτατορία και η δολοφονία του Καίσαρα	66
Οδεύοντας προς τη σύγκρουση	66
Ο εμφύλιος πόλεμος	68
Η δικτατορία και οι μεταρρυθμίσεις του Καίσαρα	70
Κεφάλαιο 5ο: Η Ρώμη μετά το θάνατο του Καίσαρα	75
Επίλογος	79

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα I: Θεωρητικό πλαίσιο χάραξης υψηλής στρατηγικής	I
Παράρτημα II: Ύπατοι ανά έτος 82 – 27 π.Χ.	V
Παράρτημα III: Χρονολογικός πίνακας	IX
Παράρτημα IV: Γλωσσάριο όρων και εννοιών	XI
Βιβλιογραφία	XIV

ΛΙΣΤΑ ΧΑΡΤΩΝ

Η ρωμαϊκή επέκταση στην Ιταλία	Σελ. 4
Η ρωμαϊκή επέκταση κατά τον 3 ^ο και τον 2 ^ο αιώνα π.Χ.	7
Η Ισπανία την εποχή του Σερτωρίου	43
Η Μικρά Ασία πριν τους Μιθριδατικούς Πολέμους	52
Η Μικρά Ασία μετά την αναδιοργάνωση από τον Πομπήιο	53
Η Γαλατία την εποχή του Καίσαρα	57
Η εκστρατεία του Καίσαρα στη Γαλατία	60
Η αυτοκρατορία των Πάρθων το 51 π.Χ.	63
Οι ρωμαϊκές κτήσεις το 44 π.Χ.	74
Οι ρωμαϊκές κτήσεις το 30 π.Χ.	78

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει εάν οι εσωτερικές αναταραχές της περιόδου της Ύστερης ρωμαϊκής Δημοκρατίας από την αναγόρευση του Λεύκιου Σύλλα σε δικτάτορα το 82 π.Χ.¹ έως και την τελική κατάρρευση του υφιστάμενου συστήματος και την δημιουργία του Πριγκιπάτου από τον ανιψιό και θετό γιο του Γαϊού Ιουλίου Καίσαρα, Οκταβιανό το 27² επηρέασαν τη χάραξη της υψηλής στρατηγικής της Ρώμης. Εντός αυτού του πλαισίου θα εξεταστούν οι μεταρρυθμίσεις του τρόπου διακυβέρνησης της Ρώμης, οι εκστρατείες της εναντίον ξένων εχθρών και η διαχείριση της αυτοκρατορίας, καθώς και οι πολιτικές συνέπειες της στρατιωτικής μεταρρύθμισης του Γάιου Μάριου το 107.

Η Ρώμη ιδρύθηκε το 753 και μέσα σε μερικούς αιώνες κατόρθωσε να μετατραπεί σε αυτοκρατορία που εκτεινόταν από την Ιβηρική χερσόνησο έως την Ασία και την Αφρική. Ήταν η Ρώμη ιμπεριαλιστική δύναμη; Οι απόψεις δίστανται. Από τη μία πλευρά, ήταν απρόθυμη να προσαρτά νέες επαρχίες, ακόμα και μετά από νίκη στο πεδίο της μάχης επί των τοπικών πληθυσμών. Αξιοσημείωτο παράδειγμα αποτελεί η άρνηση της Συγκλήτου το 88 να αποδεχθεί το βασίλειο της Αιγύπτου που κληροδότησε στο ρωμαϊκό λαό ο Φαραώ Πτολεμαίος Ι΄ Αλέξανδρος Α΄ με τη διαθήκη του. Από την άλλη πλευρά όμως, όταν έκρινε πως είναι προς όφελός της ή δεν υπήρχε άλλος τρόπος να ελέγξει τις περιοχές που είχε υπό την πολιτική επιρροή της, δε δίσταζε να προσαρτήσει οποιαδήποτε περιοχή ως επαρχία της, όπως στην περίπτωση της Γαλατίας μετά την εκστρατεία του Ιουλίου Καίσαρα (58 – 51).

Αυτή η μεταμόρφωση από μικρή πόλη – κράτος της κεντρικής Ιταλίας στην μεγαλύτερη αυτοκρατορία της Μεσογείου, εκτός από τη σημασία που έχει για την ίδια τη Ρώμη, διαδραματίζει και έναν ακόμα ρόλο: βοηθά στην κατανόηση του παρόντος, αφού και τώρα όπως και τότε τα ισχυρότερα κράτη επιβάλλουν τη θέλησή τους στα πιο αδύναμα³. Η Ρώμη αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κράτους που δρα βάσει των αρχών του πολιτικού ρεαλισμού και προσπαθεί να διατηρήσει ή ακόμα και να βελτιώσει τη θέση του στο άναρχο διεθνές σύστημα, κάνοντας ορθολογικούς υπολογισμούς κόστους – οφέλους.

Η ιστορία της υπό εξέταση περιόδου της ρωμαϊκής Δημοκρατίας βρίθκει από συγκρούσεις και αιματοχυσίες. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι περισσότερες από αυτές ήταν εμφύλιες και όχι εναντίον κάποιου εξωτερικού εχθρού. Για μεγάλα διαστήματα, οι νικηφόροι στρατηγοί αφού είχαν κατορθώσει να καθυποτάξουν ξένους πληθυσμούς και να κερδίσουν

¹ Στο εξής όλες οι χρονολογίες που αναφέρονται στο κείμενο είναι προ Χριστού, εκτός αν σημειώνεται το αντίθετο.

² Η περίοδος της Ύστερης Δημοκρατίας ξεκινά το 133 με σημαντικότερο γεγονός την δημαρχία του Τιβέριου Σεμπρώνιου Γράκχου. Το 82 επιλέχθηκε ως αφετηρία της εργασίας με σκοπό την πληρέστερη δυνατή ανάλυση, τηρουμένων όμως και των προϋποθέσεων που αφορούν τη συγγραφή μιας διπλωματικής εργασίας σύμφωνα με τον Κανονισμό του Π.Μ.Σ.

³ Erskin Andrew, *Roman Imperialism*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2010, σελ. 3.

δόξα, χρήμα και την τυφλή, πολλές φορές, πίστη του στρατεύματος που διοικούσαν, στρέφονταν ο ένας εναντίον του άλλου σ' έναν αγώνα με έπαθλο την απόλυτη εξουσία για το νικητή και με τίμημα την καταστροφή και το θάνατο – συνήθως – για τον ηττημένο.

Οι στρατηγοί αυτοί, κατά παράβαση των νόμων, καταλάμβαναν αξιώματα για τα οποία δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις (Πομπήιος), παρέμεναν σε αυτά για μεγαλύτερο του προβλεπόμενου χρονικό διάστημα ή επανεκλέγονταν πριν το πέρας της προβλεπόμενης αποχής (ο Μάριος μέσα σε διάστημα 21 ετών ανέλαβε την υπατεία 7 φορές, εκ των οποίων οι 4 διαδοχικές) ή ακόμα και αναγορεύονταν δια βίου δικτάτορες (Σύλλας, Καίσαρας). Κίνητρο για όλα αυτά σαφώς αποτελούσε η προσωπική τους φιλοδοξία και η επιθυμία για δόξα και πλούτη.

Το μέσο που κυρίως χρησιμοποιήθηκε από τις σημαίνουσες προσωπικότητες της περιόδου για την πραγματοποίηση των σκοπών τους ήταν ο στρατός. Με τη στρατιωτική μεταρρύθμιση του Μάριου που επέτρεψε στους ακτήμονες να καταταγούν στο στρατό και κατ' αυτόν τον τρόπο να ξεφύγουν από τη φτώχεια, η πίστη του στρατεύματος σταδιακά μετατοπίστηκε από τη Ρώμη στο στρατηγό, ο οποίος, εκτός της δυνατότητας για εύκολο πλουτισμό που παρείχε στο στράτευμα μέσω της λαφυραγωγίας και για διακρίσεις κατά τη διάρκεια των εκστρατειών, ήταν αυτός ο μόνος υπεύθυνος μετά τη διάλυση του στρατού – δεν υπήρχε τακτικός στρατός, η στρατολόγηση γινόταν ανάλογα με τις ανάγκες της επερχόμενης κάθε φορά εκστρατείας ή ακόμα και κατά τη διάρκειά της – για την αποκατάσταση των στρατιωτών του μέσω της διανομής γης ώστε να εξασφαλίσουν τα προς το ζην.

Ο τρόπος χάραξης της ρωμαϊκής υψηλής στρατηγικής της Ύστερης Δημοκρατίας σε καμία περίπτωση δε θυμίζει τη χάραξη υψηλής στρατηγικής από ένα συγκροτημένο κράτος με συγκεκριμένους πολιτικούς αντικειμενικούς σκοπούς και μέσα για την επίτευξή τους. Αντίθετα, κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, οι σκοποί προσδιορίζονται από την κυρίαρχη κάθε φορά προσωπικότητα και το μέσο συνήθως είναι η στρατιωτική στρατηγική, με τη Σύγκλητο ουσιαστικά να διαδραματίζει καθαρά επικυρωτικό ρόλο ή, ακόμα χειρότερα, να μην αντιλαμβάνεται καν τις συνέπειες των εξουσιών που παραχωρεί σε ένα μόνο άτομο. Είναι απολύτως φυσικό λοιπόν ένας έξυπνος και φιλόδοξος άνδρας όπως ο Σύλλας, ο Πομπήιος ή ο Καίσαρας να εκμεταλλευτεί τις περιστάσεις και να προσπαθήσει να ικανοποιήσει τις προσωπικές του φιλοδοξίες, αφού είχε στα χέρια ένα τόσο ισχυρό όπλο, όπως είναι ένας έμπειρος στρατός που υπακούει τυφλά σε αυτόν.

Όλες οι εξελίξεις της περιόδου ξεκινούν από τον καταλυτικό ρόλο της στρατιωτικής μεταρρύθμισης του Μάριου και αποτελούν συνέπειες αυτής. Η μεταβίβαση της πίστης και της υπακοής του στρατεύματος από τους κρατικούς θεσμούς σε ένα άτομο και εξαιτίας αυτού η δημιουργία «προσωπικών» στρατών ήταν αυτή που συνετέλεσε στη σύγκρουση

μεταξύ προσωπικοτήτων και θεσμών ή προσωπικοτήτων μεταξύ τους, δημιούργησε και κλιμάκωσε τις εσωτερικές αναταραχές και τελικά οδήγησε στην ολοκληρωτική κατάρρευση της ρωμαϊκής Δημοκρατίας.

1. Ιστορική αναδρομή έως το 133 π.Χ.⁴

1.1 Από την ίδρυση έως το 133 π.Χ.

Σύμφωνα με την παράδοση, η Ρώμη ιδρύθηκε το 753 από το Ρωμύλο ως πόλη – κράτος. Γύρω στο 650 κατακτήθηκαν από τους Ετρούσκους, οι οποίοι ήταν και οι πρωτεργάτες της ρωμαϊκής αστικοποίησης. Την περίοδο αυτή, η Ρώμη κυβερνάται από έναν βασιλιά, ο οποίος είχε ως συμβούλους τους επικεφαλής των κυρίαρχων οικογενειών – το συμβούλιο αυτό ήταν η Σύγκλητος⁵. Ο έκτος Ετρούσκος βασιλιάς, Σέρβιος Τύλλιος ήταν αυτός που εισήγαγε με την απογραφή του τη διαίρεση του πληθυσμού σε πέντε τάξεις, με κριτήριο την οικονομική κατάσταση των πολιτών⁶ και δημιούργησε τις φυλές με γεωγραφικά κριτήρια, οι οποίες σταδιακά αυξήθηκαν από τέσσερις αστικές και είκοσι αγροτικές σε τριανταπέντε. Όλοι οι πολίτες εκτός αυτών που ανήκαν στην τελευταία τάξη ήταν υποχρεωμένοι να υπηρετήσουν στο στρατό και να εξασφαλίσουν το στρατιωτικό εξοπλισμό τους⁷.

Το 509 οι Ρωμαίοι εκδίωξαν τον έβδομο και τελευταίο βασιλιά και εγκαθίδρυσαν τη Δημοκρατία. Η εξουσία του βασιλιά – το *imperium* – μεταβιβάστηκε σε δύο αιρετούς άρχοντες, τους υπάτους (*consules*) που εκλέγονταν σε ετήσια βάση και από το 367 ο ένας εκ των δύο έπρεπε να προέρχεται από τους πληβείους⁸. Αργότερα (το 326) με αφορμή μια εκστρατεία που διήρκεσε περισσότερο από την ετήσια θητεία του υπάτου που την είχε αναλάβει, η Σύγκλητος απέκτησε το δικαίωμα να επεκτείνει το *imperium* των αρχόντων που βρίσκονταν εκτός των ορίων της πόλης (*pomerium*)⁹· οι άρχοντες αυτοί, ανάλογα με το προηγούμενο αξίωμά τους, ονομάστηκαν ανθύπατοι (*proconsules*) ή προπραίτορες (*propraetores*).

⁴ Η παρούσα ενότητα αντλεί από τα Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, Αθήνα, Παπαδήμα, 2010, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, Da Capo Press, New Brunswick, New Jersey, 1965, Rodgers Nigel, *The Illustrated Encyclopaedia of the Roman Empire*, Lorenz Books, China, 2006 και Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, Wiley – Blackwell, West Sussex, 2009.

⁵ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 15.

⁶ Αν και η κατάταξη των Ρωμαίων πολιτών σε πέντε τάξεις από το Σέρβιο Τύλλιο αμφισβητείται ευρέως και υποστηρίζεται ότι συνέβη πολύ αργότερα και σταδιακά (Gabba, Keppie, Hildinger), για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας ο όρος «Σερβιανές τάξεις» αναφέρεται σε αυτή την κατάταξη ασχέτως του χρόνου της πραγματικής δημιουργίας τους.

⁷ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 34 – 6 και Rodgers Nigel, *The Illustrated Encyclopaedia of the Roman Empire*, σελ. 23.

⁸ Watson Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2006, σελ. 179 και Rodgers Nigel, *The Illustrated Encyclopaedia of the Roman Empire*, σελ. 89.

⁹ Οι άρχοντες αυτοί έχαναν το *imperium* τους μόλις εισέρχονταν εντός του *pomerium*.

1.2 Η ρωμαϊκή επέκταση έως το 133 π.Χ.

Αρχικά, από το 498 μέχρι και το 272, η Ρώμη σταδιακά επεκτάθηκε σε ολόκληρη την Ιταλία εκτός της κοιλάδας του Πο (Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία) με αρχή τη νίκη επί των Λατίνων στη λίμνη Ρηγίλλη και τέλος την καθυπόταξη της ελληνικής πόλης του Τάραντα στο νότο. Στο μεταξύ είχαν πολεμήσει με τους Σαμνίτες τρεις φορές (341, 327 – 304 και 298 – 291), τους Ετρούσκους, τους Καρχηδονίους, τους Γαλάτες (από τους οποίους ηττήθηκαν) και τον βασιλιά της Ηπείρου Πύρρο, ο οποίος έσπευσε σε βοήθεια των Ελλήνων του Τάραντα (280 – 272).

Στη συνέχεια, από το 264 έως και το 146 (Μέση Δημοκρατία), η Ρώμη ανέλαβε μια σειρά επεκτατικών πολέμων που οδήγησε στην κυριαρχία της σε ολόκληρη τη Μεσόγειο, σε μια προσπάθεια να προστατεύσει την Ιταλία από εξωτερικές απειλές. Αρχικά, με τον Α΄

Καρχηδονιακό Πόλεμο (264 – 241) κατέλαβε την Σικελία (πρώτη επαρχία) και το 238 απέσπασε από την Καρχηδόνα τη Σαρδηνία και την Κορσική, οι οποίες μαζί αποτέλεσαν τη δεύτερη επαρχία της. Μέσα σε αυτά τα είκοσι περίπου χρόνια η Ρώμη κατόρθωσε να μετατραπεί σε ναυτική δύναμη¹⁰ με αρχικό στόχο να αποκτήσει τον έλεγχο της θάλασσας και να αποκόψει τις καρχηδονιακές δυνάμεις στη Σικελία από τις ενισχύσεις τους¹¹. Ο Β΄ Καρχηδονιακός Πόλεμος ξεκίνησε το 218 και τελείωσε το 202 με την ολοκληρωτική νίκη των Ρωμαίων επί των στρατευμάτων του Αννίβα στη Ζάμα και την προσάρτηση της Ισπανίας (χωρίστηκε σε δύο επαρχίες, την Εγγύς Ισπανία και την Άνω Ισπανία). Έτσι, η Ρώμη έγινε αρχικά κυρίαρχη δύναμη της δυτικής Μεσογείου¹². Κατά τη διάρκεια του Β΄ Καρχηδονιακού Πολέμου, ο Φίλιππος Ε΄ της Μακεδονίας συμμάχησε με τον Αννίβα εναντίον της Ρώμης, γεγονός που οδήγησε στον Α΄ Μακεδονικό Πόλεμο (214 – 205) με στόχο τον αποκλεισμό του Αννίβα από τη λήψη ενισχύσεων από την Ανατολή¹³.

Μετά τη σύναψη ειρήνης με την Καρχηδόνα, οι Ρωμαίοι κήρυξαν τον πόλεμο στον Φίλιππο για δεύτερη φορά. Ο Β΄ Μακεδονικός Πόλεμος (200 – 196) κατέληξε με ήττα του Φιλίππου στις Κυνός Κεφαλές (197) και τη διακήρυξη από τον Τίτο Κοϊνκτίο Φλαμίνιο των ελληνικών πόλεων της Ευρώπης και της Ασίας ως ελεύθερων¹⁴. Με την κίνηση αυτή, η οποία δε σήμαινε ουσιαστική ελευθερία για την Ελλάδα, αλλά περισσότερο τη μετέτρεπε σε κράτος – πελάτη, η Ρώμη επεδίωκε τη δημιουργία ενός εμποδίου απέναντι στις φιλοδοξίες των Ελληνιστικών μοναρχών της Ασίας όπως ο Αντίοχος Γ΄ της Συρίας και ταυτόχρονα ενός δρόμου προς την Ασία που θα της επέτρεπε αργότερα την επέκτασή της στην περιοχή αυτή¹⁵. Ο πόλεμος με τον Αντίοχο διήρκεσε από το 192 ως το 190 και έληξε και αυτός με ήττα του τελευταίου στη Μαγνησία¹⁶.

Στη συνέχεια ακολούθησε ο Γ΄ Μακεδονικός Πόλεμος (171 – 168) εναντίον του Περσέα, γιου του Φιλίππου, ο οποίος πέθανε το 179. Οι Ρωμαίοι πέτυχαν αποφασιστική μάχη εναντίον των Μακεδόνων στην Πύδνα, αν και η προσάρτηση της Μακεδονίας ως ρωμαϊκή επαρχία πραγματοποιήθηκε μόλις το 146, κατόπιν νέων ταραχών στην περιοχή¹⁷. Είχε

¹⁰ Rawson Elizabeth, “The Expansion of Rome” στο Boardman John, Griffin Jasper & Murray Oswyn (edit.), *The Oxford History of the Roman World*, Oxford University Press, Oxford, 1991, σελ. 50.

¹¹ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 89 – 92.

¹² Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 17 – 8 και Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 89 – 101.

¹³ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 108.

¹⁴ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 112 και Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 94.

¹⁵ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 94.

¹⁶ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 18.

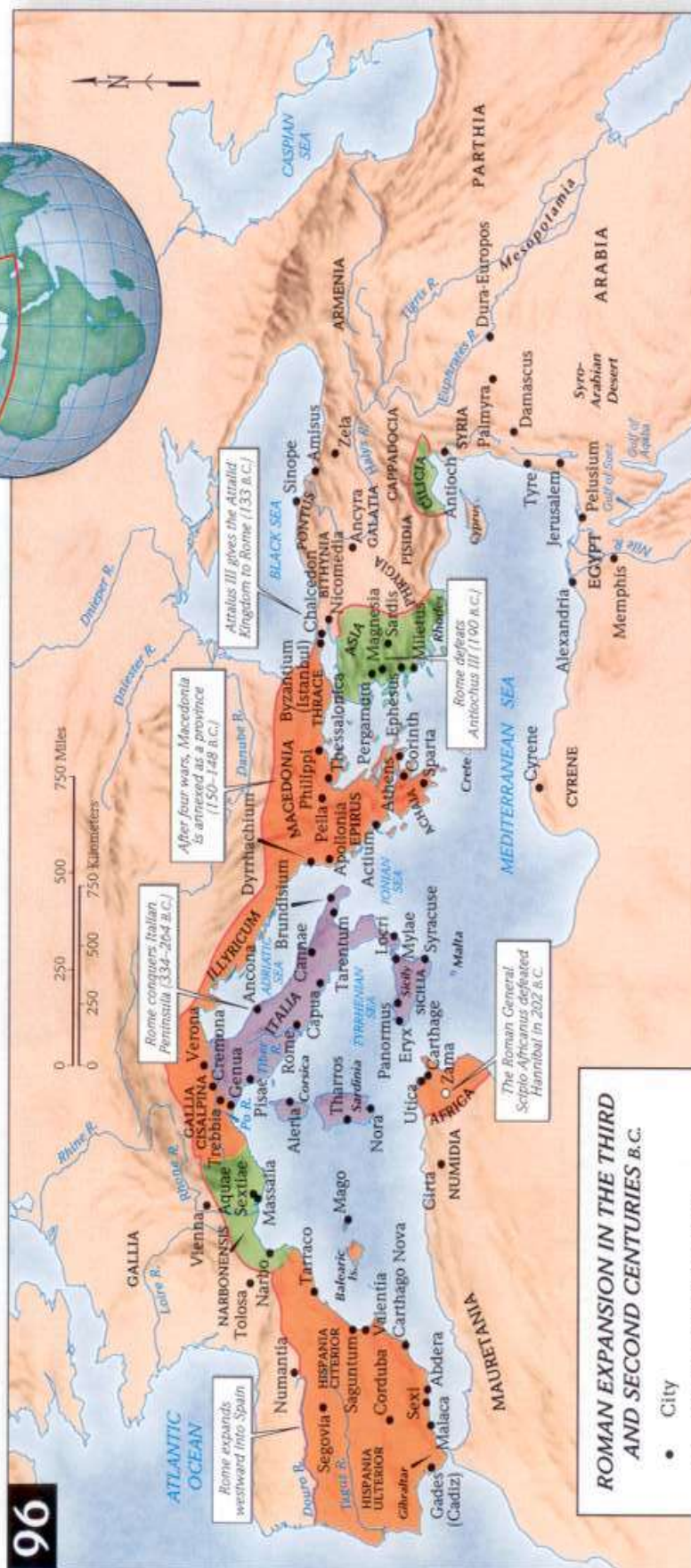
¹⁷ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 96 και Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 118 – 23.

προηγηθεί πόλεμος με την Αχαϊκή Συμπολιτεία και η καταστροφή της Κορίνθου, των Θηβών και της Χαλκίδας¹⁸.

Εν τω μεταξύ, ανάμεσα στον Γ' Μακεδονικό Πόλεμο και τη δημιουργία των ελληνικών επαρχιών, παρεμβλήθηκε ο Γ' Καρχηδονιακός Πόλεμος (149 – 146) με αφορμή μια επίθεση των Καρχηδονίων εναντίον του βασιλείου της Νουμιδίας. Η Καρχηδόνα καταστράφηκε, οι πολίτες της πουλήθηκαν ως δούλοι και η επαρχία της Αφρικής προστέθηκε στις ήδη υπάρχουσες¹⁹. Το αποτέλεσμα ήταν, πενήντα έξι χρόνια μετά τη Ζάμα η Ρώμη να γίνει κυρίαρχος και της ανατολικής Μεσογείου.

¹⁸ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 18.

¹⁹ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, 98 – 9.

2. Από το 133 έως το 82 π.Χ.

2.1 Η ρωμαϊκή επέκταση από το 133 έως το 82 π.Χ.

Στα πρώτα χρόνια της περιόδου της Ύστερης Δημοκρατίας η Ρώμη συνεχίζει την επεκτατική της πολιτική προς τα ανατολικά – με την εξαίρεση της νότιας Γαλατίας στα δυτικά – και αυξάνει ακόμα περισσότερο το μέγεθος της αυτοκρατορίας της. Το 133 πεθαίνει ο Άτταλος Γ΄ και κληροδοτεί το βασίλειο της Περγάμου στο ρωμαϊκό λαό. Η Σύγκλητος επικύρωσε τη διαθήκη του και το 126 το μεγαλύτερο μέρος του βασιλείου προσαρτήθηκε ως επαρχία με το όνομα Ασία. Η επαρχία της Ασίας ήταν ιδιαίτερα πλούσια και προσοδοφόρα για τη Ρώμη· στο μέλλον πολλοί αξιωματούχοι θα επεδίωκαν να διοριστούν κυβερνήτες της²⁰.

Από το 125 έως και το 120 η Ρώμη στράφηκε προς τα δυτικά, κατόπιν αιτήματος της συμμάχου της Μασσαλίας για να αντιμετωπίσει τις γειτονικές της κελτικές φυλές που είχαν αναπτύξει επιθετική συμπεριφορά. Οι Ρωμαίοι νίκησαν τα κελτικά φύλα μετά από συνεχόμενες εκστρατείες και η νότια Γαλατία ακολούθησε τη μοίρα των υπολοίπων και από το 120 και μετά αποτελούσε την επαρχία της Ναρβωνησίας (Εκείθεν των Άλπεων Γαλατία) με μόνιμη στρατιωτική παρουσία. Η προσάρτηση της συγκεκριμένης επαρχίας προσέφερε στους Ρωμαίους μια απευθείας δίοδο προς την Ισπανία²¹.

Η επέκταση της Ρώμης για την περίοδο αυτή σταματά στην Κιλικία (νότια ακτή της σημερινής Τουρκίας) το 102, μετά την εκστρατεία του Μάρκου Αντωνίου για την καταπολέμηση της πειρατείας. Μέχρι και το 82 η Ρώμη είχε προσαρτήσει συνολικά δέκα επαρχίες: Σικελία, Σαρδηνία – Κορσική, Εγγύς και Άνω Ισπανία, Εκείθεν και Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία, Αφρική, Μακεδονία, Ασία και Κιλικία. Η έλλειψη επαρκούς αριθμού κυβερνητών προκάλεσε προβλήματα στη διοίκησή τους. Μόνο με τις μεταρρυθμίσεις του Σύλλα²² το 82 αυξήθηκε ο αριθμός των πραιτόρων από έξι σε οκτώ ώστε μαζί με τους δύο υπάτους (συνολικά δέκα) να καλύπτονται οι διοικητικές ανάγκες όλων των επαρχιών. Ταυτόχρονα, εντός των επαρχιών υπήρχαν και βασιλεια – πελάτες, καθώς και πόλεις που διατήρησαν την αυτονομία τους όπως οι Συρακούσες στη Σικελία και η Αθήνα στην Ελλάδα²³.

2.2 Εσωτερικές αναταραχές από το 133 έως το 82

Ένα από τα προβλήματα που προκάλεσε η επέκταση της Ρώμης ήταν η μείωση του αγροτικού πληθυσμού της²⁴. Για να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα, ένας από τους

²⁰ Με βάση το νόμο, οι επαρχίες μοιράζονταν στους πραιτόρες και τους υπάτους με κλήρο, αν και στην πράξη ο νόμος αυτός καταστρατηγήθηκε κατ' εξακολούθηση.

²¹ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 101 και Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 150 – 1.

²² Βλ. παρακάτω, κεφάλαιο 3.

²³ Watson Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σελ. 183.

²⁴ Καθώς το μεγαλύτερο μέρος των λεγεώνων αποτελείτο από μικροκαλλιεργητές, οι συνεχόμενες και μερικές φορές παρατεταμένες εκστρατείες είχαν ως συνέπεια τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού

δημάρχους του 133, ο Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος έθεσε προς ψήφιση στη Συνέλευση του Λαού (comitia centuriata) ένα νομοσχέδιο με το οποίο πρότεινε τον αναδασμό της δημόσιας γης ώστε να αυξηθούν οι μικροκαλλιεργητές και κατά συνέπεια οι εγγεγραμμένοι στους στρατιωτικούς καταλόγους. Το νομοσχέδιο υπερψηφίστηκε από τη Συνέλευση, αλλά όχι πριν δημιουργηθούν αντιδράσεις από τους πλουσιότερους και ισχυρότερους Ρωμαίους. Ο Τιβέριος Γράκχος επεδίωξε την επανεκλογή του στη δημαρχία για τον επόμενο χρόνο ώστε να γλιτώσει από τη δίωξη των αντιπάλων του που δεν μπορούσαν να τον πειράξουν όσο κατείχε το αξίωμά του. Την ημέρα των εκλογών ξέσπασε διαμάχη μεταξύ των οπαδών του και μιας ομάδας συγκλητικών στη διάρκεια της οποίας ο ίδιος και 300 περίπου από τους οπαδούς του σκοτώθηκαν. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα στη χρήση βίας στην πολιτική ζωή της Ρώμης που από τότε έγινε συνήθης πρακτική και τελικά στράφηκε κατά της ολιγαρχίας που την εισήγαγε²⁵.

Το 123 ο αδερφός του Τιβέριου Γράκχου, Γάιος ανέλαβε τη δημαρχία. Επανέφερε σε ισχύ τον αγροτικό νόμο του αδερφού του και επιπλέον έφερε προς ψήφιση νομοσχέδια για ίδρυση αποικιών στην Ιταλία, την πώληση στο λαό φθηνού σίτου από το κράτος και παραχώρησε προνόμια στην τάξη των ιππέων (κυρίως οικονομικά, αλλά και πολιτικά), οι οποίοι επιπλέον θα αποτελούσαν αποκλειστικά το σώμα των ενόρκων στα δικαστήρια²⁶, δημιουργώντας έτσι μια αντιπαλότητα ανάμεσα σε αυτούς και τη Σύγκλητο²⁷. Ο Γάιος Γράκχος κατόρθωσε να επανεκλεγεί στη δημαρχία και την επόμενη χρονιά (122), αλλά η πρότασή του για παραχώρηση της ρωμαϊκής πολιτείας στους Ιταλούς συμμάχους τον έφερε σε ανοιχτή σύγκρουση με τη Σύγκλητο και το αποτέλεσμα ήταν να μην εκλεγεί για τρίτη φορά δήμαρχος. Η Σύγκλητος, αναγνωρίζοντας ότι η νίκη της θα ήταν παροδική αν δεν εξαλειφόταν η απειλή του Γαΐου όπως συνέβη και στην περίπτωση του αδερφού του, αποφάσισε να χρησιμοποιήσει ως πρόσχημα την κατάργηση του νόμου που αφορούσε την ίδρυση μιας αποικίας στην Καρχηδόνα. Ο Γάιος σε μια προσπάθεια να υπερασπιστεί το νόμο αυτό μετέβη μαζί με τους υποστηρικτές του στη Συνέλευση και μετά από επεισόδια

είτε γιατί πέθαιναν στον πόλεμο είτε γιατί κατά την απουσία τους κανείς δε μπορούσε να φροντίσει τη γη τους, η καταστροφή της οποίας τους υποβίβαζε στην τάξη των ακτημόνων.

²⁵ Η διαμάχη ξέσπασε όταν κατά των οπαδών του Τιβέριου Γράκχου που είχαν πάρει τον έλεγχο του Καπιτωλίου κινήθηκε μια ομάδα συγκλητικών με επικεφαλής τον Κορνήλιο Σκιπίωνα Νασικά.

²⁶ Πριν το νόμο του Γαΐου Γράκχου, το σώμα των ενόρκων αποτελούνταν αποκλειστικά από συγκλητικούς, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις αποδείχτηκαν ανίκανοι να καταδικάσουν άλλους συγκλητικούς, ειδικά σε υποθέσεις διαφθοράς και κακής διαχείρισης κυρίως στις επαρχίες, όπως συνέβη στην περίπτωση του Μάνιου Ακύλιου, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 154. Άλλος σημαντικός νόμος του Γαΐου υπαγόρευε ότι η επιλογή των επαρχιών που θα διοικούσαν οι δύο ύπατοι του επόμενου έτους θα γινόταν από τη Σύγκλητο πριν από την εκλογή τους.

²⁷ Ibid, σελ. 154 – 5, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 22 και Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 113. Σε υποθέσεις ληστρικής συμπεριφοράς από τους διοικητές των επαρχιών θα προήδρευε ένας πραιτορας σύμφωνα με άλλο νόμο που ψηφίστηκε αυτή τη χρονιά, χωρίς όμως να αυξηθεί ούτε σε αυτή την περίπτωση ο αριθμός των πραιτόρων, Mackay, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 154.

αποσύρθηκαν στον Αβεντίνο Λόφο. Για πρώτη φορά η Σύγκλητος πέρασε το Τελικό Ψήφισμα (Senatus Consultum Ultimum) για την αντιμετώπιση της απειλής, παραχωρώντας ουσιαστικά λευκή επιταγή στον Λεύκιο Οπίμιο, έναν εκ των δύο υπάτων του έτους, να λάβει όποια μέτρα θεωρούσε απαραίτητα για την αποκατάσταση της τάξης. Τελικά, μετά από επιδρομή στον Αβεντίνο Λόφο ο Γάιος Γράκχος και οι υποστηρικτές του σφαγιάστηκαν²⁸.

Τα επόμενα χρόνια μεγάλο μέρος της νομοθεσίας των Γράκχων ακυρώθηκε. Το πρόβλημα της στρατολόγησης που προσπάθησε να επιλύσει ο Τιβέριος Γράκχος μέσω της αγροτικής μεταρρύθμισης παρέμεινε άλυτο. Και όχι μόνο: από εκείνη την περίοδο ξεκίνησε μια σύγκρουση για την εξουσία μεταξύ συγκλητικών και ιππέων, καθώς οι μεν προσπαθούσαν να διατηρήσουν ανέπαφη τη συγκλητική διακυβέρνηση και οι δε να εγκαθιδρύσουν μια πλουτοκρατική²⁹. Το πελατειακό σύστημα άρχισε να διογκώνεται όσο η οικονομία μετατρέποταν από αγροτική σε χρηματική. Ο τρόπος με τον οποίο εξοντώθηκαν οι δύο Γράκχοι, με το πρόσχημα της εθνικής ασφάλειας, είναι σημαντικός: από αυτό το σημείο κι έπειτα η χρήση βίας στη δημόσια ζωή της Ρώμης έγινε συχνή και συστηματική. Επιπλέον, από την εποχή του Τιβέριου Γράκχου και μετά δημιουργήθηκαν δύο παρατάξεις: οι *populares* («άνθρωποι του λαού»), που αντιτάσσονταν στην ολιγαρχία και ήταν υπέρ του λαού και οι *optimates* («άριστοι άνδρες»), υποστηρικτές της ολιγαρχίας και της Συγκλήτου που πάσχιζαν να διατηρήσουν την καθιερωμένη τάξη πραγμάτων. Και οι δύο παρατάξεις ήταν ανεπίσημες και ρευστές και σε καμία περίπτωση πολιτικά κόμματα με τη σύγχρονη έννοια και αποτελούνταν από μέλη της ολιγαρχίας. Ειδικότερα, τα μέλη των *populares* εκμεταλλεύονταν τη λαϊκή δυσαρέσκεια για να προωθήσουν τους προσωπικούς τους σκοπούς³⁰.

Στα χρόνια που ακολούθησαν το θάνατο του Γαΐου Γράκχου οι πολλές στρατιωτικές ήττες που σημειώθηκαν έπληξαν έτι περισσότερο το γόητρο της Συγκλήτου. Μια δυναστική διαμάχη στη Νουμιδία το 118 και οι αλυσιδωτές αντιδράσεις που προκάλεσε οδήγησαν τη Ρώμη, με αφορμή τη δολοφονία Ιταλών εμπόρων στην πόλη της Κίρτα, στην κήρυξη πολέμου εναντίον του Ιουγούρθα που κράτησε έως το 105. Κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου αρχίζει η άνοδος του Γαΐου Μάριου, αφού μετά από συνεχόμενες ήττες και περιορισμένες επιτυχίες ανέλαβε τη διοίκηση του στρατού ο Κόιντος Καϊκίλιος Μέτελλος, ύπατος του 109. Η αργή εξέλιξη του πολέμου όμως δεν καθυσάχασε την ήδη εξοργισμένη κοινή γνώμη της Ρώμης, με αποτέλεσμα ο Μάριος να θέσει υποψηφιότητα για την υπατεία του έτους 107, γεγονός που τον οδήγησε σε ρήξη με το Μέτελλο. Η εκλογή του³¹ όμως δεν του εξασφάλισε και τη διοίκηση της επαρχίας, αφού οι διορισμοί ήταν προνόμιο της Συγκλήτου που είχε ήδη

²⁸ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 156 – 7.

²⁹ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 23.

³⁰ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 113 – 4.

³¹ Η εκλογή του Μάριου, την οποία όφειλε αποκλειστικά στις στρατιωτικές του επιτυχίες και την υποστήριξη των ιππέων και των δημάρχων αναστάτωσε τους συγκλητικούς γιατί ξέφευγε από την παράδοση, *ibid*, σελ. 125.

ανανεώσει τη θέση του Μετέλλου. Με νόμο που πέρασε ένας από τους δημάρχους του έτους αποφασίστηκε να πάρει ο Μάριος τη θέση του Μετέλλου.

Από τη στιγμή εκείνη, ο Μάριος άρχισε τη στρατολόγηση και έκανε τις διάσημες στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις του³². Η σημαντικότερη καινοτομία που εισήγαγε ήταν η στρατολόγηση νεοσύλλεκτων από όλες τις τάξεις των Ρωμαίων, δηλαδή και από την τάξη των ακτημόνων. Κατόπιν επέστρεψε στην Αφρική για να συνεχίσει τον πόλεμο κατά του Ιουγούρθα, χωρίς μεγαλύτερη πρόοδο από τον Μέτελλο. Τελικά, το 105 κατάφερε να περιορίσει τον Ιουγούρθα στη Μαυριτανία, οπού κατέφυγε στον πεθερό του, βασιλιά της περιοχής. Ο τελευταίος μετά από δωροδοκία τον παρέδωσε στον ταμία του Μάριου, Λεύκιο Σύλλα και ο πόλεμος τελείωσε.

Σχεδόν ταυτόχρονα με τον πόλεμο κατά του Ιουγούρθα, από το 113 η Ρώμη είχε δεύτερο ανοιχτό μέτωπο προς τη Δύση με τους Κίμβρους αρχικά και στην πορεία και με τους Τεύτονες (γερμανικά φύλα). Μετά από καταστροφικές ήττες τα πρώτα χρόνια, ο Μάριος ήταν αυτός που κατόρθωσε να κερδίσει και αυτόν τον πόλεμο. Το 104 ανέλαβε για δεύτερη φορά την υπατεία ενώ έλειπε ακόμα στην Αφρική, κατά παράβαση του νόμου της επανεκλογής και της παράδοσης που επέβαλε τη φυσική παρουσία των υποψηφίων στη Ρώμη για την ανακοίνωση της υποψηφιότητάς τους και έκτοτε ανέλαβε άλλες τέσσερις έως και το 100 (συνολικά έξι υπατείες σε διάστημα οκτώ ετών). Για την αντιμετώπιση των Κίμβρων και των Τευτόνων και την αποφυγή μιας εισβολής τους στην Ιταλία, ο Μάριος έκανε κι άλλες στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις και τελικά το 101 εξολόθρευσε τους Κίμβρους, αφού πρώτα το 102 είχε συντρίψει και τους Τεύτονες.

Στο απόγειο της δόξας του πλέον, ο Μάριος διέλυσε το στρατό του και κατέφυγε στη βοήθεια του Λεύκιου Απουήλιου Σατουρνίνου και του Γαΐου Σερβιλίου Γλαυκία, δημάρχου και πραιτόρα αντίστοιχα για να περάσει τη νομοθεσία που θα του επέτρεπε να τηρήσει τις υποσχέσεις που είχε δώσει στους στρατιώτες του για διανομή γης και ίδρυση αποικιών για την εγκατάστασή τους. Ο Σατουρννίνος και ο Γλαυκίας όμως είχαν τα προσωπικά τους σχέδια· ο πρώτος την επανεκλογή του στη δημαρχία και ο δεύτερος την εκλογή του στην υπατεία. Όταν ο Μάριος δεν στήριξε την προσπάθειά τους, δολοφόνησαν το συγκλητικό υποψήφιο για να πάρει τη θέση του ο Γλαυκίας³³. Οι αναταραχές που ξέσπασαν οδήγησαν τη Σύγκλητο στην έκδοση του δεύτερου Τελικού Ψηφίσματος, δίνοντας απόλυτη εξουσία στο Μάριο για να προστατέψει τη Δημοκρατία³⁴. Το αποτέλεσμα ήταν να δολοφονηθούν ο Σατουρννίνος και ο Γλαυκίας από τα εξαγριωμένα πλήθη.

³² Για περισσότερες λεπτομέρειες για τις στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις του Μάριου και τις επιπτώσεις τους στο ρωμαϊκό πολίτευμα, βλ. παρακάτω, κεφάλαιο 1.

³³ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 28.

³⁴ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 127.

Ο Μάριος, αποξενωμένος απ' όλες τις πλευρές τελείωσε τη θητεία του και αποχώρησε από τη Ρώμη για την Ασία. Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι σκοπός του ήταν να επανακτήσει τη χαμένη δόξα του προκαλώντας πόλεμο με τους βασιλείς της Ασίας και κυρίως με το Μιθριδάτη ΣΤ', βασιλιά του Πόντου³⁵. Για την επόμενη δεκαετία περίπου δεν είχε καμία επαφή με τις ρωμαϊκές υποθέσεις.

Τα επόμενα χρόνια κύλησαν σχετικά ήρεμα για τη Ρώμη. Με τον έλεγχο των δικαστηρίων όμως να έχει ξαναπεράσει στα χέρια των ιππέων³⁶ και τις συνεχείς αποφάσεις τους υπέρ των *publicani*³⁷, παρουσιάστηκε η ανάγκη για αναμόρφωση των δικαστηρίων. Το μεταρρυθμιστικό αυτό πρόγραμμα ανέλαβε ο Μάρκος Λίβιος Δρούσος, γόνος πλούσιας αριστοκρατικής οικογένειας και δήμαρχος του έτους. Ο Δρούσος πρότεινε τη συγκρότηση του σώματος των ενόρκων από συγκλητικούς στους οποίους θα συμπεριλαμβάνονταν και 300 ιππείς – δηλαδή, ο αριθμός των συγκλητικών θα έφτανε τους 600 – και την παραχώρηση της ρωμαϊκής πολιτείας στους Ιταλούς συμμάχους. Οι νόμοι του πέρασαν με τη βία και μόλις πέθανε ο Λεύκιος Λικίνιος Κράσος που τον στήριζε στη Σύγκλητο, ακυρώθηκαν. Ο ίδιος δολοφονήθηκε και η δολοφονία του αποτέλεσε την αφορμή για το Συμμαχικό Πόλεμο (91 – 88), καθώς η Ρώμη για μια ακόμα φορά αρνήθηκε την παραχώρηση της πολιτείας στους Ιταλούς συμμάχους της.

Ο πόλεμος εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την κεντρική Ιταλία και προς τα νότια³⁸. Όταν η Ετρουρία και η Ουμβρία μπήκαν στον πόλεμο, η Ρώμη αποφάσισε να κάνει δεκτό το αίτημα των συμμάχων και με νόμο το 89 παραχώρησε τη ρωμαϊκή πολιτεία σε όσους από τους συμμάχους δεν είχαν συμμετάσχει στον πόλεμο και σε όσους συμφώνησαν να παραδώσουν τα όπλα. Παρά το γεγονός αυτό η εξέγερση των συμμάχων σε ορισμένα μέρη της Ιταλίας συνεχίστηκε και το 88. Το πρόβλημα που προέκυψε από την παραχώρηση της πολιτείας στους συμμάχους ήταν η ενσωμάτωσή τους στο εκλογικό σώμα της Ρώμης, δηλαδή σε πόσες

³⁵ Πλούταρχος, *Μάριος*, 31.

³⁶ Ο Γάιος Γράκχος αρχικά πέρασε νόμο με τον οποίο το σώμα των ενόρκων των δικαστηρίων για ληστρική συμπεριφορά στις επαρχίες αποτελούσαν αποκλειστικά ιππείς. Το 106 ο ύπατος Κόιντος Σεργίλιος Καίπιων πέρασε νέο νόμο με τον οποίο οι ένορκοι θα ήταν συγκλητικοί και ο οποίος καταργήθηκε το 102 όταν ο Γλαυκίας με νόμο που πέρασε αποκατέστησε τους ιππείς στα σώματα των ενόρκων. Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 154, 162 – 3.

³⁷ Καθώς η Ρώμη δε διέθετε σύστημα συλλογής φόρων από τις επαρχίες, το έργο αυτό ανέλαβαν οι *publicani* (δημοσιώνες) που ανήκαν στην τάξη των ιππέων μέσω πλειστηριασμού. Πλήρωναν προκαταβολικά το ποσό που όφειλε να δώσει η επαρχία για την οποία είχαν πλειοδοτήσει και κατόπιν εισέπρατταν οι ίδιοι το φόρο από την επαρχία με επιπλέον κέρδος, συχνά χρησιμοποιώντας βίαιες μεθόδους, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 134, Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 109 και Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 20 – 1. Αναλυτικότερα, βλ. παρακάτω, κεφάλαιο 2.

³⁸ Εδώ ξανακάνει την εμφάνισή του ο Μάριος που έχει επιστρέψει από την Ασία ως κατώτερος αξιωματούχος ενός εκ των δύο υπάτων, του Πόπλιου Ρουτίλιου Λούπου. Όταν ο τελευταίος και ο αντικαταστάτης του σκοτώθηκαν, ανέλαβε τη διοίκηση της εκστρατείας στα βόρεια. Εν τω μεταξύ, στα νότια την εκστρατεία εναντίων των Σαμνιτών είχε αναλάβει ο δεύτερος ύπατος του έτους, Λεύκιος Ιούλιος Καίσαρας, ο οποίος είχε διορίσει ανάμεσα στους αξιωματούχους του τον Σύλλα, ταμία του Μάριου το 107 και πρωτεργάτη της παράδοσης του Ιουγούρθα στους Ρωμαίους.

από τις φυλές της *comitia centuriata* θα κατανέμονταν ώστε να περιοριστεί η επιρροή τους στις εκλογές³⁹.

Ο Συμμαχικός Πόλεμος είχε και άλλες συνέπειες για τη Ρώμη, όπως η δημιουργία πελατειακών δεσμών και εκτός της πόλης και η σταδιακή υποδοχή των Ιταλών στη Σύγκλητο και στα αξιώματα. Η πιο άμεση από αυτές ήταν η ρήξη που προκλήθηκε μεταξύ του Μάριου και του Σύλλα με αφορμή την ανάθεση της διοίκησης της εκστρατείας κατά του Μιθριδάτη.

Ενώ η Ρώμη ήταν ακόμα απασχολημένη με το Συμμαχικό Πόλεμο, στην Ασία ο Μιθριδάτης βρήκε την ευκαιρία να πάρει υπό τον έλεγχό του τη ρωμαϊκή επαρχία της Ασίας. Η σφαγή όλων των Ρωμαίων και Ιταλών κατοίκων της επαρχίας δεν άφησε άλλη επιλογή στη Σύγκλητο από το να κηρύξει πόλεμο εναντίον του. Η διοίκηση της εκστρατείας δόθηκε στο Σύλλα που είχε εκλεγεί ύπατος για το 88. Ο Μάριος, επιθυμώντας να ανακτήσει τη χαμένη του δόξα και να κερδίσει χρήματα, με σύμμαχο το δήμαρχο Πόπλιο Σουλπίκιο Ρούφο κατάφερε με νόμο που πέρασε ο τελευταίος να αποσπάσει τη διοίκηση από το Σύλλα. Ο Σύλλας που στο μεταξύ είχε φύγει από τη Ρώμη για να συναντήσει τα στρατεύματά του στη Νόλα της Καμπανίας, κατέληξε αντί να φύγει για την εκστρατεία στην Ανατολή να βαδίζει με αυτά εναντίον την Ρώμης με σκοπό να ακυρώσει το νόμο που του αφαιρούσε τη διοίκηση του πολέμου εναντίον του Μιθριδάτη και των στρατευμάτων του. Η πόλη του παραδόθηκε χωρίς αντίσταση, οι νόμοι ακυρώθηκαν και οι Μάριος και Σουλπίκιος ανακηρύχθηκαν εχθροί του κράτους. Ο πρώτος κατάφερε να διαφύγει στην Αφρική και ο δεύτερος σκοτώθηκε.

Η πορεία του Σύλλα προς τη Ρώμη με τα στρατεύματά του και η κατάληψή της ήταν μια κρίσιμη καμπή στη ρωμαϊκή ιστορία: για πρώτη φορά ο στρατός δεν ήταν πιστός στην πόλη και τους θεσμούς της, αλλά στο στρατηγό που τον διοικούσε. Ο Σύλλας χρησιμοποίησε αυτή την πίστη για να ελέγξει τις πολιτικές διεργασίες στη Ρώμη και επιτύχει τους προσωπικούς του σκοπούς, όπως θα συνέβαινε πολύ συχνά έκτοτε.

Το 87 ο Σύλλας αποχώρησε για την Ανατολή, αφού πρώτα διεξήγαγε τις εκλογές για τους υπάτους του έτους (το 88) με νικητές τον Λεύκιο Κορνήλιο Κίννα και τον Γναίο Οκτάβιο. Μετά την αναχώρησή του Σύλλα, ο Κίννας απέσυρε την υποστήριξή του από τις μεταρρυθμίσεις του⁴⁰ και προσπάθησε να περάσει ένα νομοσχέδιο για την ίση κατανομή των συμμάχων στις υπάρχουσες φυλές⁴¹. Ο Οκτάβιος αντιτάχθηκε στα σχέδιά του και στην πόλη ξέσπασε στάση. Η υπατεία του Κίννα κηρύχθηκε άκυρη από τη Σύγκλητο – χωρίς όμως να αντικατασταθεί – και ο ίδιος διώχθηκε από τη Ρώμη.

³⁹ Η κατανομή των συμμάχων σε φυλές αποτέλεσε εστία εντάσεων μεταξύ των *populares* και των *optimates*.

⁴⁰ Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Ρώμη, ο Σύλλας πέρασε νόμο σύμφωνα με τον οποίο κανένα νομοσχέδιο δε θα περνούσε από τη Συνέλευση του Λαού χωρίς την προηγούμενη έγκριση της Συγκλήτου, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 30.

⁴¹ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 173.

Την ίδια περίοδο ο Μάριος συγκέντρωσε εκ νέου στρατό στην Ετρουρία και πρότεινε στον Κίννα (που είχε ήδη συγκεντρώσει στρατό στην Καμπανία) να συνεργαστούν και με διπλή επίθεση από βορρά και νότο να καταλάβουν τη Ρώμη. Αφού κατέλαβαν την Όστια – το λιμάνι της Ρώμης – πήραν την πόλη υπό τον έλεγχό τους· ο Οκτάβιος σκοτώθηκε. Ήταν η δεύτερη φορά που η Ρώμη βρισκόταν υπό κατοχή ρωμαϊκών στρατευμάτων.

Οι νόμοι του Σύλλα ακυρώθηκαν και οι οπαδοί του εξοντώθηκαν ανηλεώς. Ανάμεσα στους νεκρούς βρίσκονταν και εξέχοντες συγκλητικοί, γεγονός που αποδεικνύει ότι η βία που η ίδια η ολιγαρχία εξαπέλυσε για πρώτη φορά το 133 κατά του Τιβέριου Γράκχου άρχισε να στρέφεται εναντίον της. Όταν η βία καταλάγιασε, ο Μάριος και ο Κίννας εξελέγησαν⁴² ύπατοι για το επόμενο έτος, ακύρωσαν όλες τις μεταρρυθμίσεις του Σύλλα, τον ανακήρυξαν εχθρό του κράτους, δήμευσαν την περιουσία του και ανάγκασαν την οικογένειά του να διαφύγει στην Ελλάδα⁴³. Ήταν η έβδομη και τελευταία υπατεία του Μάριου μέσα σε διάστημα 21 ετών (107 – 86): μερικές μέρες μετά την ανάληψή της βρέθηκε νεκρός στο κρεβάτι του και για τα επόμενα χρόνια στο εσωτερικό της πόλης ο Κίννας παρέμεινε η μόνη ηγετική φυσιογνωμία.

Εκτός του *romerium*, ο Σύλλας δεν επέτρεψε στον εαυτό του να αφαιρεθεί από τις αναταραχές που συνέβαιναν στην πόλη. Μόλις έφτασε το 87 με το στρατό του στην Ήπειρο, πολιορκήσε την Αθήνα και απέκλεισε έναν από τους στρατηγούς του Μιθριδάτη, τον Αρχέλαο, στο λιμάνι του Πειραιά. Στις αρχές του 86 κατέλαβε την πόλη και προχώρησε στη Βοιωτία όπου ο Μιθριδάτης είχε στείλει ενισχύσεις. Ο Σύλλας πέτυχε συντριπτική νίκη κατά των στρατευμάτων του Μιθριδάτη στη Χαιρώνεια και ξανά στον Ορχομενό εναντίον του νέου στρατού που έστειλε ο Μιθριδάτης. Οι δύο αντίπαλοι ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις που οδήγησαν στην ειρήνη της Δαρδάνου το καλοκαίρι του 85, σύμφωνα με την οποία ο Μιθριδάτης θα διατηρούσε το βασίλειο του Πόντου ως φίλος και σύμμαχος της Ρώμης πλέον, θα αποσυρόταν από τα ρωμαϊκά εδάφη της Μικράς Ασίας, θα πλήρωνε πολεμική αποζημίωση 2.000 ταλάντων και θα παρείχε 70 πολεμικά πλοία στο Σύλλα (προφανώς για την εισβολή του στην Ιταλία)⁴⁴. Έτσι, τελείωσε ο Α΄ Μιθριδατικός Πόλεμος. Θα ακολουθούσαν άλλοι δύο μέχρι το θάνατο του Μιθριδάτη και την αναδιοργάνωση της επαρχίας της Ασίας από τον Πομπήιο.

Όσο ο Σύλλας ήταν απασχολημένος με το Μιθριδάτη, ο Κίννας έστειλε στην Ελλάδα στρατό υπό την ηγεσία του νεοεκλεγέντος υπάτου Λεύκιου Βαλέριου Φλάκκου το 86. Ο Φλάκκος δολοφονήθηκε από τον κατώτερο αξιωματούχο του Γάιο Φλάβιο Φιμβρία μετά την

⁴² Προφανώς δια της βίας, γιατί ο Fuller (σελ. 30) χρησιμοποιεί τον όρο «αυτοανακηρύχθηκαν».

⁴³ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 30. Επίσης, του αφαιρέθηκε η διοίκηση της εκστρατείας κατά του Μιθριδάτη, χωρίς όμως να γίνει κάποια άμεση κίνηση εναντίον του, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 174.

⁴⁴ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 128, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 175 και Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 31.

άφιξη του στρατού στην Ασία, με σκοπό να αναλάβει ο ίδιος τη διοίκηση του. Μετά τη σύναψη ειρήνης με το Μιθριδάτη, ο Σύλλας τον καταδίωξε στην Ασία και όταν ο στρατός του αυτομόλησε στο Σύλλα, ο Φιμβρίας αυτοκτόνησε. Στη συνέχεια ο Σύλλας επανέφερε την τάξη στην επαρχία της Ασίας, επιβάλλοντας και εκεί την πληρωμή πολεμικής αποζημίωσης 20.000 ταλάντων⁴⁵ και κατόπιν ενημέρωσε τη Σύγκλητο για την επιστροφή του στην Ιταλία.

Ο Κίννας ξεκίνησε πολεμικές προετοιμασίες, αλλά κατά τη διάρκεια τους σκοτώθηκε από τους στρατιώτες του που στασίασαν. Μετά το θάνατο του Κίννα δεν υπήρχε ηγέτης της αντίστασης στο Σύλλα, του οποίου η φήμη και το κύρος του είχαν εξασφαλίσει την απόλυτη αφοσίωση του στρατού του. Ανενόχλητος ο Σύλλας έφτασε την άνοιξη του 83 με το στρατό του στο Μπριντίζιουμ (Brundisium). Αφού νίκησε τους δύο υπάτους (Λεύκιο Κορνήλιο Σκιπίωνα και Γάιο Νορβάνο) και μετά από μια σειρά εκστρατειών που οδήγησε στη νίκη του Σύλλα επί των αντιπάλων του στην Κολλίνη Πύλη έξω από τη Ρώμη την 1^η Νοεμβρίου 82, η εξουσία του ήταν αδιαφιλονίκητη.

⁴⁵ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Η σταδιακή εξέλιξη του ρωμαϊκού στρατού από εθνοφρουρά σε επαγγελματική δύναμη έκανε δυνατή την επέκταση της Ρώμης και τη μετατροπή της από μικρή πόλη – κράτος σε αυτοκρατορία. Ο ρωμαϊκός στρατός εξελίχθηκε στον ισχυρότερο θεσμό της πόλης, που περικυκλωμένη από εχθρούς από την ίδρυσή της, επιβίωσε και εξαπλώθηκε εξαιτίας της επιθετικής στάσης που κράτησε. Δύο ήταν τα στοιχεία που έκαναν το στρατό της Ρώμης να ξεχωρίσει από τον τέταρτο αιώνα π.Χ.: η προσαρμοστικότητα του στις νέες συνθήκες και η επιμονή του. Κατά την περίοδο της Ύστερης Δημοκρατίας, οι συνεχείς πόλεμοι μετέτρεψαν μια μερικής απασχόλησης αμυντική δύναμη σε έναν πλήρους απασχόλησης επαγγελματικό στρατό.

1. Έως το 107 π.Χ.

Από τις απαρχές της ίδρυσής της, η Ρώμη είχε στρατό που αποτελούνταν από ιππικό και πεζικό. Το σύστημα στρατολόγησης ήταν τιμοκρατικό: οι στρατιωτικές υποχρεώσεις και τα πολιτικά δικαιώματα κάθε Ρωμαίου πολίτη καθορίζονταν ανάλογα με το μέγεθος της περιουσίας του⁴⁶. Καθώς το κράτος δεν παρείχε οπλισμό στους στρατιώτες, κάθε Ρωμαίος πολίτης ήταν υποχρεωμένος να εξοπλίζεται με προσωπικά του έξοδα. Πλουσιότεροι όλων ήταν οι ιππείς (equites), οι οποίοι εκτός από τον προσωπικό τους εξοπλισμό μπορούσαν να συντηρήσουν και άλογο και αποτελούσαν το ιππικό. Το πεζικό αποτελούνταν προοδευτικά από τους βαρύτερα μέχρι και τους ελαφρύτερα εξοπλισμένους λεγεωνάριους, ανάλογα με τα όπλα και τον λοιπό εξοπλισμό που η οικονομική τους κατάσταση τους επέτρεπε να προμηθευτούν.

Ειδικότερα, η πρώτη και πλουσιότερη τάξη μετά τους ιππείς έφερε χάλκινο θώρακα, δόρυ, σπαθί και περικνημίδες· η δεύτερη όλα τα παραπάνω εκτός του θώρακα· η τρίτη όλα της δεύτερης εκτός των περικνημίδων· η τέταρτη εξοπλιζόταν μόνο με δόρυ και ασπίδα και η πέμπτη και φτωχότερη με σφενδόνες ή / και πέτρες⁴⁷. Το ιππικό ήταν εξοπλισμένο με θώρακα, ακόντιο, δόρυ και σπαθί⁴⁸. Όλοι διέθεταν αμυντικό εξοπλισμό, δηλαδή ασπίδα και

Το παρόν κεφάλαιο αντλεί από τις πηγές: Πλούταρχος, *Μάριος*, 9, Gabba Emilio, *Republican Rome: The Army and the Allies*, Basil Blackwell, Oxford, 1976, Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, Da Capo Press, New Jersey, 2002, Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, University of Oklahoma Press, Great Britain, 1984, Goldsworthy Adrian Keith, *The Complete Roman Army*, Thames & Hudson, London, 2003 και *The Roman Army at War, 100 B.C. – A.D. 200*, Oxford University Press, New York, 2009 και Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*.

⁴⁶ Gabba Emilio, *Republican Rome: The Army and the Allies*, σελ. 20.

⁴⁷ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 16 – 7.

⁴⁸ Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 22.

κράνος. Της στρατολόγησης εξαιρούνταν οι ακτήμονες (*capite censi* ή *proletarii*), οι οποίοι δεν είχαν περιουσία και συνεπώς δεν είχαν τη δυνατότητα να προμηθευτούν εξοπλισμό.

Οι Ρωμαίοι πολίτες είχαν υποχρέωση να υπηρετήσουν στο ιππικό για δέκα έτη και στο πεζικό για δεκαέξι⁴⁹ ανάμεσα στις ηλικίες των δεκαεπτά και σαράντα έξι ετών⁵⁰. Κάθε έτος ήταν υποχρεωμένοι να συμμετέχουν στη διαδικασία επιλογής (*dilectus*) στο Καπιτώλιο. Η εκστρατευτική περίοδος διαρκούσε από το Μάρτιο μέχρι τον Οκτώβριο, οπότε οι στρατιώτες αποδεσμεύονταν και επέστρεφαν στις καθημερινές τους υποχρεώσεις, μερικές φορές λίγο πλουσιότεροι λόγω των λαφύρων που αποκόμιζαν κατά τη διάρκεια της εκστρατείας. Σε σπάνιες περιπτώσεις, ως αναγνώριση των υπηρεσιών που είχαν προσφέρει τους διανεμόταν ένα κομμάτι γης έκτασης δύο στρεμμάτων (*iugera*) για κάθε χρόνο υπηρεσίας, όπως συνέβη με τους βετεράνους του Σκιπίωνα Αφρικανού μετά το Β' Καρχηδονιακό Πόλεμο⁵¹. Σε γενικές γραμμές όμως, οι στρατιώτες της Πρώιμης και Μέσης Δημοκρατίας δεν προσδοκούσαν να αποκομίσουν κέρδη από τη θητεία τους στο στρατό.

2. Η στρατιωτική μεταρρύθμιση του Μάριου

Με το πέρασμα των χρόνων και την επέκταση της αυτοκρατορίας, η διάρκεια των εκστρατειών επιμηκύνθηκε με αποτέλεσμα πολλοί από τους μικροκαλλιεργητές που υπηρετούσαν στο στρατό να μη μπορούν να επιστρέψουν και να φροντίσουν τις περιουσίες τους. Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια τη συνεχή μείωση του πληθυσμού τους και ταυτόχρονα τη μείωση των εγγεγραμμένων στους στρατιωτικούς καταλόγους που προσπάθησε να αντιμετωπίσει ο Τιβέριος Γράκχος με την αγροτική του μεταρρύθμιση⁵². Όταν η προσπάθεια αυτή απέτυχε, ο Γάιος Μάριος, ύπατος του 107, προχώρησε ένα βήμα παραπέρα και για να καλύψει τις ανάγκες της εκστρατείας κατά του Ιουγούρθα επέτρεψε στους ακτήμονες να καταταγούν στο στρατό ως εθελοντές. Αυτό δε συνέβαινε για πρώτη φορά, αλλά είχε παρατηρηθεί και στο παρελθόν, σε περιόδους κρίσης, η στρατολόγηση να επεκτείνεται και στους *capite censi*, ενώ ήδη και το κατώτατο όριο για την κατάταξη στην πέμπτη Σερβιανή τάξη είχε μειωθεί δύο φορές⁵³ ώστε να συμπεριληφθούν σε αυτή περισσότερα άτομα και να λυθεί έστω πρόσκαιρα το πρόβλημα της στρατολόγησης.⁵⁴ Άλλωστε, και ο Γάιος Γράκχος είχε περάσει νόμο που προέβλεπε τον εξοπλισμό των

⁴⁹ Στην πράξη συνήθως υπηρετούσαν για έξι χρόνια και μετά για τα υπόλοιπα δέκα παρέμεναν ως έφεδροι (*evocati*), *ibid*, σελ. 20 και Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 34.

⁵⁰ Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 20.

⁵¹ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 55.

⁵² Βλ. παραπάνω, σελ. 8 – 9.

⁵³ *Ibid*, σελ. 61 και Gabba Emilio, *Republican Rome: The Army and the Allies*, σελ. 2 – 7.

⁵⁴ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 26.

στρατιωτών με έξοδα του κράτους⁵⁵, τον οποίο ο Μάριος εφάρμοσε για να εξοπλίσει τους εθελοντές⁵⁶.

Οι μεταρρυθμίσεις του Μάριου δεν περιορίστηκαν στο θέμα της στρατολόγησης, αλλά επεκτάθηκαν και στο τακτικό επίπεδο. Ο ρωμαϊκός στρατός από το 311 περίπου αποτελούνταν από τέσσερις λεγεώνες υπό τη διοίκηση των δύο υπάτων – δύο ο καθένας⁵⁷. Σύμφωνα με τον Πολύβιο, κάθε λεγεώνα ήταν οργανωμένη σε τριάντα σπείρες (manipuli) παραταγμένες κατά δέκα σε τρεις παράλληλες σειρές. Οι σπείρες υποδιαιρούνταν σε δύο εκατονταρχίες (centuriae) η καθεμία – δεξιά και αριστερά – και κάθε εκατονταρχία, παρά το όνομά της, συνήθως αριθμούσε ογδόντα λεγεωνάριους⁵⁸. Η πρώτη σειρά βαρέως πεζικού αποτελούνταν από τους hastati που ήταν οι νεότεροι και φτωχότεροι και ήταν εξοπλισμένοι με δόρυ (hasta, εξ' ου και το όνομά τους) και σπαθί. Το δόρυ αργότερα αντικαταστάθηκε από τον υσσό (pilum). Στη δεύτερη σειρά παρατάσσονταν οι principes με ίδιο εξοπλισμό με τους hastati και στην τρίτη οι triarii, οι οποίοι συνέχισαν να χρησιμοποιούν το δόρυ (hasta) και ήταν οι μεγαλύτεροι σε ηλικία. Οι hastati και οι principes διαιρούνταν σε δέκα σπείρες των 120 ανδρών και οι triarii σε δέκα σπείρες των 60. Ανάμεσα σε κάθε σπείρα υπήρχε κενό ώστε να υπάρχει μεγαλύτερο περιθώριο για κίνηση των στρατιωτών και να είναι πιο ευέλικτη. Μπροστά από τις τρεις αυτές σειρές βρίσκονταν οι velites, οι φτωχότεροι και νεότεροι όλων και με τον ελαφρύτερο εξοπλισμό (ασπίδα, σπαθί και ακόντιο) που αποτελούσαν το ελαφρύ πεζικό και κατανέμονταν ισάριθμα στις δέκα σπείρες. Τη διάταξη συμπλήρωνε το ιππικό με δύναμη 300 ανδρών, διαιρεμένη σε δέκα ίλες (turmae) των 30⁵⁹. Συνολικά οι τέσσερις λεγεώνες αριθμούσαν περίπου 4.200 άνδρες – εκτός του ιππικού – με δυνατότητα να αυξηθούν σε 5.000 σε περίπτωση ανάγκης⁶⁰.

⁵⁵ Ibid και Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 113.

⁵⁶ Η υποχρεωτική στρατολόγηση με κριτήριο την περιουσία δεν έπαψε να ισχύει κατά την περίοδο της Δημοκρατίας παρόλο που αποδυναμώθηκε αισθητά.

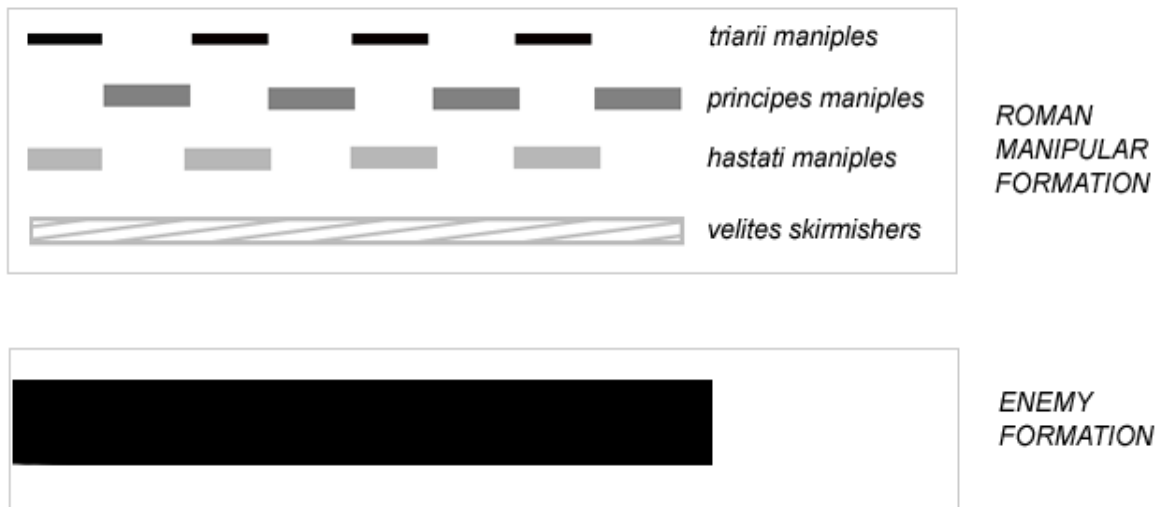
⁵⁷ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 19.

⁵⁸ Goldsworthy Adrian Keith, *The Complete Roman Army*, σελ. 47.

⁵⁹ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 33 – 5 και Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 21 – 3.

⁶⁰ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 33.

Roman manipular disposition after deployment but prior to engagement

Με τη μεταρρύθμιση του Μάριου οι σπείρες αντικαταστάθηκαν από τις κοόρτες⁶¹ (cohortes) ως κύρια τακτική μονάδα στη μάχη, αν και υπήρξαν περιπτώσεις που οι δύο μονάδες συνυπήρχαν. Πλέον η κάθε λεγεώνα υποδιαιρούνταν σε δέκα κοόρτες. Η κάθε κοόρτη περιλάμβανε τρεις σπείρες: μία αποτελούμενη από hastati, μία από principes και μία από triarii. Στις κοόρτες ενσωματώθηκαν και οι velites, που έπαψαν να υπάρχουν ως ξεχωριστό σώμα. Αργότερα, την περίοδο της Αυτοκρατορίας κάθε κοόρτη αριθμούσε 480 άνδρες, χωρισμένους σε έξι εκατονταρχίες των 80 – το συνολικό μέγεθος της λεγεώνας ήταν 4.800. Κατά την Ύστερη Δημοκρατία, ο αριθμός αυτός δεν ήταν πάντα ίδιος, αλλά συνάρτηση του συνολικού αριθμού της λεγεώνας⁶². Αναλογικά, σε μία λεγεώνα 4.200 ανδρών από αυτές που αναφέρει ο Πολύβιος, σε κάθε κοόρτη αντιστοιχούσαν 120 hastati, 120 principes, 60 triarii και 120 velites· σύνολο 420 άνδρες. Ο σχηματισμός των τριών σειρών διατηρήθηκε, όπως και τα κενά μεταξύ των κοορτών, αλλά η πρώτη σειρά αριθμούσε τέσσερις κοόρτες και η δεύτερη και η τρίτη από τρεις⁶³. Η τακτική αυτή μεταρρύθμιση και η αύξηση του μεγέθους της κύριας τακτικής μονάδας κρίθηκε απαραίτητη για την αντιμετώπιση των Κίμβρων και των Τευτόνων⁶⁴.

⁶¹ Η κοόρτη κατά περιόδους χρησιμοποιήθηκε ως τακτική μονάδα και σε προηγούμενους πολέμους, ως βοηθητική στη σπείρα. Σε κοόρτες συμμετείχαν οι Ιταλοί σύμμαχοι, οι οποίοι δεν επιτρεπόταν να επανδρώνουν τις λεγεώνες. Οι κοόρτες των συμμάχων σχημάτιζαν ως σύνολα τις συμμαχικές λεγεώνες, Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 122 και Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 22.

⁶² Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 122. και Goldsworthy Adrian Keith, *The Roman Army at War, 100 B.C. – A.D. 200*, σελ. 13. Το μέγεθος της λεγεώνας έχει αποτελέσει προϊόν αντιδικίας: ο συνολικός αριθμός κυμαίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις μεταξύ πέντε και έξι χιλιάδων ανδρών και αντίστοιχα της κοόρτης μεταξύ πεντακοσίων και εξακοσίων, Brunt Peter Astbury, *Italian Manpower 225 B.C. – A.D. 14*, Oxford University Press, New York, 1971, σελ. 687 – 93.

⁶³ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 64.

⁶⁴ Ibid, σελ. 64 και Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 121. Βλ. και παραπάνω, σελ. 11.

Πέραν αυτών των δύο, ο Μάριος εισήγαγε και άλλες μεταρρυθμίσεις: ο εξοπλισμός των στρατιωτών παραχωρούνταν από το κράτος – οπότε σταδιακά έγινε ίδιος για όλα τα σώματα του βαρέως πεζικού, υποχρέωσε τους λεγεωνάριους να μεταφέρουν μεγάλο μέρος του εξοπλισμού τους στην πλάτη – κάτι που τους έδωσε το χαρακτηρισμό «τα μουλάρια του Μάριου»⁶⁵, κατέργησε όλα τα υπόλοιπα εμβλήματα των λεγεώνων πλην του αετού (aquila) και σε αυτόν αποδίδεται η τροποποίηση του υσσού⁶⁶. Εκτός των Ρωμαίων πολιτών και των Ιταλών συμμάχων, ειδικά μετά την κατάργηση των velites, ως ελαφρύ πεζικό στο ρωμαϊκό στρατό υπηρετούσαν Κρήτες τοξότες και πελταστές από τις Βαλεαρίδες νήσους⁶⁷. Τα συμμαχικά στρατεύματα⁶⁸ αποτελούσαν απαραίτητο κομμάτι του στρατού. Η μεγάλη αδυναμία όμως του ρωμαϊκού στρατού ήταν το ιππικό, το οποίο δεν ήταν αποτελεσματικό εναντίον εχθρών όπως οι Γαλάτες, οι Γερμανοί και οι Νουμίδες που τελικά αντικατέστησαν τους Ρωμαίους και Ιταλούς μετά την κατάκτησή τους⁶⁹. Σε γενικές γραμμές, τα βοηθητικά στρατεύματα που αποτελούνταν από συμμάχους – επί πληρωμή ή κατόπιν εξαναγκασμού λόγω της κατάκτησής τους – ολοένα και αυξάνονταν σε αριθμό και κατέληξαν να αποτελούν αναπόσπαστο και ιδιαίτερα αποτελεσματικό μέρος του ρωμαϊκού στρατού⁷⁰.

⁶⁵ Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 120.

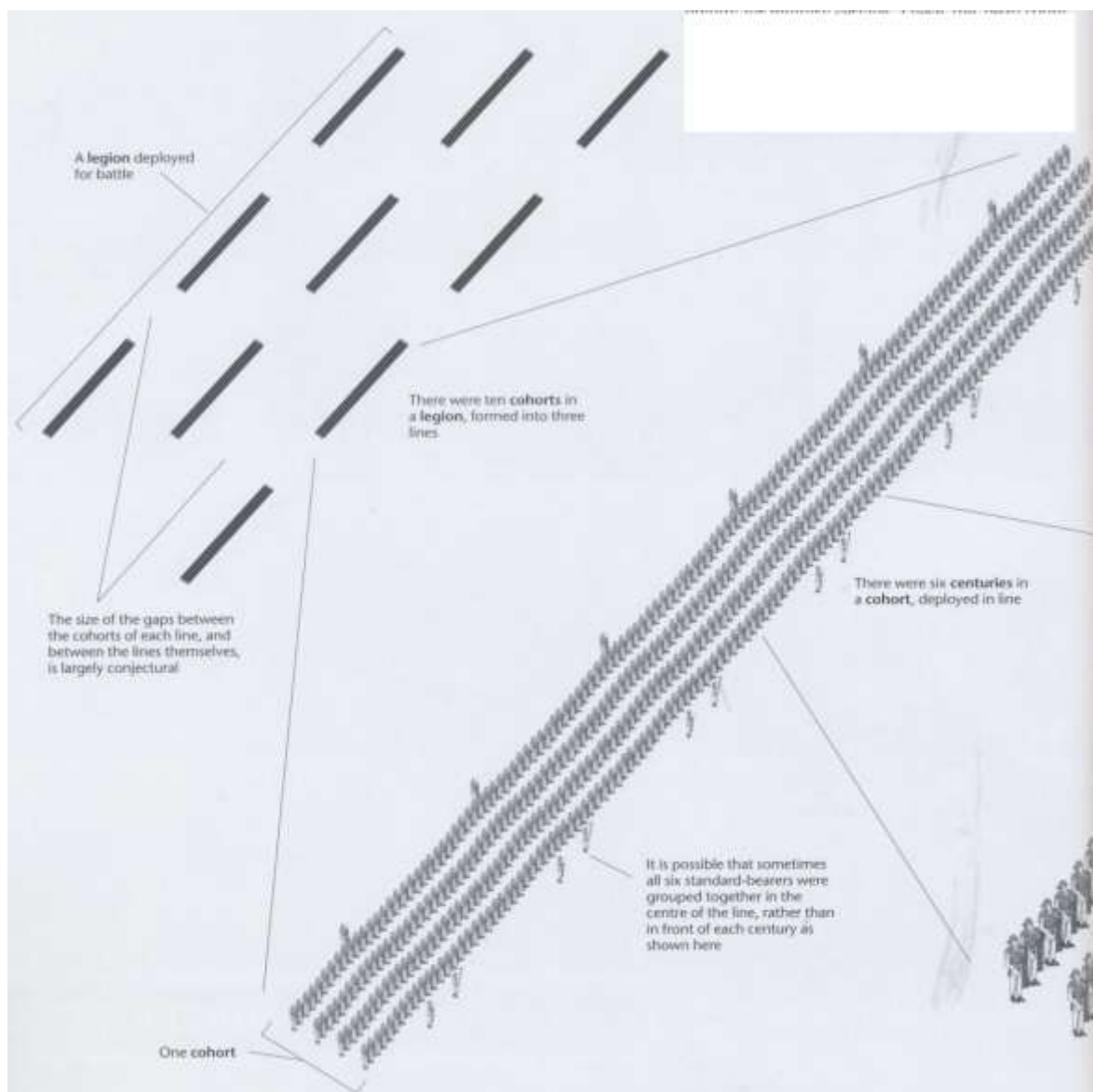
⁶⁶ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 66.

⁶⁷ Ibid, σελ. 78 και Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 120.

⁶⁸ Για την στρατολόγηση των συμμάχων δεν ακολουθούνταν η dilectus. Οι ύπατοι ενημέρωναν τους συμμάχους για τον αριθμό των ανδρών που χρειαζόνταν και την ημέρα και τόπο που έπρεπε να παρουσιαστούν. Η στρατολόγηση γινόταν υπ' ευθύνη των τοπικών αξιωματούχων. Ταυτόχρονα, οι σύμμαχοι ήταν υποχρεωμένοι να παράσχουν και ιππικό σε αριθμό τριπλάσιο από αυτό των Ρωμαίων πολιτών. Από τα συμμαχικά στρατεύματα επιλέγονταν οι extraordinarii, επιλεγμένοι άνδρες που υπηρετούσαν ως βοηθοί του υπάτου και του ταμία και αποτελούσαν το 1/5 του ιππικού και το 1/3 του πεζικού, Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, σελ. 22.

⁶⁹ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 78. Το ρωμαϊκό ιππικό πιθανολογείται ότι σταμάτησε να αποτελείται από Ρωμαίους πολίτες – και Ιταλούς συμμάχους – περίπου τον 1^ο αιώνα π.Χ., ακόμα και αν η διαδικασία στρατολόγησης συνέχισε να υφίσταται κατά την περίοδο της Ύστερης Δημοκρατίας, Ibid, σελ. 79 και Goldsworthy Adrian Keith, *The Complete Roman Army*, σελ. 47.

⁷⁰ Goldsworthy Adrian Keith, *The Roman Army at War, 100 B.C. – A.D. 200*, σελ. 18 – 20 και Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 78 – 9.

“Goldsworthy Adrian Keith, *The Complete Roman Army*, σελ. 46.”

3. Οι συνέπειες της μεταρρύθμισης του Μάριου

Στο επίπεδο της τακτικής, οι μεταρρυθμίσεις του Μάριου έκαναν τη λεγεώνα πιο ευέλικτη και απλοποίησαν την ιεραρχική δομή της. Καθώς η σπείρα ήταν κατάλληλη μόνο για διεξαγωγή μάχης σε μεγάλη κλίμακα, όπου δύο αντίπαλοι στρατοί αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλο σε πλήρη ανάπτυξη, η εισαγωγή της κοόρτης ως κύριας τακτικής μονάδας έδωσε στο ρωμαϊκό στρατό τη δυνατότητα να ελίσσεται και να διεξάγει μάχες τόσο μεγάλης όσο και μικρής κλίμακας με περιθώρια ελιγμών και αλλαγής της διάταξης σε περίπτωση που κρινόταν αναγκαίο⁷¹. Κατ’ αυτόν τον τρόπο σε μικρότερης κλίμακας συγκρούσεις μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μία ή περισσότερες κοόρτες, χωρίς να χρειαστεί να κινητοποιηθεί

⁷¹ Goldsworthy Adrian Keith, *The Complete Roman Army*, σελ. 47 και *The Roman Army at War, 100 B.C. – A.D. 200*, σελ. 34.

ολόκληρη η λεγεώνα. Επίσης, ο έλεγχος του στρατεύματος από τον επικεφαλής αξιωματούχο (legatus⁷²) κατέστη ευκολότερος, αφού αντί για 30 κατώτερους αξιωματικούς είχε υπό την επίβλεψή του μόνο 10 στους οποίους έδινε τις διαταγές – οδηγίες του⁷³.

Με τις μεταρρυθμίσεις του Μάριου ο στρατός μετατράπηκε από εθνοφρουρά σε επαγγελματικό. Πλέον όλοι οι Ρωμαίοι πολίτες – και οι Ιταλοί από το Συμμαχικό Πόλεμο και μετά – κατατάσσονταν στις τάξεις του βαρέως ιππικού με ίδιο εξοπλισμό που τους παρεχόταν από το κράτος και επί πληρωμή. Τα βοηθητικά στρατεύματα και το ιππικό στρατολογούνταν από τους μη Ιταλούς συμμάχους, πολλές φορές και επιτόπου. Ο επαγγελματισμός αυτός οδήγησε στη μετάδοση της τεχνικής γνώσης και σε αυξανόμενη στρατιωτική εμπειρία λόγω των συνεχόμενων εκστρατειών.

Ο εθελοντισμός που εισήγαγε ο Μάριος στη στρατολόγηση βοήθησε στην τόνωση του ηθικού των λεγεωνάριων, αφού δε θεωρούσαν πλέον τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις ως εμπόδιο στην καθημερινότητά τους, αλλά ως καριέρα⁷⁴. Η μονιμότητα των λεγεώνων είχε ως αποτέλεσμα την καλύτερη εκπαίδευση και πειθαρχία των στρατιωτών. Και ο αριθμός των λεγεώνων αυξήθηκε από τέσσερις ανάλογα με τις ανάγκες κάθε εκστρατείας. Η στρατολόγηση συνέχισε να γίνεται μέσω της *dilectus* και αν δε συγκεντρώνονταν αρκετοί εθελοντές, οι αξιωματούχοι ανέτρεχαν στους στρατιωτικούς καταλόγους.

Ο νέος αυτός στρατός της Ρώμης, αποτελούμενος σε μεγάλο βαθμό από τους ακτήμονες δεν υπηρετούσε πλέον υπό τις διαταγές κάποιου αξιωματούχου που όριζε η Σύγκλητος (ακόμα και οι λεγεώνες των υπάτων διοικούνταν από τους κατώτερους αξιωματούχους τους, αφού από την εποχή του Σύλλα και μετά απαγορεύτηκε η απομάκρυνσή τους από τη Ρώμη κατά τη διάρκεια της υπατείας τους⁷⁵) ή από τους εκλεγμένους αξιωματούχους, αλλά υπό τις διαταγές συγκεκριμένων – και ως επί το πλείστον διακεκριμένων⁷⁶ – στρατηγών. Οι τύχες τους ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τη δική του, αφού από αυτόν εξαρτώντο για την πληρωμή τους και, καθώς δεν υπήρχε καμία πρόβλεψη από την πολιτεία για συνταξιοδότησή τους, για τη διανομή γης μετά την αποστρατεία τους.

Η σημαντικότερη λοιπόν συνέπεια της μεταρρύθμισης του Μάριου για την Ύστερη Δημοκρατία και την κατάρρευση του πολιτεύματος ήταν η μετατόπιση της πίστης των στρατιωτών από τους θεσμούς της πολιτείας στο στρατηγό τους και εξαιτίας αυτού η

⁷² Οι *legati* ήταν αντιπρόσωποι των υπάτων και ασκούσαν τις εξουσίες που τους παραχωρούνταν μέσω του *imperium* των υπάτων.

⁷³ *Ibid*, σελ. 47 – 48 και 34 αντίστοιχα.

⁷⁴ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 26.

⁷⁵ Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 78.

⁷⁶ Οι προσωπικές διακρίσεις των στρατηγών και οι νίκες τους στις εκστρατείες αποτελούσαν απόδειξη της στρατιωτικής ικανότητάς τους. Με δεδομένο ότι οι στρατιώτες κατατάσσονταν με σκοπό το κέρδος, είναι αυτονόητο ότι προτιμούσαν να υπηρετούν υπό τις διαταγές ενός τέτοιου στρατηγού. Γι' αυτό και σε περιπτώσεις που χρειαζόταν να συγκροτηθεί νέος στρατός, η διοίκηση δινόταν σε άτομα των οποίων η φήμη θα αύξανε την εθελοντική στρατολόγηση, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 26, υποσημείωση 1.

μετατόπιση της βάσης της πολιτικής εξουσίας από την κυβέρνηση στους στρατηγούς⁷⁷. Όταν δε υπήρχαν δύο ή περισσότεροι στρατηγοί με ηγετική προσωπικότητα και ισχυρές φιλοδοξίες το αποτέλεσμα ήταν ο εμφύλιος πόλεμος για την απόλυτη κυριαρχία στη Ρώμη.

Η περίοδος των εμφύλιων συγκρούσεων ξεκινά με την αντιπαλότητα Μάριου και Σύλλα⁷⁸, περνά στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ του Γναίου Πομπήιου και του Ιουλίου Καίσαρα και μετά τη δολοφονία του τελευταίου τελειώνει με την έχθρα του Μάρκου Αντώνιου και του Οκταβιανού, ο οποίος τελικά δημιουργώντας το Πριγκιπάτο κατέλυσε τη Δημοκρατία και συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες στο πρόσωπό του, ιδρύοντας τελικά και επίσημα την Αυτοκρατορία.

⁷⁷ Ibid, σελ. 26 – 7.

⁷⁸ Βλ. παραπάνω, σελ. 13 – 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ

Η επέκταση της Ρώμης ξεκίνησε από την Πρώιμη Δημοκρατία με την κατάκτηση της Ιταλίας και συνέχισε ακόμα και μετά την κατάρρευση της Δημοκρατίας και την εγκαθίδρυση του Πριγκιπάτου από τον Οκταβιανό⁷⁹. Η πορεία της επέκτασης αυτής, ειδικά μετά τις κατακτήσεις της Μέσης Δημοκρατίας άρχισε να φθίνει, καθώς το μέγεθος της αυτοκρατορίας ήταν τέτοιο ώστε η επιθυμία για περαιτέρω εξάπλωση να έχει μειωθεί⁸⁰. Παρόλα αυτά, η άρχουσα τάξη της Ρώμης συνέχισε να επιθυμεί την εξάπλωση της αυτοκρατορίας παρά την απροθυμία της Συγκλήτου για προσάρτηση εδαφών⁸¹.

Η φύση και τα κίνητρα του ρωμαϊκού ιμπεριαλισμού έχουν αποτελέσει αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στους μελετητές. Ήταν η Ρώμη ιμπεριαλιστική δύναμη με τη σύγχρονη έννοια του όρου⁸²; Η αρχική εντύπωση είναι ότι ο ιμπεριαλισμός της Ρώμης ήταν αμυντικός: ο κάθε πόλεμος έπρεπε να είναι δίκαιος (*bellum iustum*), δηλαδή να διεξάγεται γιατί κινδύνευαν τα ζωτικά συμφέροντα της Ρώμης (αυτοάμυνα) ή για την προστασία των συμμάχων της⁸³. Οι ίδιοι πίστευαν ότι απέκτησαν την αυτοκρατορία τους δίκαια – οι θεοί ήταν με το μέρος τους εξαιτίας της ευσέβειάς τους⁸⁴ – και ότι οι νίκες τους επί των εχθρών τους, τους έδιναν το δικαίωμα να εξουσιάζουν τους ηττημένους⁸⁵. Έτσι η Ρώμη εισήλθε σε

Το παρόν κεφάλαιο, πλην των ιστορικών πηγών έχει ως κύριες πηγές τα βιβλία: Badian Ernst, *Roman Imperialism in the Late Republic*, Cornell University Press, New York, 1968, Erskin Andrew, *Roman Imperialism*, Harris William V., *War and Imperialism in Republican Rome 327 – 70 B.C.*, Oxford University Press, New York, 1979, Frank Tenney, *Roman Imperialism*, Batoche Books, Kitchener, 2003, Rawson Elizabeth, “The Expansion of Rome”, Brunt Peter Astbury, “*Laus Imperii*” στο Garnsey Peter D.A., Whittaker C.R., *Imperialism in the Ancient World*, Cambridge University Press, London, 1978, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973, κεφάλαιο 10, σελ. 437 – 74 και στο άρθρο του North J.A., “The Development of Roman Imperialism”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 71 (1981), 1 – 9.

⁷⁹ Επί εποχής του Αυγούστου τα σύνορα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας έφτασαν από το Ρήνο και τον Δούναβη στα βόρεια μέχρι την έρημο και τα βουνά ανατολικά της Συρίας, ενώ κατόρθωσε να επαναφέρει την τάξη και στην Ισπανία. Η υψηλή του στρατηγική είχε ως σκοπό την προστασία των συνόρων μέσω διπλωματίας, χειραγώγησης των πιθανών απειλών εκτός των συνόρων και στρατιωτικής δύναμης, Murray Williamson, “Thoughts on Grand Strategy” στο Murray Williamson (edit.), *The Shaping of Grand Strategy*, Cambridge University Press, New York, 2011, σελ. 29.

⁸⁰ Harris William V., *War and Imperialism in Republican Rome 327 – 70 B.C.*, σελ. 118.

⁸¹ Ibid, σελ. 105.

⁸² Ο ιμπεριαλισμός, σύμφωνα με το Λεξικό της Ανθρώπινης Γεωγραφίας, ορίζεται ως «μια άνιση ανθρώπινη και εδαφική σχέση, συνήθως με τη μορφή αυτοκρατορίας, που βασίζεται σε ιδέες υπεροχής και πρακτικές κυριαρχίας και σχετίζεται με την επέκταση της εξουσίας και του ελέγχου ενός κράτους ή λαού επί ενός άλλου. Είναι μια εγγενώς γεωγραφική διαδικασία κατά την οποία άνθρωποι, πλούτος, πηγές και λήψη αποφάσεων μετατοπίζονται από την περιφέρεια στο μητροπολιτικό κέντρο», *The Dictionary of Human Geography*, 2009, σελ. 373, <http://walk2geographies.files.wordpress.com/2009/03/gregory-et-al-dictionary-human-geography-2009.pdf>.

⁸³ Harris William V., *War and Imperialism in Republican Rome 327 – 70 B.C.*, σελ. 163, Rawson Elizabeth, “The Expansion of Rome”, σελ. 55 και Brunt Peter Astbury, “*Laus Imperii*”, σελ. 161.

⁸⁴ Επίσης αναγνώριζαν ότι η εύνοια της τύχης βοήθησε την επέκταση της Ρώμης εξαιτίας της θέσης της πόλης στην Ιταλία και της κεντρικής θέσης της Ιταλίας στη Μεσόγειο.

⁸⁵ Brunt Peter Astbury, “*Laus Imperii*”, σελ. 161.

μια διαδικασία κατά την οποία η προστασία των φίλων και συμμάχων της την ενέπλεκε σε πολέμους με τρίτους εκτός της σφαίρας επιρροής της. Η κατάκτηση αυτών και η υποταγή τους στη Ρώμη αύξανε διαρκώς τα εδαφικά όρια της κυριαρχίας της. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η περαιτέρω επέκταση δε θα μπορούσε να σταματήσει όσο εξακολουθούσαν να υπάρχουν ανεξάρτητα κράτη. Άλλωστε, η ύπαρξη ανεξάρτητων κρατών αποτελούσε για τη Ρώμη απειλή για την ασφάλειά της.

Οι Ρωμαίοι έδιναν μεγάλη σημασία στη νομιμοποίηση· φρόντιζαν πάντα να υπάρχει αφορμή ώστε να μη θεωρηθούν επιτιθέμενοι, αλλά αμυνόμενοι και αυτό πίστευαν και οι ίδιοι. Αυτή η αντίληψη – ότι διεξήγαγαν πολέμους για λόγους αυτοάμυνας – οδήγησε σε προληπτικούς και ακόμα περισσότερο σε παρεμποδιστικούς πολέμους όπως ο πόλεμος εναντίον της Καρχηδόνας την περίοδο της Μέσης Δημοκρατίας. Ωστόσο, αυτή η ρωμαϊκή πεποίθηση περί δίκαιου πολέμου δύσκολα γινόταν δεκτή από τα υπόλοιπα κράτη καθώς πολλές φορές η Ρώμη προσέφερε τη φιλία και την προστασία της σε τρίτα κράτη αφού βρίσκονταν ήδη σε αμυντική θέση κατόπιν μιας απειλής ή επίθεσης⁸⁶, γεγονός που υποδηλώνει ότι δρούσε με γνώμονα τα δικά της συμφέροντα.

1. Η απροθυμία για προσάρτηση εδαφών

Οι υποστηρικτές του αμυντικού ιμπεριαλισμού της Ρώμης βασίζουν την άποψή τους στο επιχείρημα ότι η Ρώμη – μέσω της Συγκλήτου που ασκούσε τον έλεγχο επί των εξωτερικών υποθέσεων – έδειχνε απροθυμία για προσάρτηση εδαφών ως επαρχίες μετά από την κατάκτησή τους⁸⁷ ή ακόμα και σε περιπτώσεις που βασιλεία κληροδοτήθηκαν στο κράτος⁸⁸ από τους ηγεμόνες τους. Για την απροθυμία αυτή δίνουν διάφορες αιτίες όπως η έλλειψη επαρκούς διοικητικού μηχανισμού και αξιωματούχων για τη διοίκηση νέων επαρχιών, ο φόβος της άρχουσας ολιγαρχίας ότι μια χρονικά διευρυμένη διοίκηση επαρχίας θα αποτελούσε βάση για την απόκτηση οιονεί μοναρχικής εξουσίας από τους διοικητές και η αποδοκιμασία της ελληνικής κοινής γνώμης, η οποία ήταν σημαντική για τους Ρωμαίους τουλάχιστον μέχρι τον 2^ο αιώνα.

Επίσης, αν και δεν εκφράζεται ρητά, η Ρώμη με την πολιτική της αυτή προσπάθησε να αποφύγει το φαινόμενο της στρατηγικής υπερεξάπλωσης, αναγνωρίζοντας ότι αν τα διαθέσιμα μέσα της – κυρίως οι στρατιωτικές δυνάμεις που θα έπρεπε να είναι μόνιμα τοποθετημένες στις διάφορες επαρχίες της από την Ισπανία έως την Ασία για την

⁸⁶ Ibid, σελ. 176 και Badian Ernst, *Roman Imperialism in the Late Republic*, σελ. 11.

⁸⁷ Ενδεικτικά, η Μακεδονία θα μπορούσε να είχε προσαρτηθεί το 197 μετά το Β' Μακεδονικό Πόλεμο και το 168 μετά το Γ', αλλά προσαρτήθηκε μόλις το 146. Το ίδιο ισχύει και για τα εδάφη της Καρχηδόνας μετά τη Ζάμα το 202, τα οποία επίσης προσαρτήθηκαν το 146, βλ. παραπάνω, σελ. 6.

⁸⁸ Τέτοιες περιπτώσεις είναι το βασίλειο της Αιγύπτου που κληροδοτήθηκε στο λαό της Ρώμης με τη διαθήκη του Πτολεμαίου Ι' Αλεξάνδρου Α' και εντάχθηκε στις ρωμαϊκές επαρχίες το 30 και η Κύρηνη που επίσης κληροδοτήθηκε στη Ρώμη το 96 και έγινε επαρχία το 74 με το όνομα Κυρηναϊκή, Harris William V., *War and Imperialism in Republican Rome 327 – 70 B.C.*, σελ. 154 – 8.

υπεράσπισή τους και οι οποίες δε θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν αλλού σε περίπτωση ανάγκης, αλλά και τα χρήματα που απαιτούνταν για τη διεξαγωγή πολέμων για την τήρηση των δεσμεύσεών της έναντι των συμμάχων της – υπερέβαιναν τους αντικειμενικούς σκοπούς της, ήταν πιθανό να οδηγήσουν στην κατάρρευση της αυτοκρατορίας της. Όπως λέει και ο Harris, «η Σύγκλητος έδειχνε ιδιαίτερη προσοχή ώστε να αποφεύγει πολλές ταυτόχρονες υποχρεώσεις»⁸⁹.

Ωστόσο, η επιχειρηματολογία αυτή έχει δεχτεί ισχυρές κριτικές από νεότερους μελετητές που υποστηρίζουν ότι η Ρώμη ενώ επιθυμούσε την εξάπλωσή της, δεν προσαρτούσε νέες επαρχίες μόνο στις περιπτώσεις που το θεωρούσε ασύμφορο⁹⁰. Υπό αυτή την έννοια, ο ρωμαϊκός ιμπεριαλισμός ήταν ηγεμονικός⁹¹, αφού η Ρώμη επιζητούσε την πολιτική κυριαρχία ακόμα κι αν δεν είχε εδαφικά κέρδη. Εδώ φαίνεται και η αντίφαση της ρωμαϊκής πολιτικής ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή. Ενώ στις δυτικές κτήσεις της που αποτελούνταν από βάρβαρες φυλές η πολιτική της ήταν καθαρά επιθετική και επεκτατική και οι πόλεμοι ήταν συνεχείς κατά την περίοδο της Δημοκρατίας, στην Ανατολή που οι λαοί ήταν πολιτισμικά ίσοι ή και ανώτεροι από τους Ρωμαίους υπήρχε ένα καθεστώς ηγεμονίας⁹² υπό το οποίο η Ρώμη καθόριζε μεν την εξωτερική πολιτική των κρατών αυτών, αλλά τους άφηνε ελευθερία κινήσεων στις εσωτερικές τους υποθέσεις.

2. Κράτη – πελάτες και αυτόνομες πόλεις

Στις περιπτώσεις που η Ρώμη έκρινε σκόπιμες επέτρεπε ή ακόμα και ενθάρρυνε την ύπαρξη ελεύθερων κρατών ή πόλεων εντός των υπαρχόντων επαρχιών⁹³ (Μασσαλία, Αθήνα). Φυσικά, αυτή η πολιτική της μη προσάρτησης δε σήμαινε και μη επέμβαση καθώς σκοπός της ήταν η αποτροπή της αύξησης της ισχύος οποιουδήποτε άλλου κράτους που θα μπορούσε να απειλήσει τη ρωμαϊκή πρωτοκαθεδρία. Ήταν όμως χρήσιμη για εξοικονόμηση πόρων (στρατιωτικών και οικονομικών) που θα μπορούσαν κατ' αυτόν τον τρόπο να χρησιμοποιηθούν σε άλλες περιοχές.

⁸⁹ Ibid, σελ. 41.

⁹⁰ Erskin Andrew, *Roman Imperialism*, σελ. 39.

⁹¹ Badian Ernst, *Roman Imperialism in the Late Republic*, σελ. 4.

⁹² Κατά τον Watson η ηγεμονία υφίσταται «όταν κάποια δύναμη ή εξουσία σε ένα σύστημα μπορεί να θέτει το νόμο σχετικά με τη λειτουργία του συστήματος, δηλαδή να προσδιορίζει σε κάποιο βαθμό τις εξωτερικές σχέσεις μεταξύ των κρατών – μελών, ενώ ως προς τις εσωτερικές τους υποθέσεις τα κράτη – μέλη παραμένουν ανεξάρτητα», Watson Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σελ. 42.

⁹³ Οι πόλεις αυτές που υπάγονταν σε ειδικό καθεστώς μέσω συμμαχίας με τη Ρώμη είχαν δεσμευτεί με συνθήκες να έχουν κοινούς φίλους και εχθρούς με τη Ρώμη και να παρέχουν ναυτική κυρίως βοήθεια στον πόλεμο. Ως αντάλλαγμα, δεν υπάγονταν στην εξουσία του κυβερνήτη της επαρχίας, δεν πλήρωναν φόρους και ασκούσαν οι ίδιες πλήρη δικαστικό έλεγχο επί των πολιτών τους ή ακόμα και επί των Ρωμαίων που βρίσκονταν εντός της επικράτειάς τους, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 465.

Όπως προαναφέρθηκε, η πολιτική αυτή χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στην Ανατολή, όπου υπήρχαν κράτη – πελάτες⁹⁴ και πόλεις συνδεδεμένες με τη Ρώμη με δεσμούς φιλίας (amicitia), ανεξαρτήτως αν το καθεστώς αυτό παραχωρούνταν από συνθήκες ή όχι. Ουσιαστικά, η αυτονομία των φίλων και συμμάχων της Ρώμης εκτός των επαρχιακών συνόρων ήταν άμεσα εξαρτώμενη από την προθυμία της να τιμωρήσει ή να παραβλέψει την εναντίωση στη θέλησή της⁹⁵.

Οι ηγεμόνες των κρατών – πελατών όφειλαν τη θέση τους και τα προνόμιά τους στην αναγνώρισή τους από τη Ρώμη και όπως οι ελεύθερες πόλεις εντός των επαρχιών που απολάμβαναν καθεστώς αυτονομίας, ήταν υποχρεωμένοι να προσαρμόζουν την εξωτερική τους πολιτική σύμφωνα με τη θέληση και τις υποδείξεις της Ρώμης και να αποστέλλουν στρατεύματα και χρήματα ή προμήθειες σε περίοδο πολέμου με αντάλλαγμα την προστασία που τους παρείχε η Ρώμη εναντίον των δικών τους εχθρών και την απαλλαγή από τη φορολόγηση. Σε γενικές γραμμές, η Ρώμη μπορεί να μην προσαρτούσε άμεσα επαρχίες όταν δεν την συνέφερε, αλλά προσπαθούσε – και ως επί το πλείστον κατάφερε – να μετασχηματίζει τον κόσμο ώστε να λειτουργεί με βάση τα δικά της συμφέροντα.

3. Οικονομικά κίνητρα για επέκταση⁹⁶

Τα οικονομικά οφέλη αποτέλεσαν αναπόσπαστο μέρος της επιτυχούς διεξαγωγής πολέμων και της επέκτασης της ρωμαϊκής ισχύος. Αν και οι υπέρμαχοι της άποψης του αμυντικού ρωμαϊκού ιμπεριαλισμού τα θεωρούν δευτερεύοντα, ίσως και ακούσια υπό την έννοια ότι δεν αποτελούσαν αυτοσκοπό της επέκτασης, γεγονός είναι ότι μετά τη στρατιωτική μεταρρύθμιση του Μάριου και υπό τη διοίκηση διάσημων στρατηγών της Ύστερης Δημοκρατίας πολλές εκστρατείες γίνονταν με σκοπό τη λαφυραγωγία.

Η εξάπλωση της αυτοκρατορίας απέφερε οικονομικό κέρδος στη Ρώμη με τη μορφή εδαφών, λαφύρων, φόρων⁹⁷ και σκλάβων. Καθένα από αυτά είχε τη δική του σημασία για την πολιτική της Ρώμης. Τα λάφυρα, εκτός των εσόδων που απέφεραν στο κρατικό θησαυροφυλάκιο, τον τελευταίο αιώνα της Δημοκρατίας αποτελούσαν και κίνητρο για την εθελοντική κατάταξη των στρατιωτών που δεν είχαν άλλους πόρους και τα θεωρούσαν πηγή εύκολου πλουτισμού. Επίσης, οι στρατηγοί που επιθυμούσαν να ακολουθήσουν πολιτική σταδιοδρομία, χρειαζόνταν τα χρήματα για την εξαγορά ψήφων στην *comitia centuriata*

⁹⁴ Οι σημαντικότεροι βασιλείς – πελάτες ήταν της Νουμιδίας και της Μαυριτανίας στη βόρεια Αφρική και της Γαλατίας και της Καππαδοκίας στη Μικρά Ασία, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 443.

⁹⁵ Brunt Peter Astbury, “*Laus Imperii*”, σελ. 168 – 9.

⁹⁶ Harris William V., *War and Imperialism in Republican Rome 327 – 70 B.C.*, σελ. 54 – 104, Erskine Andrew, *Roman Imperialism*, σελ. 42 – 7, Badian Ernst, *Roman Imperialism in the Late Republic*, σελ. 16 – 28 και Rawson Elizabeth, “*The Expansion of Rome*”, σελ. 57 – 62.

⁹⁷ Οι φόροι θα ξεχωριστά στην αμέσως επόμενη ενότητα.

ώστε να εξασφαλίσουν την εκλογή τους στα ανώτερα αιρετά αξιώματα⁹⁸ ή ακόμα και για να χρηματοδοτήσουν νέες εκστρατείες και εμφύλιους πολέμους. Σημαντικό έσοδο για τη Ρώμη αποτελούσαν και οι πολεμικές αποζημιώσεις που λάμβανε από τους ηττημένους σε ετήσιες δόσεις. Η πληρωμή των αποζημιώσεων σε δόσεις είχε και ένα πολιτικό στοιχείο: υποδήλωνε τη συνεχόμενη υποταγή των λαών αυτών στη ρωμαϊκή εξουσία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η άρνηση της Ρώμης στο αίτημα των Καρχηδονίων να αποπληρώσουν εφάπαξ την πολεμική αποζημίωση που τους επιβλήθηκε⁹⁹.

Τα εδάφη που προστέθηκαν στην αυτοκρατορία με την εξάπλωσή της αποτέλεσαν αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στους *optimates* και τους *populares*. Οι τελευταίοι έκριναν σκόπιμη την ίδρυση αποικιών στις κατεκτημένες περιοχές και τη διανομή γης στους βετεράνους με σκοπό την αντιμετώπιση του προβλήματος της μείωσης του αγροτικού πληθυσμού και την εξασφάλιση των στρατιωτών μετά την αποστράτευσή τους. Αντίθετα, η συντηρητική αριστοκρατική ολιγαρχία επιθυμούσε την εκμετάλλευση των εδαφών αυτών προς ίδιον όφελος, κυρίως μέσω της διακυβέρνησης των επαρχιών που δημιουργήθηκαν. Το ίδιο ίσχυε και για την τάξη των ιππέων που ήταν οι κύριοι ιδιοκτήτες γης, αλλά και για τους *publicani* και τους *negotiatores* που επωφελήθηκαν από τη συλλογή των φόρων στις επαρχίες και το δανεισμό χρημάτων με τοκογλυφικούς όρους αντίστοιχα.

Σημαντικό κέρδος για τη Ρώμη αποτέλεσε και η συρροή σκλάβων είτε λόγω αιχμαλωσίας τοπικών πληθυσμών είτε κατόπιν αγοράς – χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το λιμάνι της Δήλου που μπορούσε να διαχειριστεί έως και 10.000 σκλάβους σε καθημερινή βάση. Από την εκμετάλλευση των σκλάβων κυρίως ωφελούνταν οι μεγαλοκτηματίες, αφού οι περισσότεροι χρησιμοποιούνταν για αγροτικές εργασίες, αν και πολλοί από αυτούς – κυρίως Έλληνες – χρησίμευαν και ως δάσκαλοι και ειδικευμένοι τεχνίτες.

Καθώς το μέγεθος της αυτοκρατορίας αυξανόταν και το κρατικό θησαυροφυλάκιο άρχισε να εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από τα έσοδα που λάμβανε από τις επαρχίες είναι προφανές ότι τα οικονομικά οφέλη αποτέλεσαν πρωτεύον και όχι δευτερεύον κίνητρο για τη ρωμαϊκή επέκταση. Μπορεί η Ρώμη να μη διεξήγαγε πολέμους για τους εμπούρους της, όπως ισχυρίστηκε ο Κικέρων, αλλά η ουσία είναι ότι όλοι οι πολίτες της Ρώμης ωφελήθηκαν σε κάποιο βαθμό από την εξάπλωσή της αυτοκρατορίας.

⁹⁸ Το πελατειακό σύστημα της Ρώμης που ξεκίνησε από το εσωτερικό εξαπλώθηκε ταυτόχρονα με την επέκταση της αυτοκρατορίας και στο εξωτερικό. Οι πλούσιοι προστάτες είχαν την υποχρέωση (ηθική) να προστατεύουν τους «πελάτες» τους από την κακομεταχείριση τρίτων και οι πελάτες είχαν την υποχρέωση να τους στηρίζουν με όποιο τρόπο αυτό ήταν εφικτό – ψήφος, κατάταξη στο στρατό – στην άνοδό τους στην *cursus honorum*, Badian Ernst, *Foreign Clientelae* 264 – 70 B.C., Oxford University Press, Oxford, 1958, *passim*. Αντίστοιχα, εκτός του *romerium* οι αριστοκράτες της Ρώμης αναλάμβαναν ρόλο προστάτη σε μονάρχες και πόλεις της αυτοκρατορίας κερδίζοντας έτσι δόξα, ισχύ και χρήματα για να χρηματοδοτήσουν τις φιλοδοξίες τους. Εύλογο είναι ότι οι *clientelae*, εγχώριες και ξένες, οδήγησαν πολλές φορές σε διαφθορά και διαπλοκή που αποτέλεσαν έναν από τους λόγους κατάρρευσης του συστήματος.

⁹⁹ Erskin Andrew, *Roman Imperialism*, σελ. 44.

4. Η διοίκηση των επαρχιών¹⁰⁰

Ένας από τους κύριους λόγους της απροθυμίας της Συγκλήτου για προσάρτηση εδαφών, όπως προαναφέρθηκε, ήταν η έλλειψη ενός μόνιμου μηχανισμού, ικανού να αναλάβει τη διοίκηση των επαρχιών και ταυτόχρονα ο ανεπαρκής αριθμός αιρετών αξιωματούχων που θα μπορούσαν να γίνουν κυβερνήτες. Η Ρώμη, παρά την εξάπλωσή της, δεν θεώρησε σκόπιμο να τροποποιήσει τους θεσμούς της έτσι ώστε να μπορέσει να διαχειριστεί τον εδαφικό όγκο της αυτοκρατορίας της. Ο αριθμός των πραιτόρων αυξήθηκε από δύο σε έξι μετά την προσάρτηση της Σικελίας, της Σαρδηνίας και της Κορσικής, αλλά παρέμεινε σταθερός παρά την αύξηση των επαρχιών σε δέκα μέχρι και τη μεταρρύθμιση του Σύλλα το 82, που αύξησε τον αριθμό των πραιτόρων σε οκτώ. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την απαγόρευση δεύτερης διαδοχικής θητείας στα αιρετά αξιώματα είχε ως αποτέλεσμα οι αξιωματούχοι (πραίτορες και ύπατοι) να μην επαρκούν για τη διακυβέρνηση των επαρχιών και πολλές φορές να παραμένουν – παράνομα – στη θέση τους ακόμα και μετά την επίσημη λήξη της θητείας τους. Ο διορισμός τους στις επαρχίες γινόταν από τη Σύγκλητο, συνήθως με κλήρο, αν και υπήρχαν περιπτώσεις διακανονισμών μεταξύ τους για τη διανομή των επαρχιών.

Για τη διοίκηση των επαρχιών υπήρχαν νόμοι γενικής εφαρμογής και νόμοι ειδικοί (Lex Provinciae) που αφορούσαν την κάθε επαρχία ανάλογα με τις ανάγκες της. Μολοταύτα, οι κυβερνήτες δεν ήταν παντοδύναμοι. Καθώς η ασυλία τους έληγε ταυτόχρονα με τη θητεία τους, σε περιπτώσεις διαφθοράς και κακοδιαχείρισης ήταν ευάλωτοι σε νομικές διώξεις με κίνδυνο να καταδικαστούν κατά την επιστροφή τους στη Ρώμη.

Η διοίκηση μιας επαρχίας την περίοδο της Δημοκρατίας είχε ως σκοπό τη συλλογή των φόρων, την εκδίκαση υποθέσεων που αφορούσαν Ρωμαίους πολίτες – οι υπόλοιπες υποθέσεις αναθέτονταν στα τοπικά δικαστήρια, την επίβλεψη των τοπικών αρχόντων και τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και της άμυνας¹⁰¹.

Η φορολόγηση των επαρχιών ήταν ένα από τα οικονομικά κίνητρα της επέκτασης και μια σημαντική πηγή εσόδων του ρωμαϊκού κράτους. Καθώς οι Ρωμαίοι δεν διέθεταν κρατικό μηχανισμό συλλογής φόρων, το έργο αυτό ανατίθετο με μορφή συμβολαίου στους publicani¹⁰². Οι επαρχίες αντιμετώπιζαν με εχθρότητα τους publicani που εκμεταλλεύονταν αποκάλυπτα τις τοπικές κοινωνίες για να αποκομίσουν προσωπικό κέρδος, ακόμα και με βίαιες και αιματηρές μεθόδους. Το σύστημα φορολόγησης της Ρώμης δεν ήταν ομοιόμορφο σε όλες τις επαρχίες, αλλά υιοθέτησε και προσάρμοσε ήδη υπάρχουσες πρακτικές κατά

¹⁰⁰ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.,* σελ. 437 – 74.

¹⁰¹ Brunt Peter Astbury, "Laus Imperii", σελ. 173 – 4.

¹⁰² Βλ. παραπάνω, σελ. 12, υποσημείωση 37.

περίπτωση¹⁰³. Με το πέρασμα των χρόνων επικράτησε η άποψη ότι οι φόροι ήταν η συνεισφορά των επαρχιών στη διατήρηση της *pax Romana*¹⁰⁴.

Η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετώπιζε η Ρώμη ήταν η άμυνα των συνόρων της αυτοκρατορίας έναντι βαρβαρικών επιθέσεων. Μπορεί με τις μεταρρυθμίσεις του Μάριου ο στρατός να έγινε *de facto* επαγγελματικός, αλλά η συντηρητική ολιγαρχία της Ρώμης – και κατ' επέκταση η Σύγκλητος – αρνούσαν να αναγνωρίσει το γεγονός αυτό και να τον αναδιοργανώσει σε επαγγελματική βάση. Επαρχίες όπως η Ισπανία, η Μακεδονία, η Γαλατία και η Ασία αντιμετώπιζαν συνεχώς προβλήματα στα σύνορά τους και η συνεχής παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων ήταν επιβεβλημένη, κάτι που δεν ήταν εφικτό με το ισχύον σύστημα στρατολόγησης σε ετήσια βάση.

Το σύστημα διακυβέρνησης των επαρχιών ήταν προβληματικό. Η ευημερία μιας επαρχίας ήταν ως επί το πλείστον συνάρτηση του χαρακτήρα του κυβερνήτη, ο οποίος πολλές φορές εκλεγόταν εξαιτίας των πελατειακών σχέσεων που είχε καλλιεργήσει στη Ρώμη από ένα εκλογικό σώμα διεφθαρμένο και είναι πολύ πιθανό να ήταν άπειρος και να μη διέθετε τα απαραίτητα προσόντα για να ασκήσει διοίκηση. Η Σύγκλητος δεν είχε άλλη επιλογή από το να αναθέσει τη διοίκηση των επαρχιών στους αιρετούς αξιωματούχους. Ακόμα και το προσωπικό που συνόδευε τον κυβερνήτη ήταν επιλεγμένο για αυτόν το σκοπό και θα αποχωρούσε μαζί με αυτόν στη λήξη της θητείας του.

Οι *publicani* και οι *negotiatores* εκμεταλλεύονταν τις ευκαιρίες που δημιουργήσε η εξάπλωση για προσωπικό οικονομικό όφελος και κατέληγαν να είναι μισητοί από τους τοπικούς πληθυσμούς. Γενικότερα, οι Ρωμαίοι αντιμετωπίζονταν ως ξένοι και όσοι κάτοικοι της κάθε επαρχίας επέλεγαν να αποκτήσουν τον τίτλο του Ρωμαίου πολίτη θεωρούνταν όργανα των ξένων κατακτητών.

Ο ρωμαϊκός ιμπεριαλισμός περιβάλλεται από ένα μανδύα αμφισβητήσεων και διαμαχών όσον αφορά τα κίνητρά του. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι υπήρξαν περιπτώσεις που οι Ρωμαίοι βγήκαν νικητές από έναν πόλεμο στον οποίο ήταν αμυνόμενοι ή υπερασπίζονταν τους συμμάχους τους και απλά εκμεταλλεύτηκαν τις νίκες τους για να αποκομίσουν οφέλη. Όμως, ακόμα και αν στην αρχή ο ιμπεριαλισμός της Ρώμης υπήρξε αμυντικός, η συνεχής επέκταση της αυτοκρατορίας ακόμα και αν ήταν μόνο σε πολιτικό επίπεδο και δε συνοδευόταν από άμεση προσάρτηση εδαφών υποδηλώνει ότι η Ρώμη επιθυμούσε την ηγεμονία και την πρωτοκαθεδρία. Δεν είναι τυχαίο ότι η στρατολόγηση γινόταν σε ετήσια βάση· κάθε χρόνο διεξάγονταν εκστρατείες. Όποτε ένιωθε ότι απειλείται, διεξήγαγε παρεμποδιστικούς πολέμους. Όταν έκρινε πως ήταν συμφέρον, αναλάμβανε την

¹⁰³ Erskin Andrew, *Roman Imperialism*, σελ. 45.

¹⁰⁴ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.,* σελ. 468.

υποχρέωση να δημιουργήσει συμμάχους και φίλους τη στιγμή που ήδη απειλούνταν ή δέχονταν επίθεση.

Υπό την προϋπόθεση ότι πολιτικός αντικειμενικός σκοπός της Ρώμης ήταν η εξάπλωση της αυτοκρατορίας της και η εξασφάλιση των διευρυνόμενων συνόρων της, έκανε χρήση όλων των μέσων που είχε στη διάθεσή της (στρατιωτικά, οικονομικά, διπλωματικά) για την επίτευξή του. Πάντα όμως πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιζε η στρατιωτική της δύναμη, τόσο για την κατάκτηση όσο και για την επιβολή της θέλησής της και το γεγονός αυτό είναι που την εντάσσει στα κράτη που χρησιμοποίησαν τη στρατηγική της εκμηδένισης. Χρησιμοποιώντας τη στρατιωτική της δύναμη κατόρθωσε να γίνει η μεγαλύτερη και μακροβιότερη αυτοκρατορία της Μεσογείου, ασχέτως των μειονεκτημάτων και των ατελειών που είχε η διακυβέρνησή της στο εσωτερικό και τις επαρχίες. Αν και στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής χρησιμοποίησε τη στρατηγική της εκμηδένισης, σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής εκτός του κατευνασμού – δεν κατέφυγε σε μονομερείς παραχωρήσεις – πρωτίστως ως ιμπεριαλιστική δύναμη χρησιμοποίησε τη στρατηγική της επέκτασης (και της ανασχεσης όταν χρειάστηκε να απωθήσει εχθρούς από τα εδάφη της, όπως κατά τον Α΄ Μιθριδατικό Πόλεμο), αλλά και τη στρατηγική των συμμαχιών και των εξισορροπήσεων (η πολιτική του «διαίρει και βασίλευε» που εφάρμοσε στις ελληνικές πόλεις – κράτη πριν τη δημιουργία της επαρχίας της Μακεδονίας είχε ως σκοπό να αποτρέψει μια ενδεχόμενη αύξηση ισχύος κάποιας από αυτές). Η χρήση της διπλωματίας επιφυλασσόταν μόνο για τους συμμάχους και τα κράτη – πελάτες και η οικονομική πολιτική ερχόταν ως συνέχεια της κατάκτησης για να επωφεληθεί από τις κατεκτημένες περιοχές.

Επίσης, πάντα οι προσπάθειές της στρέφονταν κατά του κύριου κάθε φορά αντιπάλου της· σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής επέλεξε την άμεση προσέγγιση, όπως συνέβη με τον πόλεμο κατά του Ιουγούρθα και την αντιμετώπιση των Κίμβρων και των Τευτόνων που απειλούσαν τα σύνορά της¹⁰⁵. Βασικό στοιχείο είναι ότι, παρά τις απαρχαιωμένες εσωτερικές δομές της και την οργάνωση του στρατού της σε μορφή εθνοφρουράς, κατόρθωσε να αποφύγει την υπερεξάπλωση ακόμα και στη φάση της μεγαλύτερης εξάπλωσής της κατά την περίοδο της Μέσης Δημοκρατίας: η πολιτική της μη προσάρτησης εδαφών μέχρι να καταστεί απολύτως αναγκαία από τις συνθήκες, ασχέτως ποιο ήταν το κίνητρο για αυτή, έπαιξε καθοριστικό ρόλο.

¹⁰⁵ Βλ. παραπάνω, σελ. 10 – 11.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΑ

1. Το ρωμαϊκό σύστημα διακυβέρνησης

Με την κατάργηση της βασιλείας και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας το 509 η Ρώμη σταδιακά δημιούργησε ένα νέο σύστημα διακυβέρνησης. Το σύστημα αυτό δεν παρέμεινε σταθερό καθ' όλη τη διάρκεια της Δημοκρατίας, αλλά κατά περιόδους υπέστη μεταβολές είτε λόγω εσωτερικών κοινωνικών εντάσεων είτε εξαιτίας της εξάπλωσης της αυτοκρατορίας και των αυξημένων αναγκών που αυτή η επέκταση δημιούργησε. Καθώς δεν υπήρχε γραπτό σύνταγμα, τα αξιώματα δημιουργούνταν – ή αυξανόταν ο αριθμός των ήδη υπαρχόντων – όπως και όποτε κρινόταν απαραίτητο. Σε μεγάλο βαθμό το ίδιο σύστημα διακυβέρνησης διατηρήθηκε μέχρι το τέλος της Δημοκρατίας – *de jure*, γιατί *de facto* οι νόμοι καταστρατηγήθηκαν πολλάκις.

Οι βασικές αρχές που κατήθυναν τη δράση όλων των αξιωματούχων από την αρχή της Δημοκρατίας επεκτάθηκαν και στα αξιώματα που καθιερώθηκαν αργότερα:

1. Όλοι οι αξιωματούχοι πλην του δικτάτορα και του *interrex* εκλέγονταν από τη Συνέλευση του Λαού (*comitia centuriata*: συνέλευση του λαού που αντιπροσώπευε τη διαίρεση του στις πέντε Σερβιανές τάξεις σύμφωνα με την οικονομική του δύναμη κατά την τελευταία απογραφή και στις 193 *centuriae* καθεμία από τις οποίες αποτελούσε μια ομάδα ψηφοφόρων¹⁰⁶. Στην *comitia centuriata* δε συμμετείχε η κατώτερη τάξη των ακτημόνων που απαλλασσόταν και από τις στρατιωτικές υποχρεώσεις).
2. Οι Ρωμαίοι άρχοντες κατείχαν το αξίωμά τους για ένα έτος, κατά τη διάρκεια του οποίου απολάμβαναν ασυλίας από νομικές διώξεις. Στην πράξη αποδείχτηκε ο χρονικός περιορισμός αυτός ακατάλληλος για το υπατικό αξίωμα¹⁰⁷.
3. Με σκοπό να αποφευχθεί η αυθαιρεσία των αξιωματούχων, απαγορευόταν η διαδοχική εκλογή από ένα αξίωμα σε ένα άλλο και η άμεση επανεκλογή στο ίδιο αξίωμα. Με αυτό τον τρόπο ένας αξιωματούχος δε θα μπορούσε να αποφεύγει επ' άπειρον τη νομική δίωξη εξαιτίας της ασυλίας που του παρεχόταν κατά τη διάρκεια της θητείας του, αλλά όχι και μετά το πέρας αυτής.

¹⁰⁶ Από τις 193 *centuriae* οι 98 (18 των ιππέων και 80 των πατρικίων) εκπροσωπούσαν τους πλουσιότερους πολίτες και είχαν την απόλυτη πλειοψηφία. Οι υπόλοιπες τάξεις ψήφιζαν σπάνια διότι μόλις επιτυγχανόταν η απόλυτη πλειοψηφία, η ψηφοφορία σταματούσε. Εκτός από την εκλογή των αξιωματούχων η Συνέλευση του Λαού ψήφισε και τους σημαντικούς (συνταγματικούς) νόμους και κήρυττε επίσημα τον πόλεμο. Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 59. Ο διαχωρισμός του πληθυσμού σε *centuriae* εξυπηρετούσε και στρατιωτικούς εκτός από πολιτικούς σκοπούς και αποτελούσε υποδιαίρεση της λεγεώνας, Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, σελ. 14.

¹⁰⁷ Βλ. παραπάνω, σελ. 3.

1.1 Οι Ρωμαίοι αξιωματούχοι

1.1.1 Αιρετοί αξιωματούχοι

Οι ανώτεροι αιρετοί αξιωματούχοι της ρωμαϊκής Δημοκρατίας ήταν οι άρχοντες που κατείχαν το *imperium*, δηλαδή αστική και στρατιωτική εξουσία εκτός των ιερών ορίων της πόλης. Σύμφωνα με την *cursus honorum* (κλίμακα διαδοχής των αξιωμάτων) πρώτοι στην ιεραρχία των αξιωματούχων *cum imperio* ήταν οι δύο *ύπατοι*. Οι ύπατοι ανέλαβαν την εκτελεστική εξουσία μετά την κατάργηση της βασιλείας και ήταν οι επώνυμοι άρχοντες της Ρώμης· το ρωμαϊκό έτος έπαιρνε το όνομά του από τους δύο υπάτους που κατείχαν το αξίωμα τη συγκεκριμένη χρονιά¹⁰⁸. Είχαν την εξουσία να συγκροτούν και να διοικούν στρατούς, να καλούν το ρωμαϊκό λαό σε συνέλευση, να προεδρεύουν στις εκλογές και να καλούν σε συνεδρίαση τη Σύγκλητο¹⁰⁹, για την οποία μπορούσαν να επιλέγουν και νέα μέλη¹¹⁰ έως το 318.

Αμέσως μετά ακολουθούσαν οι *πραίτορες*, αξίωμα που δημιουργήθηκε το 366. Ο πρώτος πραίτορας διέθετε αστική δικαιοδοσία και μετά το 242 οι θέσεις των πραιτόρων αυξήθηκαν σε δύο και ήταν υπεύθυνοι για την εκδίκαση υποθέσεων μεταξύ Ρωμαίων πολιτών και ξένων ή μεταξύ ξένων που κατοικούσαν στη Ρώμη. Σταδιακά, ο αριθμός τους αυξήθηκε σε έξι ώστε να αντιμετωπιστούν οι αυξανόμενες διοικητικές ανάγκες των επαρχιών, στις οποίες αποστέλλονταν ως κυβερνήτες με εξουσίες υπάτου¹¹¹.

Το 366 δημιουργήθηκε και το αξίωμα των «*ενθρόνων*» *αγορανόμων* (*curulis aedilis*) οι οποίοι δεν είχαν *imperium* και οι αρμοδιότητές τους περιλάμβαναν αρχικά την προμήθεια σίτου για την πόλη και αργότερα την επίβλεψη της αγοράς, τη διενέργεια των δημόσιων αγώνων, τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και την επιστασία των δρόμων και των κτιρίων.

Την *cursus honorum* συμπληρώνει το αξίωμα του *ταμίας*. Οι ταμίες όπως και οι αγορανόμοι δεν είχαν *imperium*, είχαν οικονομικές αρμοδιότητες – κυρίως τη διοίκηση του κρατικού θησαυροφυλακίου και αργότερα την έκδοση νομίσματος. Όπως συνέβη και με τους πραίτορες, οι θέσεις τους αυξήθηκαν με την επέκταση της αυτοκρατορίας και αποστέλλονταν στις επαρχίες και στις εκστρατείες ως βοηθοί των υπάτων και των πραιτόρων. Για κάθε άρχοντα με *imperium* οριζόταν και ένας ταμίας για τη διευθέτηση των οικονομικών ζητημάτων¹¹².

Εκτός της *cursus honorum* βρίσκονταν ακόμα δύο είδη αιρετών αξιωματούχων χωρίς *imperium*: πρώτον, οι *δήμαρχοι των πληβείων* (*tribuni plebis*), θεσμός που δημιουργήθηκε το

¹⁰⁸ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 47.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 16.

¹¹¹ Ibid, σελ. 17. Από το 326 και μετά, μετά το πέρας της ετήσιας θητείας τους οι ύπατοι και οι πραίτορες αναλάμβαναν τη διοίκηση επαρχιών ως ανθύπατοι και προπραίτορες με ξεχωριστό πλέον *imperium*.

¹¹² Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 58 και Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 48.

494 με την εκλογή δύο δημάρχων. Ο αριθμός τους στα μέσα του αιώνα αυξήθηκε σε δέκα και έτσι παρέμεινε έως και την κατάρρευση της Δημοκρατίας. Η δημιουργία του αξιώματος αποτέλεσε αντίδραση των πληβείων στο μονοπώλιο της εξουσίας από τη Σύγκλητο που προκάλεσε διαμάχη ανάμεσα σε πατρικίους και πληβείους από το 494 έως το 287, περίοδος εντός της οποίας και οι πληβείοι απέκτησαν το δικαίωμα της εκλογής σε όλα τα αξιώματα και στη Σύγκλητο¹¹³. Είχαν δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) στις αποφάσεις των άλλων αρχόντων και παρέμβασης υπέρ οποιουδήποτε πληβείου υφίστατο βλάβη από κάποιον άρχοντα¹¹⁴.

Δεύτερον, και εξαίρεση από την αρχή της ετήσιας θητείας ήταν το αξίωμα του *τιμητή* (censor). Οι τιμητές ήταν δύο και εκλέγονταν κάθε πέντε χρόνια για δεκαοκτώ μήνες. Ήταν υποχρεωτικά πρώην ύπατοι και αρμοδιότητά τους ήταν η κατανομή των πολιτών στις πέντε Σερβιανές τάξεις καθώς και η αξιολόγηση και κατανομή της περιουσίας τους με σκοπό να καθοριστούν τα πολιτικά δικαιώματα και οι στρατιωτικές υποχρεώσεις του καθενός. Συμπληρωματικά, ανανέωναν τη λίστα των συγκλητικών και είχαν το δικαίωμα να εκτοπίσουν όποιον από αυτούς έκριναν απαραίτητο για λόγους ανηθικότητας. Τέλος, είχαν το καθήκον της σύναψης κρατικών συμβολαίων για μίσθωση της ρωμαϊκής περιουσίας από τις κατακτήσεις, διανομή της δημόσιας γης και κατασκευή ή συντήρηση των δημοσίων κτιρίων¹¹⁵.

Οι προϋποθέσεις για την ανάληψη αυτών των αξιωμάτων κωδικοποιήθηκαν για πρώτη φορά με την *Lex Villia Annalis* το 180. Για να φτάσει ένας Ρωμαίος πολίτης στο αξίωμα του υπάτου έπρεπε να έχει δεκαετή στρατιωτική υπηρεσία και πρώτα υποχρεωτικά να έχει εκλεγεί αρχικά ταμίας και στη συνέχεια πραίτορας¹¹⁶. Τα αξιώματα του δημάρχου και του αγορανόμου ήταν προαιρετικά και απαγορευόταν ρητά η ανάληψη του ίδιου αξιώματος πριν το πέρας δεκαετίας¹¹⁷ και του επόμενου αξιώματος πριν περάσουν τουλάχιστον δύο έτη από τη λήξη της θητείας. Οι προϋποθέσεις αυτές άλλαξαν με τις μεταρρυθμίσεις του Σύλλα.

¹¹³ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 16 – 7.

¹¹⁴ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 58 και Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 57. Επίσης, οι δήμαρχοι δεν είχαν δικαίωμα να απουσιάσουν από τη Ρώμη κατά τη διάρκεια της θητείας τους και ήταν υποχρεωμένοι να ασκούν τα καθήκοντά τους προσωπικά.

¹¹⁵ Ibid, σελ. 57 και 48 αντίστοιχα.

¹¹⁶ Αυτό στην πράξη σήμαινε ότι ένας Ρωμαίος πολίτης μπορούσε να εκλεγεί ταμίας σε ηλικία τουλάχιστον 27 ετών, πραίτορας σε ηλικία 30 ετών και ύπατος σε ηλικία 33 ετών. Αν κάποιος είχε εκλεγεί και αγορανόμος το κατώτερο όριο ηλικίας αυξανόταν αυτόματα κατά τρία ακόμα χρόνια για τα αξιώματα του πραίτορα και του υπάτου, δηλαδή εκλέγονταν στα αξιώματα από την ηλικία των 33 και 36 ετών αντίστοιχα, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 289 – 90.

¹¹⁷ Μετά το 152 απαγορεύτηκε τελείως η επανεκλογή.

1.1.2 Μη αιρετοί αξιωματούχοι

Εκτός των προαναφερομένων αιρετών αξιωματούχων της ρωμαϊκής Δημοκρατίας, υπήρχαν και αυτοί που δεν εκλέγονταν από το λαό, αλλά διορίζονταν από τους υπάτους ή τη Σύγκλητο σε περιόδους κρίσης και για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Αξίωμα που θα μας απασχολήσει και παρακάτω, κυρίως για τον αντισυνταγματικό τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκε από τους κατόχους του είναι αυτό του *δικτάτορα*. Ο δικτάτωρ διοριζόταν από τους υπάτους του έτους με απόφαση της Συγκλήτου για να φέρει εις πέρας συγκεκριμένη αποστολή¹¹⁸ και σε χρονικό διάστημα που δε μπορούσε να ξεπερνά τους έξι μήνες. Ήταν ανώτερος από τους υπόλοιπους αξιωματούχους (οι οποίοι συνέχιζαν κανονικά να ασκούν τα καθήκοντά τους) και κατείχε *imperium*. Ο ίδιος όριζε και τον αμέσως ιεραρχικά κατώτερό του, τον «*άρχοντα του ιππικού ή των αλόγων*»¹¹⁹ που τον εκπροσωπούσε σε θέματα στρατιωτικής φύσεως.

Τέλος, ένα αξίωμα περιορισμένης σημασίας ήταν αυτό του *interrex* (ενδιάμεσος βασιλιάς), κατάλοιπο από την εποχή της βασιλείας. Ο *interrex* διοριζόταν και προερχόταν μόνο από πατρικούς συγκλητικούς σε περίπτωση θανάτου ή παραίτησης και των δύο υπάτων με μόνο σκοπό τη διενέργεια εκλογών νέων. Η θητεία του διαρκούσε μόλις πέντε ημέρες.

1.2 Η Σύγκλητος

Η Σύγκλητος αρχικά αποτελούσε συμβούλιο πρεσβυτέρων. Δεν είχε νομική εξουσία, αλλά τεράστιο ηθικό κύρος. Αποτελούνταν από 300 μέλη τα οποία καθόριζαν οι τιμητές κάθε πέντε χρόνια με την αναθεώρηση του καταλόγου των συγκλητικών και ήταν κυρίως πρώην αξιωματούχοι. Τη Σύγκλητο συγκαλούσαν οι ύπατοι και κατόπιν συζητήσεως επί των θεμάτων, αποφάσιζαν με πλειοψηφία. Οι αποφάσεις αυτές που δεν είχαν νομική ισχύ ονομάζονταν ψηφίσματα της Συγκλήτου¹²⁰ και εξέφραζαν την ανώτατη εξουσία του κράτους. Σε έκτακτες περιπτώσεις, η Σύγκλητος εξέδιδε Τελικό Ψήφισμα, με το οποίο έπαυε κάθε διάλογος επί συγκεκριμένου θέματος και ουσιαστικά σήμαινε την κήρυξη στρατιωτικού νόμου¹²¹.

Είχε διαφόρων ειδών αρμοδιότητες: επέβλεπε τις δραστηριότητες των αξιωματούχων, ασκούσε έλεγχο επί των οικονομικών θεμάτων, της δικαιοσύνης, της δημόσιας διοίκησης και των εξωτερικών υποθέσεων του κράτους. Σε γενικές γραμμές,

¹¹⁸ Η αποστολή μπορεί να ήταν η εξασφάλιση ενιαίας στρατιωτικής διοίκησης σε καιρό κρίσης ή η διενέργεια εκλογών σε περίπτωση που οι ύπατοι βρίσκονταν σε εκστρατεία εκτός της Ρώμης. Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 48.

¹¹⁹ Ο Fuller όπως και ο Πλούταρχος (*Αντώνιος*) τον αναφέρουν ως “master of horses”. Οι Le Glay, Voisin και Le Bohec τον αναφέρουν ως “master of cavalry” (σελ. 56).

¹²⁰ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 51.

¹²¹ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 23.

κατηύθυνε όλες τις πολιτικές της Ρώμης, Με το πέρασμα του χρόνου, στους κόλπους της γίνονταν δεκτοί εκτός από τους Ρωμαίους αριστοκράτες και πληβείοι, Ιταλοί και λοιποί υπήκοοι της αυτοκρατορίας που είχαν λάβει τον τίτλο του Ρωμαίου πολίτη¹²².

2. Οι μεταρρυθμίσεις του Σύλλα

Μετά τη νίκη στην Κολλίνη Πύλη ο Σύλλας είχε τον πλήρη έλεγχο του κράτους. Όσοι πίστευαν ότι θα τους απάλλασσε από την καταπίεση του Κίννα ή του Μάριου, γρήγορα συνειδητοποίησαν ότι απλά ο παλιός τύραννος αντικαταστάθηκε από ένα νέο¹²³ όταν με την είσοδό του στην πόλη το πρώτο του έργο ήταν οι προγραφές¹²⁴. Όποιος είχε εναντιωθεί στο Σύλλα ή είχε βοηθήσει τους οπαδούς του Μάριου με οποιονδήποτε τρόπο θεωρήθηκε παράνομος. Η λίστα των προγραφών περιλάμβανε ογδόντα ονόματα αρχικά¹²⁵, τα οποία αυξάνονταν σε καθημερινή βάση, φτάνοντας στο σημείο να εξοντωθούν τελικά 4.700¹²⁶ – ή 6.000¹²⁷ – συγκλητικοί και ιππείς κυρίως και να κατασχεθούν οι περιουσίες τους. Όποιος παρείχε βοήθεια στους προγραφέντες τιμωρούνταν με θάνατο, ενώ αντίθετα όποιος σκότωνε ή πρόδιδε κάποιον από τη λίστα λάμβανε αμοιβή δύο ταλάντων¹²⁸, ακόμα και αν ήταν σκλάβος. Τα παιδιά και τα εγγόνια των προγραφέντων αποκλείονταν από τα αιρετά αξιώματα και από τη Σύγκλητο. Ο διωγμός δεν περιορίστηκε στη Ρώμη: εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Ιταλία. Το Σάμνιο καταστράφηκε, η Ετρουρία υποβιβάστηκε σε αποικία¹²⁹ και οι κατασχεμένες περιουσίες χρησιμοποιήθηκαν για τη διανομή γης στους βετεράνους του Σύλλα. Από τους σκλάβους των προγραφέντων, ο Σύλλας επέλεξε και ελευθέρωσε τους 10.000 νεότερους και δυνατότερους, τους οποίους ονόμασε Corneliī – όπως ονομαζόταν και ο ίδιος – και αφού τους εξόπλισε, τους τοποθέτησε στην πόλη με σκοπό την επιβολή της τάξης.

Αφού εξόντωσε τους αντιπάλους του, ο Σύλλας ήταν πλέον ελεύθερος να ασχοληθεί με την πολιτική του μεταρρύθμιση. Αρχικά, για να περιβάλλει την εξουσία του με νομιμότητα, διορίστηκε ισόβιος δικτάτορας με την Lex Valeria¹³⁰, σύμφωνα με την οποία όλες οι

¹²² Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 59 – 60.

¹²³ Πλούταρχος, Σύλλας, 30.

¹²⁴ Για τις προγραφές και τις μεταρρυθμίσεις του Σύλλα βλ. Πλούταρχος, Σύλλας, Αππιανός, *Εμφύλιος Πόλεμος*, 1.97 – 104, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 33 – 6, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 282 – 308, Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 134 – 6 και Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 178 – 81.

¹²⁵ Ibid, 31.

¹²⁶ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 277.

¹²⁷ Ο Fuller αναφέρει και τα δύο νούμερα, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 33. Ο Αππιανός αναφέρει ότι οι λίστες των προγραφών περιλάμβαναν 90 συγκλητικούς, 15 υπάτους και 2.600 ιππείς, τάξη για την οποία ο Σύλλας έτρεφε ιδιαίτερο μίσος εξαιτίας της αντίθεσής τους με τη Σύγκλητο, Αππιανός, *Εμφύλιος Πόλεμος*, 1.103.

¹²⁸ Πλούταρχος, Σύλλας, 31.

¹²⁹ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 33.

¹³⁰ Ο διορισμός του Σύλλα ως ισόβιος δικτάτωρ ήταν παράνομος και κανείς δεν είχε αναλάβει το συγκεκριμένο αξίωμα για τα προηγούμενα 120 χρόνια. Αξιοσημείωτο δε είναι ότι αντί να διοριστεί από

μελλοντικές πράξεις του επικυρώνονταν εκ των προτέρων¹³¹, οι προηγούμενες πράξεις του νομιμοποιούνταν και η διαχείριση των κατακτημένων κρατών πέρασε στη διακριτική του ευχέρεια¹³². Σκοπός του Σύλλα ήταν να αποκαταστήσει την εξουσία της Συγκλήτου που είχε αποδυναμωθεί αισθητά και να εξασφαλίσει τον διαρκή έλεγχο της δημόσιας ζωής από τη συγκλητική ολιγαρχία.

Με το Συμμαχικό και τον εμφύλιο Πόλεμο και τις προγραφές ο αριθμός των συγκλητικών είχε μειωθεί. Για να αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα, ο Σύλλας αύξησε τον αριθμό των μελών της Συγκλήτου από 300 σε 600, κυρίως από την τάξη των ιππέων¹³³. Αφαίρεσε από τους τιμητές το δικαίωμα να ανανεώνουν τη λίστα των συγκλητικών και να εκτοπίζουν όποιον από αυτούς έκριναν απαραίτητο¹³⁴, καταστρέφοντας έτσι την όποια επιρροή τους επί της σύνθεσής της¹³⁵. Η αύξηση του αριθμού των συγκλητικών ήταν απαραίτητη για έναν ακόμα λόγο: ο Σύλλας στέρησε από την τάξη των ιππέων – για άλλη μια φορά¹³⁶ – το προνόμιο να συγκροτούν τα σώματα των ενόρκων και το παραχώρησε αποκλειστικά στα μέλη της Συγκλήτου. Ο αριθμός των ταμιών (quaestors) αυξήθηκε σε 20 και η εκλογή στο αξίωμα αυτό σήμαινε πλέον αυτόματα ένταξη στη Σύγκλητο.

Ο Σύλλας τροποποίησε και τη Lex Villia Annalis του 180 για την εκλογή στα αιρετά αξιώματα. Διατήρησε την υποχρεωτική δεκαετή στρατιωτική υπηρεσία, αλλά αύξησε τα όρια ηλικίας για την κατοχή των αξιωμάτων¹³⁷. Για να εκλεγεί πλέον κάποιος στο αξίωμα του ταμιά έπρεπε να είναι 30 ετών, οι πραιτορες εκλέγονταν από την ηλικία των 39 ετών και μετά και οι ύπατοι στα 42 έτη. Στην πράξη αυτό σήμαινε ότι για να αναλάβει ένας Ρωμαίος πολίτης το αξίωμα του πραιτορα και αργότερα του ύπατου είχε ήδη ενταχθεί στις τάξεις της Συγκλήτου για οκτώ χρόνια και έτσι είχε αποκτήσει κάποια εμπειρία στη διαχείριση των εσωτερικών θεμάτων και είχε φτάσει σε μια πιο ώριμη ηλικία που θα του επέτρεπε να

έναν από τους δύο υπάτους – και οι δύο θέσεις ήταν πλέον κενές – όπως προέβλεπε η διαδικασία, ο Σύλλας διορίστηκε με νόμο που πέρασε ο interrex Βαλέριος Φλάκκος – ανήκουστο – εξ' ου και το όνομα του νόμου.

¹³¹ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 34.

¹³² Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 135.

¹³³ Κατά τους Le Glay, Voisin και Le Bohec οι περισσότεροι από αυτούς ανήκαν στην προσωπική του clientela, *ibid*.

¹³⁴ Με τον τρόπο αυτό τα μέλη της Συγκλήτου έμμεσα εκλέγονταν πλέον από το λαό, υπό την έννοια ότι νέα μέλη της γίνονταν οι εκλεγμένοι ταμίες, δημιουργώντας έτσι μια πιο στενή σχέση μεταξύ αυτού και της Συγκλήτου, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 288.

¹³⁵ *Ibid*.

¹³⁶ Βλ. παραπάνω, σελ. 12, υποσημείωση 36.

¹³⁷ Η απαγόρευση της επανεκλογής στα αξιώματα του πραιτορα και του ύπατου αποδείχτηκε προβληματική: η Ρώμη δεν είχε αρκετούς άνδρες ώστε καθένας από αυτούς να αναλαμβάνει το κάθε αξίωμα μόνο μια φορά κατά τη διάρκεια της ζωής του. Άλλωστε, όπως κατέδειξε και η περίπτωση του Μάριου όταν το επέβαλαν ή το επέτρεψαν οι συνθήκες, η απαγόρευση της επανεκλογής δε λήφθηκε υπόψη. Γι' αυτό και ο Σύλλας επανέφερε τη δυνατότητα επανεκλογής στο ίδιο αξίωμα μετά το πέρας δεκαετίας και ταυτόχρονα διατήρησε τόσο την υποχρεωτική διαδοχή των αξιωμάτων όσο και τη διετή αποχή ανάμεσα στην εκλογή σε καθένα από αυτά, *ibid*, σελ. 289 – 90.

ανταπεξέλθει καλύτερα στις υποχρεώσεις που θα αναλάμβανε ως αξιωματούχος με imperium.

Ο αριθμός των πραιτόρων αυξήθηκε σε οκτώ από έξι, ανεβάζοντας έτσι τον αριθμό των αξιωματούχων με imperium στους δέκα. Καθιερώθηκε ως πάγια πρακτική οι πραιτορες και οι ύπατοι να διανύουν το έτος της θητείας τους στη Ρώμη και το επόμενο έτος να αναλαμβάνουν τη διοίκηση της επαρχίας που τους είχε ανατεθεί από τη Σύγκλητο ως προπραιτορες ή ανθύπατοι. Η διοίκηση του στρατού των επαρχιών ανατέθηκε στους κυβερνήτες, οι οποίοι δεν επιτρεπόταν πλέον να φύγουν από την επαρχία τους ή να διεξάγουν πόλεμο χωρίς τη ρητή εξουσιοδότηση της Συγκλήτου. Αυτό βέβαια δε σήμαινε ότι οι ύπατοι και οι πραιτορες δεν αναλάμβαναν στρατιωτικά καθήκοντα γιατί ασκούσαν το imperium τους εντός της πόλης ή ότι η διοίκηση των επαρχιών από τον ίδιο αξιωματούχο διαρκούσε αυστηρά ένα μόνο έτος· αντίθετα, σε πολλές περιπτώσεις η Σύγκλητος παράτεινε το imperium ανθυπάτων και προπραιτόρων και ανέθετε τη διοίκηση του στρατού σε υπάτους και πραιτορες¹³⁸.

Η αύξηση των πραιτόρων σε οκτώ είχε ως σκοπό να επιλύσει το πρόβλημα της διακυβέρνησης των επαρχιών. Καθώς οι αξιωματούχοι με imperium ήταν πλέον όσοι και οι επαρχίες, απομακρυνόταν ο κίνδυνος να χρειαστεί να παραμείνει κάποιος ως κυβερνήτης περισσότερο από ένα έτος, αφού πάντα θα υπήρχε κάποιος διαθέσιμος να τους διαδεχθεί, και να αναπτύξει δεσμούς με τη στρατιωτική δύναμη υπό τη διοίκησή του που θα την μετέτρεπαν σε προσωπικό στρατό, ο οποίος θα έβαζε την πίστη στο διοικητή του πάνω από το καθήκον του στο κράτος¹³⁹.

Για να ενισχύσει ακόμα περισσότερο τη θέση της Συγκλήτου, ο Σύλλας αποδυνάμωσε με τις μεταρρυθμίσεις του και το θεσμό της δημαρχίας. Απαγόρευσε την υποβολή νομοσχεδίων από τους δημάρχους προς ψήφιση στην comitia centuriata αν δεν είχαν λάβει προηγουμένως την έγκριση της Συγκλήτου και περιόρισε σημαντικά το δικαίωμα του βέτο που είχαν μέχρι τότε¹⁴⁰. Όποιος επιθυμούσε να εκλεγεί δήμαρχος αυτόματα αποκλειόταν από την εκλογή του στα υπόλοιπα αξιώματα.

¹³⁸ Επικεφαλής στρατιωτικών δυνάμεων τέθηκαν οι ύπατοι του έτους 78 και του έτους 74, οι πρώτοι για να αντιμετωπίσουν τις αναταραχές στην Ετρουρία και οι δεύτεροι για να πολεμήσουν το Μιθριδάτη. Η ανάθεση της καταπολέμησης της πειρατείας στον Μάρκο Αντώνιο Κρητικό έγινε όταν κατείχε το αξίωμα του πραιτόρα, όπως πραιτόρας ήταν και ο Μάρκος Λικίνιος Κράσσος όταν αντικατέστησε τους υπάτους του 72 στις προσπάθειες τους για κατάπνιξη της εξέγερσης των μονομάχων του Σπάρτακου, *ibid*, σελ. 295.

¹³⁹ Παρά τις προθέσεις του Σύλλα πολλοί κυβερνήτες παρέμειναν περισσότερο από το προβλεπόμενο διάστημα στις επαρχίες τους, όπως ο Πόπλιος Σερβίλιος Ισαυρικός στην Κιλικία και ο Γάιος Κοσκόνιος στο Ιλλυρικό.

¹⁴⁰ Πιθανόν να ήταν βολικό για τη Σύγκλητο να μην καταργηθεί τελείως σε περίπτωση που χρειαζόταν να ελέγξει τη νομοθεσία ενός υπάτου στην οποία ήταν αντίθετη, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 35.

Ο Σύλλας έκανε και άλλες μεταρρυθμίσεις: αναδιοργάνωσε τα ποινικά δικαστήρια, θεσμοθέτησε ευκρινέστερες διακρίσεις μεταξύ ποινικού και αστικού δικαίου και διατύπωσε ξεκάθαρα ποια εγκλήματα εντάσσονταν στην κατηγορία της προδοσίας (Lex Maiestatis). Σε πολλά από τα δικαστήρια – κάποια από αυτά ίδρυσε ο ίδιος για την εκδίκηση συγκεκριμένων υποθέσεων – προήδρευαν πλέον πραιτόρες.

3. Οι συνέπειες των μεταρρυθμίσεων του Σύλλα

Οι μεταρρυθμίσεις του Σύλλα έλαβαν χώρα κατά τα έτη 81 και 80, ενώ διατηρούσε το αξίωμα του δικτάτορα και το 80 ανέλαβε και την υπατεία μαζί με τον Κόιντο Καικίλιο Μέτελλο Πίο. Το 81 τέλεσε και τον θρίαμβό του και έλαβε τον τίτλο «Felix» (ευλογημένος από τους θεούς) ως προστατευόμενος της Αφροδίτης. Επικαλούμενος την προστασία μιας θεότητας για πολιτικό όφελος, άνοιξε το δρόμο για μελλοντικούς στρατηγούς και αυτοκράτορες να ακολουθήσουν το παράδειγμά του και να «δημιουργήσουν» σχέσεις με διάφορους θεούς¹⁴¹.

Η «Πολιτεία του Σύλλα» αποτέλεσε μια προσπάθεια αποκατάστασης της ολιγαρχικής διακυβέρνησης της Ρώμης σε πιο γερά θεμέλια και προσθήκης δικλείδων ασφαλείας έναντι των πολεμίων της. Ο αριθμός των συγκλητικών διπλασιάστηκε με μέλη από την πιο εύπορη τάξη και η Σύγκλητος ενδυναμώθηκε. Με την τροποποίηση της Lex Villia Annalis οι αιρετοί αξιωματούχοι είχαν περισσότερο χρόνο στη διάθεσή τους ώστε να δουν τα πράγματα υπό το πρίσμα ενός συγκλητικού πριν ανέλθουν σε θέσεις υψηλής ευθύνης. Οι περιορισμοί που έθεσε ο Σύλλας για την ανέλιξη στην *cursus honorum* είχαν σκοπό να αποτελέσουν εμπόδιο σε αυτούς που η ικανότητα και η φιλοδοξία τους τους έθετε σε ταχύτερη τροχιά ανόδου προς το *imperium*. Συγκεκριμένα, η απαγόρευση εκλογής στην υπατεία πριν το πέρας δέκα ετών, ειδικά όταν αυτή συνοδευόταν από μια ετήσιας μόνο διάρκειας διοίκηση επαρχίας αποθάρρυναν εντελώς τη φιλοδοξία. Η δημαρχία ουσιαστικά κατέστη πολιτική αυτοκτονία για όποιον επιθυμούσε να ακολουθήσει πολιτική σταδιοδρομία και όσοι επιθυμούσαν να εκλεγούν δήμαρχοι του λαού δεν είχαν καμία αποτελεσματική εξουσία. Με την αύξηση των αιρετών αξιωματούχων με *imperium* σε δέκα και την Lex Maiestatis, ο Σύλλας έκανε μια προσπάθεια να καταπνίξει την όποια σκέψη προδοσίας και να μειώσει την πιθανότητα να αποτελέσουν οι ανθύπατοι και οι προπραίτορες απειλή για τη Ρώμη.

Όμως, οι μεταρρυθμίσεις του Σύλλα δεν προσπάθησαν και φυσικά δεν κατάφεραν να επιλύσουν τα δύο βασικότερα προβλήματα της εποχής. Το πρώτο ήταν η αύξηση του εκλογικού σώματος με την παραχώρηση της ρωμαϊκής πολιτείας στους Ιταλούς συμμάχους, οι οποίοι εξακολουθούσαν να μη συμμετέχουν στις εκλογικές διαδικασίες κυρίως λόγω απόστασης από τη Ρώμη – δε διενεργούνταν εκλογές πουθενά αλλού, αφήνοντας έτσι τις

¹⁴¹ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 136.

αποφάσεις στους κατοίκους της πόλης (τις *clientelae* δηλαδή των αριστοκρατών και των ιππέων)¹⁴². Το δεύτερο ήταν η δημιουργία στρατών αφοσιωμένων στον ηγέτη τους εξαιτίας του συστήματος στρατολόγησης που εισήγαγε ο Μάριος. Ο Σύλλας δεν έκανε καμία προσπάθεια να το αλλάξει ή να περάσει ένα νόμο για την αποκατάσταση των βετεράνων από το κράτος (όπως συνέβη κατά την περίοδο της Αυτοκρατορίας που ο στρατός έγινε πλέον πλήρως επαγγελματικός), διατηρώντας έτσι τον κίνδυνο ένας φιλόδοξος κυβερνήτης να ακολουθήσει το παράδειγμα που ο ίδιος έθεσε κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Αυτό που αποδείχτηκε από το έργο του ήταν ότι εκεί που η υποστήριξη του λαού μπορεί να αποτύχει, όπως συνέβη με το νομοθετικό πρόγραμμα των Γράκχων, μπορεί να επιτύχει ένας ηγέτης που έχει την υποστήριξη του στρατού. Ο Σύλλας φανέρωσε την πολιτική αξία του *imperium*¹⁴³.

Το 79 αρνήθηκε την επανεκλογή στην υπατεία ως αντίθετη με το δικό του νόμο και παραιτήθηκε και από το αξίωμα του δικτάτορα, θεωρώντας ότι ο σκοπός του είχε επιτευχθεί. Η διοικητική και δικαστική του μεταρρύθμιση άντεξαν στο πέρασμα του χρόνου και κάποια από τα μέτρα που έλαβε δεν έχουν τίποτα να ζηλέψουν από τα αντίστοιχα του Αυγούστου την περίοδο του Πριγκιπάτου. Το βασικό πρόβλημα που δημιουργήθηκε ήταν το αίτημα για επαναφορά των αρμοδιοτήτων και των εξουσιών των δημάρχων και σε αυτό το σημείο ήταν που το νομοθετικό του έργο ακυρώθηκε μετέπειτα. Αποσύρθηκε από το δημόσιο βίο και πέθανε τον επόμενο χρόνο σε ηλικία 60 ετών. Ενδεχομένως να απολάμβανε κάποιου σεβασμού και το έργο του να τύγχανε αποδοχής – ως ένα βαθμό – όπως καταδεικνύει το γεγονός ότι κανείς δεν προσπάθησε να τον βλάψει μετά την παραίτησή του¹⁴⁴. Από την άλλη πλευρά, ο εμφύλιος πόλεμος, παρά το γεγονός ότι πολλοί επιθυμούσαν τη νίκη του και οι προγραφές κατέστησαν τη μνήμη του ιδιαίτερα εχθρική σε πολλούς, οι οποίοι αντιτάχθηκαν στις μεταρρυθμίσεις του¹⁴⁵. Η επιγραφή πάνω στον τάφο του, την οποία λέγεται ότι συνέταξε ο ίδιος, ήταν: «κανένας φίλος δεν με υπηρέτησε και κανένας εχθρός δεν με αδίκησε χωρίς να του το ξεπληρώσω πλήρως»¹⁴⁶.

¹⁴² Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 34.

¹⁴³ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 312.

¹⁴⁴ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 136.

¹⁴⁵ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 180.

¹⁴⁶ Πλούταρχος, *Σύλλας*, 38.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

ΠΟΜΠΗΙΟΣ – ΚΡΑΣΣΟΣ – ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

Πολύ σύντομα μετά το θάνατο του Σύλλα η Σύγκλητος κατάλαβε ότι η περίοδος των κρίσεων δεν είχε παρέλθει. Ένας εκ των υπάτων του 78, ο Μάρκος Αιμίλιος Λέπιδος (ο έτερος ήταν ο Κόιντος Λουτάτιος Κάτουλος, υποστηρικτής του Σύλλα), ο οποίος ανελίχθηκε υποστηρίζοντας όσους ήταν εχθρικοί στις μεταρρυθμίσεις του Σύλλα¹⁴⁷, κλήθηκε από τη Σύγκλητο να συγκροτήσει στρατό και να καταπνίξει την εξέγερση που είχε ξεσπάσει στην Ετρουρία εναντίον των αποίκων που είχαν εγκατασταθεί στις δημευμένες εκτάσεις. Ο Λέπιδος θεώρησε πιο συμφέρον για τον ίδιο να ταχθεί με το μέρος των εξεγερθέντων και να χρησιμοποιήσει το στρατό του για να εκβιάσει την επανεκλογή του στην υπατεία και την αποκατάσταση των δημαρχικών εξουσιών¹⁴⁸. Η Σύγκλητος, μην έχοντας πλέον άλλη επιλογή, με Τελικό Ψήφισμά της τον ανακήρυξε εχθρό του κράτους και ανέθεσε στον Κάτουλο το έργο της καθυπόταξής του.

Ο τελευταίος νίκησε προσωπικά τον Λέπιδο έξω από τη Ρώμη¹⁴⁹ και έστειλε τον Πομπήιο ως legatus του βόρεια για να επιτεθεί στον legatus του Λέπιδου, Μάρκο Ιούνιο Βρούτο (πατέρα του γνωστού τυραννοκτόνου), τον οποίο δολοφόνησε μετά από την παράδοσή του. Στη συνέχεια νίκησε και τον ίδιο το Λέπιδο στην Ετρουρία. Μετά από τη διπλή αυτή ήττα ο Λέπιδος κατέφυγε στη Σαρδηνία, όπου και πέθανε από φυσικά αίτια. Τα υπόλοιπα στρατεύματα του Λέπιδου μεταφέρθηκαν από τον Μάρκο Περπέρνα στην Ισπανία προς ενίσχυση του Σερτωρίου.

1. Η άνοδος του Πομπήιου

Η ανάθεση της εκστρατείας εναντίον του Λέπιδου στα βόρεια δεν ήταν το πρώτο βήμα της ανέλιξης του Πομπήιου. Γεννημένος το 106, ήταν από τους πρώτους που τάχθηκαν με το μέρος του Σύλλα όταν έφτασε στο Μπριντίζιουμ το 83. Οι επιτυχίες του ήταν αρκετές ώστε ο ίδιος ο Σύλλας να τον αποκαλέσει “Imperator”¹⁵⁰, τίτλος που δινόταν στους νικηφόρους στρατηγούς εξαιρετικής ικανότητας¹⁵¹ και να του αναθέσει την εξόντωση των υποστηρικτών του Μάριου στη Σικελία και την Αφρική. Με τις γρήγορες νίκες που πέτυχε εναντίον τους, ο εγωισμός του έγινε τόσο υπέρμετρος ώστε να ζητήσει να τον προσφωνούν

¹⁴⁷ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 181.

¹⁴⁸ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 37 και *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 316.

¹⁴⁹ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 316.

¹⁵⁰ Πλούταρχος, *Πομπήιος*, 8.

¹⁵¹ Ο πρώτος που έλαβε αυτόν τον τίτλο ήταν ο Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίωνας Αφρικανός μετά το Δεύτερο Καρχηδονιακό Πόλεμο, Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 81.

«Μέγα» και να τελέσει θρίαμβο¹⁵² σε ηλικία μόλις 24 ετών. Ο Σύλλας, παρά τη διαφωνία του, του το επέτρεψε τελικά, αλλά μέχρι την εκστρατεία κατά των δυνάμεων του Λέπιδου το 77 ο Πομπήιος εξαφανίστηκε από την πολιτική ζωή της Ρώμης¹⁵³. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι παρά τις στρατιωτικές του ικανότητες, η πολιτική του οξύνουσα ήταν ελλιπής, αφού η αλαζονεία του ήταν τόσο ώστε να μην κατανοήσει ότι το να προσπαθήσει να ανταγωνιστεί το Σύλλα ήταν επικίνδυνο¹⁵⁴.

1.1 Ο πόλεμος κατά του Σερτώριου στην Ισπανία

Μετά τη νίκη επί του Λέπιδου ο Πομπήιος αρνήθηκε να διαλύσει το στρατό του και ζήτησε να σταλεί στην Ισπανία ως ανθύπατος για να αντιμετωπίσει τον Κόιντο Σερτώριο. Ο Σερτώριος, ως πραιτορας το 83 υποστήριξε τους υπάτους εναντίον του Σύλλα και το επόμενο έτος ανέλαβε κυβερνήτης της Ισπανίας, απ' όπου διώχθηκε από τα στρατεύματα που έστειλε ο Σύλλας εναντίον του. Κατέφυγε στη Μαυριτανία, αλλά επέστρεψε το 80 ύστερα από έκκληση των Λουσιτανών (φυλή της Άνω Ισπανίας) και νίκησε τον κυβερνήτη της Άνω Ισπανίας. Μέχρι το τέλος του έτους ο στρατός του αριθμούσε 8.000 άνδρες – Ρωμαίους και ντόπιους – και για τα επόμενα χρόνια κατόρθωσε να επιτύχει σημαντικές νίκες εναντίον του Μέτελλου, υπάτου του 80 και στη συνέχεια κυβερνήτη της Άνω Ισπανίας. Μέχρι το 77 ο Σερτώριος ήταν ο ηγέτης της Ισπανίας από τη Σιέρα Μορένα έως τα Πυρηναία και η επιρροή του εκτεινόταν στην επαρχία της Ναβωνησίας και την Ακουιτάνη¹⁵⁵.

¹⁵² Ο θρίαμβος ήταν ουσιαστικά ο εορτασμός μιας σημαντικής στρατιωτικής νίκης κάποιου στρατηγού (κάτι ανάλογο με τις σύγχρονες παρελάσεις) υπό τις εξής προϋποθέσεις: ο στρατηγός έπρεπε να είναι αιρετός αξιωματούχος με *imperium*, να έχει διεξάγει νικηφόρα ένα νόμιμο πόλεμο εντός της περιοχής που του είχε ανατεθεί εναντίον ξένου εχθρού, του οποίου οι απώλειες έπρεπε να ξεπερνούν τις 5.000 και να έχει αποκαταστήσει την ειρήνη. Φυσικά, ο Πομπήιος δεν είχε κανένα δικαίωμα τέλεσης θριαμβού για δύο λόγους: πρώτον, δεν ήταν αξιωματούχος με *imperium* και δεύτερον ο εχθρός που εξόντωσε δεν ήταν ξένος, αλλά Ρωμαίοι συμπολίτες του σε έναν εμφύλιο πόλεμο που επεκτάθηκε και εκτός Ιταλίας.

¹⁵³ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 38.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 321.

Την περίοδο αυτή ενισχύθηκε και από τα στρατεύματα του Περπέρνα, οπότε η Σύγκλητος αποφάσισε να κάνει δεκτό το αίτημα του Πομπήιου και τον διόρισε κυβερνήτη της Εγγύς Ισπανίας με ανθυπατικό *imperium* για να βοηθήσει τον Μέτελλο¹⁵⁶. Αξιοσημείωτο είναι ότι μόλις ένα χρόνο μετά το θάνατο του Σύλλα ένας Ρωμαίος πολίτης που δεν είχε εκλεγεί καν στο αξίωμα του ταμία και δε διέθετε προσωπικό *imperium* κατόρθωσε – εντελώς αντισυνταγματικά – να αποσπάσει μια διοικητική θέση κάνοντας χρήση του στρατού που είχε στη διάθεση του¹⁵⁷.

Η εκστρατεία του Πομπήιου δεν είχε καλύτερη τύχη από αυτή του Μετέλλου, αφού ο Σερτώριος ήταν ιδιαίτερα ικανός στη διεξαγωγή ανταρτοπολέμου και μέχρι το 73 οι δύο Ρωμαίοι στρατηγοί δεν είχαν καμία καθοριστική επιτυχία στην αποστολή τους. Το τέλος του πολέμου ήρθε όταν το 72 ο Περπέρνας συνωμότησε εναντίον του Σερτωρίου, εκμεταλλευόμενος την πτώση της δημοτικότητάς του, με αποτέλεσμα τη δολοφονία του. Εν τω μεταξύ, ο ρωμαϊκός στρατός είχε ενισχυθεί και το ηθικό και οι αντοχές των ιβηρικών φυλών που στήριζαν το Σερτώριο είχαν μειωθεί αισθητά μετά από τις επιτυχίες του

¹⁵⁶ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 40.

¹⁵⁷ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 183.

Πομπήιου¹⁵⁸. Μετά τη δολοφονία του Σερτωρίου, ο Πομπήιος νίκησε εύκολα τον Περπέρνα και τελείωσε τον πόλεμο.

1.2 Η εξέγερση των μονομάχων του Σπάρτακου

Κατά την επιστροφή του στη Ρώμη το 71, δόθηκε στον Πομπήιο η δυνατότητα να βάλει την τελευταία πινελιά στην κατάπνιξη της εξέγερσης των μονομάχων¹⁵⁹. Το 73 ο Θράκας Σπάρτακος και δύο Γαλάτες με εβδομήντα περίπου ακόμα μονομάχους κατάφεραν να δραπετεύσουν από μια σχολή μονομάχων στην Καμπανία και εξοπλισμένοι με στιλέτα και ρόπαλα κατέφυγαν στον κοντινό Βεζούβιο, όπου τους ακολούθησαν και πολλοί αγροτικοί σκλάβοι. Η πολιτική του Σπάρτακου να μοιράζει τα λάφυρα από τις λεηλασίες που έκανε στις γύρω περιοχές σε ίσα μερίδια αύξησε ακόμα περισσότερο τον αριθμό των δυνάμεών του.

Η απειρία και η βιαστική συγκέντρωση των στρατευμάτων που έστειλε η Ρώμη για να τους αντιμετωπίσει – δε θεώρησε ότι η εξέγερση αυτή ήταν αρκετά σοβαρή για να στείλει έμπειρους λεγεωνάριους¹⁶⁰ - υπό την ηγεσία ενός πραιτόρα οδήγησε σε ήττα· μετά από αυτήν ο στρατός του Σπάρτακου αριθμούσε 70.000 άνδρες¹⁶¹. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι εξεγερθέντες πέρασαν το χειμώνα στη νότια Ιταλία και το 72 η δύναμή τους είχε αυξηθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε ο Σπάρτακος και ο ένας εκ των δύο Γαλατών που είχε ηγηθεί μαζί του της εξέγερσης, ονόματι Κρίξος διέθεταν πλέον δύο ξεχωριστές στρατιές σκλάβων. Ο Σπάρτακος, κατανοώντας ότι οι στρατιωτικές επιτυχίες του στην Ιταλία δε θα συνεχίζονταν επ' άπειρον, αποφάσισε να δραπετεύσει στις Άλπεις· ο Κρίξος, αντίθετα συνέχισε τις λεηλασίες στη νότια Ιταλία.

Πλέον η Ρώμη αποφάσισε να λάβει πιο δραστικά μέτρα και έριξε και τους δύο υπάτους του έτους στον αγώνα κατά των μονομάχων: ο ένας κατάφερε να νικήσει το στρατό του Κρίξου και να σκοτώσει τον ίδιο. Όταν ενώθηκαν για να επιτεθούν στο Σπάρτακο και έχασαν δύο διαδοχικές μάχες – μία ο καθένας¹⁶². Ενώ οι δυνάμεις του Σπάρτακου είχαν σχεδόν καταφέρει να δραπετεύσουν από την Ιταλία, ο ίδιος πήρε τη μοιραία απόφαση να

¹⁵⁸ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 324 – 5.

¹⁵⁹ Οι μονομάχοι ήταν σκλάβοι, συνήθως αιχμάλωτοι που έπρεπε να πολεμήσουν μέχρι θανάτου. Οι μονομαχίες προσφέρονταν ως θέαμα ιδιωτικά από άρχοντες που επιθυμούσαν να αποκτήσουν δημοτικότητα. Οι μονομάχοι εκπαιδεύονταν σε σχολεία και πριν την εξέγερση του Σπάρτακου είχαν προηγηθεί ο Α΄ και ο Β΄ Σικελικός Πόλεμος δούλων (135 – 132 και 104 – 100 αντίστοιχα). Φυσικά, δεν επιτρεπόταν η τέλεση θριάμβου σε περιπτώσεις νίκης επί σκλάβων καθώς οι Ρωμαίοι τους θεωρούσαν κατώτερους τους και άνευ σημασίας. Γι' αυτό και η αστυνόμευσή τους ήταν ιδιαίτερος ανεπαρκής, Strauss Barry, "Slave Wars of Greece and Rome" στο Hanson Victor Davis (edit.), *Makers of Ancient Strategy: From the Persian Wars to the Fall of Rome*, Princeton University Press, New Jersey, 2010, passim.

¹⁶⁰ Αππιανός, *Εμφύλιος Πόλεμος*, 1.116.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 330.

αλλάξει πορεία και να κινηθεί προς τα νότια, ίσως για να ενωθεί με τους σκλάβους της Σικελίας, σίγουρος ότι θα τον υποστήριζαν.

Εκείνη τη στιγμή η Σύγκλητος ανέθεσε τη διοίκηση έξι λεγεώνων στον Μάρκο Λικίνιο Κράσσο, πράιτορα το 72, ο οποίος τελικά κατόρθωσε να χωρίσει το στρατό του Σπάρτακου σε δύο κομμάτια, καθένα από τα οποία νίκησε ξεχωριστά. Ο Σπάρτακος σκοτώθηκε στη μάχη και ο πόλεμος τελείωσε. Πέντε χιλιάδες από τους οπαδούς του έπεσαν πάνω στον Πομπήιο που είχε κληθεί από τη Σύγκλητο να βοηθήσει τον Κράσσο και εξολοθρεύτηκαν. Άλλοι 6.000 αιχμαλωτίστηκαν από τον Κράσσο και σταυρώθηκαν προς παραδειγματισμό κατά μήκος της Αππίας Οδού μεταξύ Ρώμης και Καπύης¹⁶³. Προς μεγάλη ενόχληση του Κράσσου, ο Πομπήιος ισχυρίστηκε ότι αυτός έδωσε το οριστικό τέλος στον πόλεμο¹⁶⁴, κάτι που αποδεικνύει για ακόμα μια φορά την αλαζονεία του και την πρόθεσή του να πατήσει επί πτωμάτων για να πραγματοποιήσει τις προσωπικές του φιλοδοξίες.

Ο Σπάρτακος συχνά θεωρείται σύμβολο της εξέγερσης εναντίον της καταπίεσης. Δεν είχε όμως ο ίδιος ιδεολογικές ενστάσεις εναντίον του θεσμού της δουλείας: και αυτός, όπως και οι προηγούμενοι επαναστάτες σκλάβοι αποζητούσαν απλά την ελευθερία¹⁶⁵. Αποφάσισε να ρισκάρει τη ζωή του γι' αυτή παρά για να διασκεδάσουν οι θεατές¹⁶⁶. Καθώς όμως τέτοιου είδους εξεγέρσεις υστερούν σε συνοχή και αλληλεγγύη και δε διαθέτουν την απαραίτητη εκπαίδευση, εμπειρία και εξοπλισμό για να κερδίζουν μάχες εκ παρατάξεως, στηρίζονται πρωτίστως στο χαρισματικό ηγέτη και στη διεξαγωγή ανταρτοπολέμου¹⁶⁷.

Το μάθημα που αντλείται από εξεγέρσεις σαν αυτή του Σπάρτακου είναι ότι μπορεί οι εξεγερθέντες να εμφανιστούν ξαφνικά στη σκηνή, να συγκεντρώσουν θρησκευτική υποστήριξη (ο Σπάρτακος εμφανιζόταν ως προστατευόμενος του Διόνυσου) και να τρομοκρατήσουν τους τοπικούς πληθυσμούς (κυρίως μέσω των επιδρομών για λαφυραγωγία). Μπορεί επίσης να προσελκύσουν και άλλους δυσαρεστημένους ανθρώπους στις τάξεις τους αρχικά ή να επιχειρήσουν να καταλάβουν μια πόλη ή επαρχία. Το χάρισμα του ηγέτη μιας εξέγερσης μπορεί να αποτελέσει έμπνευση για τους υποστηρικτές του – οι περιπτώσεις επαναστατημένων σκλάβων της αρχαιότητας αντιπροσωπεύουν τη νίκη της

¹⁶³ Παρά τη λανθασμένη αντίληψη ότι ο Σπάρτακος σταυρώθηκε, στην πραγματικότητα το πτώμα του δε βρέθηκε ποτέ, Strauss Barry, "Slave Wars of Greece and Rome", σελ. 200.

¹⁶⁴ Πλούταρχος, *Πομπήιος*, 21 και *Κράσσο*, 11.

¹⁶⁵ Strauss Barry, "Slave Wars of Greece and Rome", σελ. 191.

¹⁶⁶ Αππιανός, *Εμφύλιος Πόλεμος*, 1.116.

¹⁶⁷ Ο πόλεμος του Σπάρτακου συνιστά περίπτωση έμμεσης προσέγγισης, αφού προσπάθησε να αποφύγει τα ισχυρά σημεία των αντίπαλων Ρωμαίων για όσο καιρό μπορούσε. Παρά την ικανότητά του όμως σε επίπεδο τακτικής που του επέτρεψε να νικήσει ακόμα και τους στρατούς των υπάτων, βασική αδυναμία της Ρώμης ήταν η απουσία των έμπειρων στρατευμάτων της σε περιοχές εκτός Ιταλίας, Strauss Barry, "Slave Wars of Greece and Rome", σελ. 196. Όταν η Σύγκλητος αποφάσισε να αντιμετωπίσει με σοβαρότητα την εξέγερση και να στείλει έμπειρο στρατό εναντίον του Σπάρτακου, η ικανότητά του αυτή δεν ήταν αρκετή για να του δώσει τη νίκη.

ελπίδας επί του ρεαλισμού¹⁶⁸. Με τη χρήση του αιφνιδιασμού και μη συμβατικών μεθόδων πολέμου, όπως ο ανταρτοπόλεμος, οι εξεγερθέντες ενδέχεται να επιτύχουν βραχυπρόθεσμες νίκες. Αν όμως το κράτος με όλους τους πόρους που έχει στη διάθεσή του είναι αποφασισμένο για τη νίκη, τέτοιου είδους εξεγέρσεις είναι καταδικασμένες σε αποτυχία.

2. Η εμφάνιση του Ιουλίου Καίσαρα και η κατάργηση της νομοθεσίας του Σύλλα

Ενώ ο Πομπήιος έλειπε με το στρατό του στην Ισπανία, ο Γάιος Ιούλιος Καίσαρας έκανε την αρχική του εμφάνιση στην πολιτική ζωή της Ρώμης με πιο συμβατικό τρόπο. Ανιψιός εξ αγχιστείας του Μάριου, θεωρήθηκε εχθρός από το Σύλλα και γλίτωσε τις προγραφές εξαιτίας της μεσολάβησης της οικογένειας της μητέρας του. Αυτοεξόριστος από τη Ρώμη, είχε μια σύντομη στρατιωτική θητεία στην επαρχία της Ασίας και επέστρεψε μετά το θάνατο του Σύλλα το 78¹⁶⁹. Το 77 ήταν κατήγορος στην υπόθεση κατά του Γναίου Δολαβέλλα για εκβιασμό στη Μακεδονία¹⁷⁰. Το 75 ταξιδεύοντας προς τη Ρόδο για να μελετήσει ρητορική, αιχμαλωτίστηκε από πειρατές¹⁷¹ και από το 73 που επέστρεψε στη Ρώμη έως το 69 που εξελέγη ταμίας ελάχιστα είναι γνωστά για τη ζωή του. Η πρώτη του σύζυγος Κορνηλία, κόρη του Κίννα πέθανε την ίδια χρονιά και το 67 που εισήλθε και επίσημα στις τάξεις της Συγκλήτου παντρεύτηκε την Πομπηία, εγγονή του Σύλλα. Και οι δύο γάμοι του ωφέλησαν την πολιτική του σταδιοδρομία: με τον πρώτο κέρδισε την εύνοια των *populares*, με το δεύτερο των *optimates*.

Ενώ ο Καίσαρας ανελίσσόταν αργά και σταθερά στην πολιτική ζωή της Ρώμης, το 75 καταργήθηκε η απαγόρευση ανάληψης άλλου αξιώματος μετά τη δημαρχία από έναν εκ των υπάτων του έτους, τον Γάιο Αυρήλιο Κόττα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το αίτημα των νέων πολιτικών – που πλέον δεν είχαν κανένα λόγο να μη θέσουν υποψηφιότητα για δήμαρχοι – για πλήρη αποκατάσταση των προ του Σύλλα εξουσιών της δημαρχίας.

Το 71 ο Πομπήιος και ο Κράσσος επέστρεψαν στη Ρώμη με σκοπό να διεκδικήσουν και οι δύο την υπατεία για το 70. Στην περίπτωση του Κράσσου δεν υπήρχε κανένα νομικό κώλυμα: είχε ήδη αναλάβει το αξίωμα του πραίτορα, είχε μεσολαβήσει διάστημα δύο ετών και είχε περάσει το απαιτούμενο όριο ηλικίας των 42. Ο Πομπήιος όμως, επιδεικνύοντας την άμετρη φιλοδοξία του, για να θέσει υποψηφιότητα μπορούσε να βασιστεί μόνο στο στρατό του, τον οποίο με το πρόσχημα της τέλεσης θριάμβου δεν είχε διαλύσει ακόμα. Κατά τ' άλλα, δεν είχε κανένα απολύτως νόμιμο δικαίωμα να εκλεγεί ύπατος: ήταν έξι χρόνια μικρότερος

¹⁶⁸ Ibid, σελ. 195.

¹⁶⁹ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 140.

¹⁷⁰ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 326.

¹⁷¹ Οι πειρατές του ζήτησαν είκοσι τάλαντα για να τον αφήσουν ελεύθερο και εκείνος γελώντας τους απάντησε ότι άξιζε περισσότερα. Όταν οι ακόλουθοί του στάλθηκαν να τα μαζέψουν, ο Καίσαρας για περίπου έξι εβδομάδες συμπεριφερόταν στους απαγωγείς του περισσότερο σαν αρχηγός παρά σαν κρατούμενος. Τους διαβεβαίωσε ότι όταν τον ελευθέρωναν θα τους έπιανε και θα τους σταύρωνε· αυτό ακριβώς έκανε μετά την απελευθέρωσή του, Πλούταρχος, *Καίσαρας*, 2.

από το κατώτερο ηλικιακό όριο για την υπατεία και κυρίως, δεν είχε εκλεγεί σε κανένα από τα προαπαιτούμενα αξιώματα· δεν είχε εισέλθει καν στη Σύγκλητο¹⁷².

Μετά την εκλογή τους στην υπατεία, ο Πομπήιος και ο Κράσσος τήρησαν τις προεκλογικές τους δεσμεύσεις και αποκατέστησαν τις δημαρχικές εξουσίες στο ακέραιο. Η διαφθορά όμως των δικαστηρίων ήταν τέτοια που η ποινική δικαιοσύνη έχρηζε πάλλι μεταρρύθμισης. Ως αρχικό μέτρο, επανήλθε ο θεσμός των τιμητών με πλήρεις αρμοδιότητες και κατόπιν με νόμο που πέρασε ο πραιτορας Λεύκιος Αυρήλιος Κόττας (αδελφός αυτού που κατήργησε την απαγόρευση ανάληψης άλλων αξιωμάτων για τους δημάρχους), τα σώματα των ενόρκων πλέον θα αποτελούνταν σε ίσα μέρη από συγκλητικούς, ιππείς και δημάρχους του θησαυρού¹⁷³. Μετά το πέρας της θητείας τους αποσύρθηκαν και οι δύο από το δημόσιο βίο χωρίς να αναλάβουν τη διοίκηση επαρχίας¹⁷⁴ ή να επιδιώξουν την επανεκλογή τους¹⁷⁵.

¹⁷² Η οποία όμως για να ικανοποιήσει το αίτημά του, υπό το φόβο μιας στρατιωτικής εισβολής στην πόλη, ανέστειλε τη λειτουργία της Lex Villia Annalis και της συνταγματικής μεταρρύθμισης του Σύλλα, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 184. Επίσης, ο Πομπήιος κέρδισε την υποστήριξη του λαού με την προεκλογική του διακήρυξη ότι θα αποκαθιστούσε τις εξουσίες των δημάρχων, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 333 και των ιππέων με τη δέσμευση ότι θα τους αποκαθιστούσε στα σώματα των ενόρκων των δικαστηρίων, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 42.

¹⁷³ Οι δήμαρχοι του θησαυροί (tribuni aerarii) από άποψη περιουσιακής κατάστασης βρίσκονταν κοντά στην τάξη των ιππέων, αλλά οι αρμοδιότητές τους δεν είναι σαφείς: ο Mommsen υποστηρίζει ότι ήταν οι αρχηγοί των ρωμαϊκών φυλών, ο Varro ότι ήταν υπεύθυνοι για τη μισθοδοσία του στρατού, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 339 και ο Mackay ότι ασχολούνταν με τη συλλογή των φόρων, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 185, υποσημείωση 28.

¹⁷⁴ Ο Πομπήιος θεώρησε ότι δεν υπήρχε καμία επαρχία διαθέσιμη που να αξίζει τις προσπάθειες του, Frank Tenney, *Roman Imperialism*, σελ. 171.

¹⁷⁵ Στις υπατείες από το 69 έως το 67 εξελέγησαν συντηρητικοί υποψήφιοι. Το 67 δύο από τους δημάρχους, ο Γάιος Κορνήλιος και ο Αύλος Γαβίνιος σε μια προσπάθεια καταπολέμησης της διαφθοράς στις επαρχίες και τη δωροδοκία στις εκλογές, πέτυχαν την ψήφιση νέων νόμων: κατέστη παράνομο για τους κυβερνήτες των επαρχιών να απονέμουν δικαιοσύνη με βάση οποιοδήποτε άλλο κριτήριο εκτός των κανόνων που είχαν θέσει σε ισχύ κατά την ανάληψη του αξιωμάτων τους με το διάταγμα τους και όποιος πλέον παρείχε ή μοίραζε χρήματα για την εξαγορά ψήφων στις εκλογικές διαδικασίες πλήρωνε πρόστιμο και αποκλειόταν από την πολιτική ζωή δια βίου αντίστοιχα. Επίσης, με το σκεπτικό ότι αφού ο λαός ψηφίζει ένα νόμο, αυτός είναι υπεύθυνος να αποφασίσει αν κάποιος μπορεί να εξαιρεθεί από την εφαρμογή του και όχι η Σύγκλητος, προσπάθησε να περάσει ένα αντίστοιχο νομοσχέδιο, αλλά εξαιτίας της αντίδρασης που συνάντησε, συμβιβάστηκε με τη χορήγηση εξαιρέσεων από τη Σύγκλητο υπό την προϋπόθεση ότι στην ψηφοφορία θα συμμετείχαν τουλάχιστον 200 συγκλητικοί. Ο Γαβίνιος σε μια προσπάθεια να προστατεύσει τις επαρχιακές κοινότητες από την εκμετάλλευση των τοκογλύφων που τους δάνειζαν χρήματα για να μπορέσουν να εξαγοράσουν μια ευνοϊκή απάντηση στα αιτήματά τους από τη Σύγκλητο, έφερε προς ψήφιση ένα νομοσχέδιο σύμφωνα με το οποίο ο δανεισμός χρημάτων στις αντιπροσωπείες των επαρχιών και των ξένων κρατών στη Ρώμη κατέστη παράνομος. Και καθώς η δωροδοκία ήταν ο μόνος τρόπος για να γίνουν δεκτές αυτές οι αντιπροσωπείες από τη Σύγκλητο, πέρασε και δεύτερο νόμο σύμφωνα με τον οποίο η Σύγκλητος ήταν πλέον υποχρεωμένη το Φεβρουάριο κάθε έτους να δέχεται αυτές τις αντιπροσωπείες πριν ασχοληθεί με οποιοδήποτε άλλο έργο. *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 342 – 5.

3. Ο Γ' Μιθριδατικός Πόλεμος και η αναδιοργάνωση της Ανατολής από τον Πομπήιο

Όσο ακόμα ο Σύλλας βρισκόταν εν ζωή, ο Λικίνιος Μουρένας που ο ίδιος είχε αφήσει επικεφαλής στην Ασία θεώρησε σκόπιμο να επιτεθεί στον Μιθριδάτη με πρόφαση την καθυστέρηση της απόσυρσης των στρατευμάτων του από την Καππαδοκία και την άρνησή του να επιστρέψει όλα τα εδάφη που είχε καταλάβει στον βασιλιά Αριοβαρζάνη. Μετά την ήττα του από το Μιθριδάτη και την υποχώρηση των ρωμαϊκών στρατευμάτων στη Φρυγία, αφού ο Σύλλας είχε ενημερωθεί για τις αναταραχές που προκαλούσε ο Μουρένας, έστειλε μήνυμα διατάζοντάς εκείνον να σταματήσει άμεσα τις εχθροπραξίες και το Μιθριδάτη να συμφιλιωθεί με τον Αριοβαρζάνη, αποζημιώνοντας τον πρώτο με ένα θρίαμβο που δεν είχε κερδίσει και τον δεύτερο με την προσθήκη ενός τμήματος της Καππαδοκίας στο βασίλειό του εις βάρος του Αριοβαρζάνη¹⁷⁶.

3.1 Η εκστρατεία του Λούκουλλου

Το 74, ενώ ο Πομπήιος βρισκόταν στην Ισπανία, ο βασιλιάς της Βιθυνίας Νικομήδης πέθανε και άφησε το βασίλειό του κληρονομιά στο ρωμαϊκό λαό¹⁷⁷. Ο Μιθριδάτης που δε μπορούσε να ανεχτεί την προσάρτηση της Βιθυνίας και το συνεπαγόμενο απόλυτο έλεγχο των Ρωμαίων στην είσοδο της Μαύρης Θάλασσας¹⁷⁸, εισέβαλε στη Βιθυνία. Εναντίον του στάλθηκαν οι δύο ύπατοι του έτους, Μάρκος Αυρήλιος Κόττας και Λέυκιος Λικίνιος Λούκουλλος – για τον οποίο ο Badian λέει, μεταφέροντας την άποψη του Ferrero, ότι ήταν ο ιδρυτής του πραγματικού ρωμαϊκού επεκτατισμού¹⁷⁹ - ο πρώτος ως κυβερνήτης της νεοσύστατης επαρχίας της Βιθυνίας και ο δεύτερος ως διοικητής της Ασίας και της Κιλικίας με μεγάλη στρατιωτική δύναμη. Ο Κόττας βιάστηκε να εμπλακεί σε μάχη με τις δυνάμεις του Μιθριδάτη και υπέστη ήττα σε ξηρά και θάλασσα, με αποτέλεσμα να χάσει το στόλο (ο Μιθριδάτης κατέστρεψε τέσσερα ρωμαϊκά πλοία και αιχμαλώτισε εξήντα) και να

¹⁷⁶ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 353 – 4 και Badian Ernst, *Roman Imperialism in the Late Republic*, σελ. 33. Αυτός ήταν ο Β' Μιθριδατικός Πόλεμος που άρχισε το 83 και τελείωσε το 81 με τη μεσολάβηση του Σύλλα, ο οποίος δεν ήθελε να έχει ανοιχτό μέτωπο στην Ανατολή όσο ήταν απασχολημένος με τον εμφύλιο πόλεμο στην Ιταλία.

¹⁷⁷ Ήταν ο τρίτος μετά τον Άτταλο που κληροδότησε την Πέργαμο (μετέπειτα επαρχία της Ασίας) το 133 και τον Πτολεμαίο που κληροδότησε την Κυρήνη το 96. Αν και στις δύο περιπτώσεις, η Ρώμη αποδέχτηκε την κληρονομιά, οι επαρχίες δημιουργήθηκαν αρκετά χρόνια αργότερα: η επαρχία της Ασίας το 126 και η επαρχία της Κυρηναϊκής, όπως ονομάστηκε, το 74. Η κληρονομιά του βασιλείου της Αιγύπτου από τον Φαραώ Πτολεμαίο Ι' Αλέξανδρο Α' το 88 δεν έγινε αποδεκτή από το Σύλλα· το βασίλειο της Αιγύπτου προσαρτήθηκε μόλις το 30 από τον Οκταβιανό μετά τη νίκη στο Άκτιο. Οι υπέρμαχοι του αμυντικού ιμπεριαλισμού της Ρώμης χρησιμοποιούν αυτά τα παραδείγματα για να αποδείξουν ότι οι Ρωμαίοι δεν ενδιαφέρονταν για την προσάρτηση εδαφών. Η ιστορία όμως αποδεικνύει το αντίθετο: όταν η Ρώμη έκρινε πως είναι προς το συμφέρον της να προχωρήσει στην προσάρτηση, το έκανε χωρίς δεύτερη σκέψη. Η καθυστέρηση δε σήμαινε απαραίτητα απροθυμία. Με αυτόν τον τρόπο κατάφερε σε πολλές περιπτώσεις που δε διέθετε τα απαραίτητα μέσα για τη συντήρηση μιας τεράστιας εδαφικής αυτοκρατορίας να αποφύγει τη στρατηγική υπερεξάπλωση.

¹⁷⁸ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 358.

¹⁷⁹ Badian Ernst, *Roman Imperialism in the Late Republic*, σελ. 37.

υποχωρήσει στη Χαλκηδόνα. Ο Μιθριδάτης προχώρησε προς την Κύζικο, την οποία άρχισε να πολιορκεί με σκοπό να αποκτήσει δίοδο προς την Ασία¹⁸⁰.

Ο Λούκουλλος που είχε ήδη ξεκινήσει από την Κιλικία προς βοήθεια του Κόττα, κατάφερε να αποκόψει το Μιθριδάτη από τις διόδους ανεφοδιασμού του στον Πόντο, αναγκάζοντάς τον κατ' αυτόν τον τρόπο να άρει την πολιορκία της πόλης, και πέτυχε μια στρατηγική νίκη χωρίς μάχη¹⁸¹. Μετά από μια σειρά εκστρατειών σε ξηρά και θάλασσα, ο Λούκουλλος συνέτριψε το 71 στα Κάβειρα τον στρατό του Μιθριδάτη, ο οποίος αναγκάστηκε να ζητήσει καταφύγιο στην Αρμενία όπου ήταν βασιλιάς ο γαμπρός του, Τιγράνης. Ο Λούκουλλος απαίτησε την παράδοσή του υπό την απειλή πολέμου και όταν ο Τιγράνης αρνήθηκε, εισέβαλε στην Αρμενία. Πολιόρκησε την Τιγρανόκερτα και ενώ πέτυχε αποφασιστική νίκη, δεν κατόρθωσε να πιάσει τον Τιγράνη και τον Μιθριδάτη. Ο Λούκουλλος με τα στρατεύματά του αποσύρθηκε στα νότια για να περάσει το χειμώνα του 68, δίνοντας έτσι ευκαιρία στον Τιγράνη να ανακαταλάβει τα εδάφη που είχε χάσει και οι ρωμαϊκές φρουρές δεν ήταν σε θέση να κρατήσουν χωρίς ενίσχυση. Το 67 ο Μιθριδάτης επέστρεψε στον Πόντο και νίκησε τα ρωμαϊκά στρατεύματα στη μάχη της Ζήλας (ο Λούκουλλος δε συμμετείχε· έφτασε εκ των υστέρων για να βρει το στρατό του αποδεκατισμένο). Ο Λούκουλλος αποφάσισε να στραφεί εναντίον του Τιγράνη, αλλά τα στρατεύματά του στασίασαν όταν έμαθαν ότι στη θέση του είχε διοριστεί ένας από τους υπάτους του 67. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο Μιθριδάτης ανέκτησε το μεγαλύτερο μέρος του βασιλείου του και ο Τιγράνης λεηλάτησε την Καππαδοκία.

3.2 Ο Πομπήιος εναντίον των πειρατών της Μεσογείου

Ενώ μαινόταν ο πόλεμος στην Ασία το πρόβλημα της πειρατείας άρχισε πάλι να αποκτά σημαντικές διαστάσεις και χρειάζονταν δραστικά μέτρα για την αντιμετώπισή του. Ο Πομπήιος που μετά την υπατεία του το 70 είχε αποσυρθεί από τα πολιτικά δρώμενα, βρήκε την ευκαιρία να κάνει την επανεμφάνισή του και με την υποστήριξη του λαού να υπερκεράσει την αντίθεση της Συγκλήτου και να αναλάβει εκ νέου ένα αξίωμα¹⁸².

Είτε υποκινούμενος από τον Πομπήιο ή έστω έχοντας αυτόν στο μυαλό του¹⁸³, ο δήμαρχος Αύλος Γαβίνιος πρότεινε ένα νομοσχέδιο σύμφωνα με το οποίο κάποιος από τις τάξεις των συγκλητικών θα εκλεγόταν σε μια νέα διοικητική θέση με ανθυπατικό *imperium* για τρία χρόνια, με έναν στόλο διακοσίων πλοίων και όσα στρατεύματα έκρινε ο ίδιος

¹⁸⁰ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 360.

¹⁸¹ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 185. Η περίπτωση αυτή συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα έμμεσης προσέγγισης στα χαμηλότερα επίπεδα της στρατηγικής (επιχειρησιακό και τακτικό), σε συνδυασμό όμως με άμεση προσέγγιση στο επίπεδο της υψηλής και στρατιωτικής στρατηγικής.

¹⁸² Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 43.

¹⁸³ Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 36.23.

αναγκαία στη διάθεσή του. Επίσης, θα του παραχωρούνταν δεκαπέντε κατώτεροι αξιωματούχοι, 6.000 τάλαντα και στη δικαιοδοσία του θα εντασσόταν όλη η Μεσόγειος και οι ακτές της σε βάθος 80 χιλιομέτρων¹⁸⁴. Στη θέση αυτή εξελέγη ο Πομπήιος παρά τις αντιρρήσεις της Συγκλήτου.

Με την Lex Gabinia, ο Πομπήιος τελικά συγκέντρωσε 120.000 στρατό, 5.000 ιππικό, 500 πλοία, 24 συγκλητικούς¹⁸⁵ και δύο ταμίες. Η εκστρατεία κατά των πειρατών διήρκεσε μόλις τρεις μήνες συνολικά: διεξήχθησαν ταυτόχρονες επιχειρήσεις από όλες τις μοίρες του στόλου σε όλη τη Μεσόγειο από δυτικά προς ανατολικά και τελικά οι πειρατές ηττήθηκαν σε ναυμαχία ανοιχτά της Κιλικίας.

3.3 Η εκστρατεία κατά του Μιθριδάτη και η ρωμαϊκή επέκταση στην Ανατολή

Η γρήγορη νίκη του Πομπήιου κατά των πειρατών αύξησε ακόμα περισσότερο τη φήμη του. Ενδεχομένως, προσωπικό του κίνητρο για αυτή να ήταν η επιθυμία του να προσθέσει τη διοίκηση των στρατευμάτων και των επαρχιών του Λούκουλλου στη δική του¹⁸⁶. Το 66, ο δήμαρχος Γάιος Μανίλιος πρότεινε την ψήφιση ενός νόμου με τον οποίο οι εξουσίες που ήδη διέθετε από τη Lex Gabinia θα επεκτείνονταν στις επαρχίες της Ασίας, της Βιθυνίας και της Κιλικίας και επιπλέον θα αναλάμβανε την εκστρατεία κατά του Μιθριδάτη και του Τιγράνη¹⁸⁷.

Ο Πομπήιος, που μετά τη νίκη του επί των πειρατών δεν επέστρεψε στη Ρώμη αλλά παρέμεινε στην Ασία, προχώρησε στον Πόντο και εξολόθρευσε το στρατό του Μιθριδάτη στα Δάστειρα. Για ακόμα μια φορά ο Μιθριδάτης κατόρθωσε να ξεφύγει, αλλά ο Τιγράνης αρνήθηκε να του δώσει καταφύγιο και αναγκάστηκε να αποσυρθεί στην Κολχίδα, στο βορειοανατολικό άκρο της Μαύρης Θάλασσας. Ο Πομπήιος δεν τον καταδίωξε, αλλά στράφηκε προς την Αρμενία. Ο Τιγράνης παραδόθηκε αμέσως και ο Πομπήιος του επέτρεψε να διατηρήσει το θρόνο του και το βασίλειό του, καθιστώντας τον βασιλιά – πελάτη της Ρώμης.

Για τα επόμενα χρόνια, η στρατηγική του Πομπήιου στην περιοχή είναι καθαρά επεκτατική. Μετά από μια σύντομη εκστρατεία στον Καύκασο το 65 για να ασφαλίσει τα νώτα του πριν προχωρήσει κατά του Μιθριδάτη¹⁸⁸, επέστρεψε στον Πόντο, τον οποίο μαζί με τη Βιθυνία οργάνωσε σε μία επαρχία. Προσέθεσε εδάφη στην επαρχία της Κιλικίας και

¹⁸⁴ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 141 και Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 43.

¹⁸⁵ Οι συγκλητικοί αυτοί, πρώην ύπατοι ή πραιτορες και οι ίδιοι διέθεταν ξεχωριστό imperium.

¹⁸⁶ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 44.

¹⁸⁷ Ο ύπατος του 67 στον οποίο είχε ανατεθεί αρχικά η διοίκηση δεν πήγε τελικά ποτέ στην Ασία.

¹⁸⁸ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 45. Η εκστρατεία ήταν κατά της Ιβηρίας και της Αλβανίας, βασιλεία τα οποία τελικά έγιναν υποτελή της Ρώμης, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 393.

προσάρτησε την Κρήτη¹⁸⁹. Αφού ίδρυσε πόλεις – κράτη κατά το ελληνικό πρότυπο, εμφανίστηκε το 64 στη Συρία την οποία προσάρτησε ως ρωμαϊκή επαρχία, καταργώντας τη δυναστεία των Σελευκιδών. Το 63 επενέβη σε μια εσωτερική έριδα στη δυναστεία που κυβερνούσε την Ιουδαία με τελικό αποτέλεσμα την κατάληψη της Ιερουσαλήμ μετά από τρίμηνη πολιορκία. Την ίδια χρονιά, ο Μιθριδάτης προδομένος από το γιο του, Φαρνάκη που εξεγέρθηκε εναντίον του¹⁹⁰, αυτοκτόνησε δίνοντας έτσι οριστικό τέλος στους Μιθριδατικούς Πολέμους. Σε όποιες περιπτώσεις δε θεώρησε συμφέρουσα την προσάρτηση μιας περιοχής, παραχώρησε τη διοίκηση σε βασιλείς – πελάτες, δημιουργώντας έτσι ουδέτερα κράτη (buffer states) μεταξύ των ρωμαϊκών συνόρων και των εχθρών της Ρώμης.

Η αναδιάρθρωση της Ανατολής από τον Πομπήιο χάραξε το ανατολικό όριο της ρωμαϊκής εξάπλωσης. Παρά τις προσπάθειες για περαιτέρω επέκταση εναντίον των Πάρθων – οι οποίες ήταν αποτυχημένες, για τους επόμενους δύο αιώνες τα ανατολικά σύνορα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας εκτείνονταν κατά μήκος του Ευφράτη στα βόρεια και ως την έρημο της Συρίας στα νότια. Σε συνδυασμό με την ίδρυση της επαρχίας της Κυρηναϊκής το 74 στη βόρεια Αφρική, η Ρώμη είχε υπό τον έλεγχό της όλη την ανατολική Μεσόγειο και τη Μικρά Ασία. Για ακόμα μία φορά, ο αριθμός των αξιωματούχων με *imperium* δεν επαρκούσε για να καλύψει τις διοικητικές ανάγκες της αυτοκρατορίας.

Τα κέρδη από την εκστρατεία του Πομπήιου στην Ανατολή ήταν τεράστια: αφού μοίρασε 384 εκατομμύρια σιστέρτιους¹⁹¹ στους στρατιώτες του, του έμειναν ακόμα 480 εκατομμύρια για να αποδώσει στο κρατικό θησαυροφυλάκιο. Το κέρδος της Ρώμης από τη φορολόγηση αυξήθηκε από 200 σε 340 εκατομμύρια σιστέρτιους. Ως αντάλλαγμα, οι λαοί της περιοχής εξασφάλισαν την ειρήνη και οι πόλεις που ιδρύθηκαν ή ανασυστάθηκαν έδωσαν νέα ώθηση στην ευημερία και στη διάχυση του ελληνικού πολιτισμού¹⁹².

Η εκστρατεία της Ρώμης στην Ανατολή ξεκίνησε ως στρατηγική ανάσχεσης του Μιθριδάτη και κατέληξε ως συνδυασμός στρατηγικής της επέκτασης και των συμμαχιών¹⁹³,

¹⁸⁹ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 392.

¹⁹⁰ Η αμοιβή του από τον Πομπήιο ήταν το βασίλειο του Βοσπόρου, *ibid*, σελ. 46.

¹⁹¹ Το ποσό αυτό ισοδυναμεί με 16.000 τάλαντα. Ένα τάλαντο είχε αξία 6.000 δραχμές ή 24.000 σιστέρτιους.

¹⁹² *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 394 – 6.

¹⁹³ Λαμβάνοντας υπόψη τον ορισμό του Παπασωτηρίου, η στρατηγική της Ρώμης στην Ασία δεν είναι ακριβώς στρατηγική των συμμαχιών, αφού τα «ουδέτερα» κράτη ήταν ουσιαστικά υποτελή ή πελάτες της Ρώμης και όχι ισότιμοι εταίροι. Αντίθετα, πλήρωναν φόρο υποτελείας και όφειλαν να χαράσσουν την εξωτερική τους πολιτική σύμφωνα με τις υποδείξεις της Ρώμης, η οποία όμως είχε την υποχρέωση – ηθική κυρίως – να τα συνδράμει σε περίπτωση επίθεσης. Πέραν του ορισμού που δίνεται στο θεωρητικό πλαίσιο (Παράρτημα Ι) για τη στρατηγική των εξισορροπήσεων και τη στρατηγική των συμμαχιών, ο Πλατιάς στο βιβλίο του *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στο Θουκυδίδη*, σελ. 52 – 3, διακρίνει δύο τρόπους εξισορρόπησης του αντιπάλου: την εσωτερική, δηλαδή την επιστράτευση των εσωτερικών πόρων και την εξωτερική, δηλαδή τη δημιουργία συμμαχιών. Συνεπώς, στην περίπτωση της Ρώμης η διάκριση αυτή και η περαιτέρω διάκριση της εξωτερικής εξισορρόπησης που κάνει ο Πλατιάς σε εξισορρόπηση απειλής και εξισορρόπηση δύναμης είναι πιο κατάλληλη, αν και ο ίδιος δεν χρησιμοποιεί την εξισορρόπηση στο έργο του ως τύπο υψηλής στρατηγικής.

ώστε να προστατευθούν τα σύνορα της αυτοκρατορίας από μια μελλοντική επίθεση. Αντίστοιχα, υπό το πνεύμα της διάκρισης που κάνει ο Delbrück, η Ρώμη χρησιμοποίησε τη στρατηγική της εκμηδένισης, βασιζόμενη κυρίως στις στρατιωτικές της δυνάμεις για την επίτευξη του σκοπού της, είτε αυτός ήταν η νίκη επί του Μιθριδάτη είτε η προσάρτηση εδαφών.

Ταυτόχρονα, ο Πομπήιος επέλεξε την άμεση προσέγγιση σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής, επιτιθέμενος κατά του κυρίου αντιπάλου (του Μιθριδάτη) και μόνο αφού ηττήθηκε αυτός στράφηκε κατά των δευτερευόντων απειλών, όπως ο Τιγράνης και οι Αλβανοί. Περίπτωση έμμεσης προσέγγισης θα μπορούσε να θεωρηθεί η εκστρατεία κατά των πειρατών που προηγήθηκε, καθώς οι πειρατές της Μεσογείου προσέφεραν ανά τα χρόνια βοήθεια στο Σερτώριο και τον Μιθριδάτη – και ο Σπάρτακος έκανε συμφωνία μαζί τους για τη μεταφορά των εξεγερθέντων μονομάχων από την Ιταλία, αλλά τελικά τον πρόδωσαν – όμως, δεν ήταν αυτοί που αποτελούσαν την πιο άμεση απειλή. Η εξόντωσή τους κρίθηκε αναγκαία και για άλλους λόγους, όπως οι απαγωγές Ρωμαίων αριστοκρατών για λύτρα ή η επίθεση σε ρωμαϊκές πόλεις των ακτών και η αιχμαλωσία πλοίων που μετέφεραν σίτο στην πόλη (δεν είναι τυχαίο ότι και μόνο με την εξαγγελία της εκστρατείας του Πομπήιου κατά των πειρατών η τιμή του σίτου στη Ρώμη μειώθηκε) και γι' αυτό πραγματοποιήθηκε πριν τη συνέχιση του Γ' Μιθριδατικού Πολέμου.

του στην Ανατολή και τη διανομή γης στους βετεράνους του, χωρίς την απειλή μιας στρατιωτικής εισβολής να κρέμεται ως Δαμόκλειος σπάθη από πάνω της. Ο Πομπήιος δεν υπολόγισε τις πολιτικές συνέπειες της διάλυσης του στρατού του και οι προσπάθειές του για να πετύχει τους δύο σκοπούς του το 61 και το 60 απέβησαν άκαρπες.

Εν τω μεταξύ, η άνοδος του Ιουλίου Καίσαρα συνεχιζόταν· το 62 διένυσε τη θητεία του ως πραίτορας στη Ρώμη και το 61 μετέβη στην επαρχία του, την Άνω Ισπανία όπου έγινε γνωστός για τις νικηφόρες εκστρατείες του κατά των Λουσιτανών. Το 60 επέστρεψε στη Ρώμη για να τελέσει θρίαμβο για τις επιτυχίες του και να υποβάλλει την υποψηφιότητά του για την υπατεία του επόμενου έτους. Όμως αντιμετώπιζε μια αντικειμενική δυσκολία: ενώ δεν επιτρεπόταν να εισέλθει στην πόλη πριν την ημέρα της τέλεσης του θριαμβού, ταυτόχρονα απαγορευόταν να θέσει υποψηφιότητα για την υπατεία αν δεν το έπραττε αυτοπροσώπως. Το αίτημα του να θέσει υποψηφιότητα χωρίς να είναι παρών δεν έγινε δεκτό από τη Σύγκλητο πιστεύοντας ότι θα προτιμούσε την τιμή και τη δόξα του θριαμβού από την αβεβαιότητα της εκλογής. Ο Καίσαρας όμως παραιτήθηκε του θριαμβού του και εισήλθε στην πόλη για να θέσει την υποψηφιότητά του.

Ήδη από το 66 είχε εισέλθει σε μια άτυπη συμμαχία με τον Κράσσο. Η πολιτική οξύνοια και ρητορική δεινότητα του Καίσαρα μπορούσαν να βοηθήσουν τον Κράσσο να κερδίσει την εύνοια του λαού και τα χρήματα του Κράσσου – ήταν ο πλουσιότερος Ρωμαίος της εποχής του – αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα στην ανέλιξη του Καίσαρα στην *cursus honorum*¹⁹⁶. Το 60 αυτό που επιζητούσε ο Κράσσος από τη Σύγκλητο και η τελευταία ηρνεύτο πεισματικά ήταν η αναθεώρηση των όρων του συμβολαίου των *publicani* της επαρχίας της Ασίας.

Οι τρεις άνδρες βρέθηκαν ταυτόχρονα στην ίδια κατάσταση: ο συντηρητισμός της Συγκλήτου έθετε εμπόδια στην πραγματοποίηση των σχεδίων τους. Καθώς τα συμφέροντά τους συνέπιπταν αποφάσισαν να ενώσουν τους πόρους και την επιρροή τους για να επιτύχουν τους σκοπούς τους. Ο Καίσαρας εξελέγη τελικά στην υπατεία για το 59 με συνύπατο τον Μάρκο Καλπούρνιο Βίβουλο¹⁹⁷, τον οποίο αγνόησε επιδεικτικά και με την υποστήριξη του Πομπήιου και του Κράσσου¹⁹⁸ κατάφερε να περάσει τη νομοθεσία που

¹⁹⁶ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 59 – 67.

¹⁹⁷ Γαμπρός του Μάρκου Πόρκιου Κάτωνα, συντηρητικού αριστοκράτη και ηγέτη της αντίστασης εναντίον του Καίσαρα. Ο Κάτων ήταν αυτός που επηρέασε αρνητικά τη Σύγκλητο για να μην εγκρίνει το αίτημα του Καίσαρα για την υποψηφιότητά του και ήταν αυτός που μέσω δωροδοκίας πέτυχε την εκλογή του γαμπρού του στην υπατεία, με σκοπό να περιορίσει τη δράση του Καίσαρα (απέτυχε οικτρά).

¹⁹⁸ Οι δύο άνδρες ανταγωνίζονταν ο ένας τον άλλο ήδη από την εποχή που εντάχθηκαν στο στρατόπεδο του Σύλλα. Επιπροσθέτως, ο Πομπήιος πρόσβαλε τον Κράσσο όταν διεκδίκησε για τον εαυτό του τις δάφνες για τη νίκη κατά του Σπάρτακου. Ο Καίσαρας πρώτα προσέγγισε τον Πομπήιο και για να κερδίσει την υποστήριξή του, του υποσχέθηκε ότι μετά την εκλογή του θα επικύρωνε το διακανονισμό που είχε κάνει στην Ανατολή και θα παραχωρούσε γη στους βετεράνους του. Καθώς όμως θεωρούσε σημαντική και την οικονομική στήριξη του Κράσσου, προσέγγισε και αυτόν μετά την

επιθυμούσαν και οι δύο¹⁹⁹. Το 59 εδραίωσε τη συμμαχία του με τον Πομπήιο, όταν ο τελευταίος παντρεύτηκε την κόρη του Καίσαρα από τον πρώτο του γάμο²⁰⁰, Ιουλία.

Η συμμαχία μεταξύ των τριών ανδρών που σήμερα ονομάζεται «Πρώτη Τριανδρία»²⁰¹ χαρακτηριζόταν από την αμοιβαία καχυποψία που υπήρχε μεταξύ τους²⁰²: ο Καίσαρας θεωρούσε ότι οι Πομπήιος και Κράσσος δεν υπήρχε καμία πιθανότητα να μπορέσουν να συνεργαστούν τόσο αρμονικά μεταξύ τους ώστε να γίνουν ισχυρότεροι από εκείνον· ο Πομπήιος που δεν ήταν τόσο ισχυρός όσο νόμιζε, φοβόταν ότι αν δε συμμετείχε, ο Καίσαρας και ο Κράσσος θα τον ανέτρεπαν και ήλπιζε ότι μέσω της συμμαχίας θα μπορούσε να ξανακερδίσει τη χαμένη του εξουσία· ο Κράσσος που θεωρούσε ότι λόγω της αριστοκρατικής καταγωγής του και του πλούτου του έπρεπε να είναι πρωταγωνιστής, επιθυμούσε να στρέψει τον Πομπήιο (από τον οποίο ήταν κατώτερος) εναντίον του Καίσαρα (για τον οποίο διέκρινε ότι θα έφτανε πολύ ψηλά) και το αντίστροφο ώστε κανείς από τους δύο να μη μπορεί να αποκτήσει την πρωτοκαθεδρία και να τον βλάψει²⁰³.

Παρά τα όποια προβλήματα, η κυριαρχία της Τριανδρίας επί του κράτους ήταν απόλυτη μέχρι και το θάνατο του Κράσσου το 53²⁰⁴. Ο Πομπήιος διέθετε το στρατό, ο Κράσσος τα χρήματα και ο Καίσαρας την υποστήριξη του λαού. Ωστόσο, όπως απέδειξε η

εκλογή του με τη δέσμευση ότι θα περνούσε το νομοσχέδιο για τους *publicani*, κάτι που σίγουρα θα αύξανε και τη δική του επιρροή στην τάξη των ιππέων. Ο Κράσσος, θεωρώντας ότι μια συμμαχία Καίσαρα και Πομπήιου θα ήταν πολύ ισχυρή και επικίνδυνη για να την αντιμετωπίσει μόνος του, έβαλε στην άκρη τις προσωπικές του διαφορές με τον Πομπήιο, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 67 – 8.

¹⁹⁹ Με τη βία, γιατί η Σύγκλητος αρνήθηκε να υποστηρίξει τα νομοσχέδια του Καίσαρα. Μερικές εβδομάδες αργότερα, έφερε ένα νέο νομοσχέδιο προς ψήφιση για την εγκατάσταση των βετεράνων του Πομπήιου και άπορες τρίτεκνες και πολύτεκνες οικογένειες στη βόρεια και κεντρική Καμπανία, αναγκάζοντας τους τοπικούς πληθυσμούς να εκπατριστούν από εδάφη που βρίσκονταν στην κατοχή τους για αιώνες. Η πράξη αυτή έγινε για να εξυπηρετήσει κομματικούς σκοπούς από έναν ύπατο αρκετά αδίστακτο ώστε να κάνει οτιδήποτε για το προσωπικό του συμφέρον, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 69. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι συγκλητικοί απειλήθηκαν με εξορία αν αντιτίθονταν στην ψήφιση και τήρηση του νομοσχεδίου και όλοι εκτός από έναν ορκίστηκαν να τηρήσουν το νόμο.

²⁰⁰ Όπως προαναφέρθηκε, η πρώτη σύζυγος του Καίσαρα Κορνηλία πέθανε και το 67 παντρεύτηκε για δεύτερη φορά, την εγγονή του Σύλλα Πομπηία, από την οποία όμως πήρε διαζύγιο το 62 εξαιτίας του εξής επεισοδίου: ο Καίσαρας το 63 εξελέγη *pontifex maximus* (ανώτατος ιερέας) και η Πομπηία ως σύζυγός του είχε την υποχρέωση να εκτελέσει χρέη οικοδόσποινας κατά την τέλεση του τελετουργικού της «Καλής Θεάς». Κατά τη διάρκεια της τελετής στο σπίτι ανακαλύφθηκε μεταμφιεσμένος σε γυναίκα ο Πόπλιος Κλώδιος Πούλχερ (τα κίνητρα του είναι θέμα εικασίας), γεγονός που θεωρήθηκε μεγάλη ασέβεια. Καθώς υπήρχαν υπόνοιες ότι πήγε να δει την Πομπηία γιατί ήταν ερωμένη του, ο Καίσαρας ζήτησε αμέσως διαζύγιο γιατί «η σύζυγος του έπρεπε να είναι υπεράνω υποψίας», Πλούταρχος, *Καίσαρ*, 10. Στη δίκη που ακολούθησε το 61 ο Κλώδιος αθωώθηκε.

²⁰¹ Η «Δεύτερη Τριανδρία» που δημιουργήθηκε το 42 από τον Μάρκο Αντώνιο, τον Οκταβιανό και το Λέπιδο ήταν ένα επίσημο αξίωμα εξουσιοδοτημένο από το νόμο σε αντίθεση με την Πρώτη που ήταν μια άτυπη συμμαχία μεταξύ τριών ισχυρών ανδρών και ονομάστηκε έτσι πολύ αργότερα κατ' αναλογία με τη Δεύτερη, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 198.

²⁰² Όπως είπε και ο συγγραφέας Charles Dudley Warner "Politics makes strange bedfellows".

²⁰³ Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 37.56. Αν οι τρεις άνδρες ήταν κράτη, η στρατηγική αυτή του Κράσσου θα αποτελούσε εξαιρετικό παράδειγμα στρατηγικής της εξισορρόπησης.

²⁰⁴ Ο Κράσσος σκοτώθηκε μετά από συντριπτική ήττα στις Κάρρες κατά την εκστρατεία του εναντίον των Πάρθων, βλ. παρακάτω, σελ. 66.

διάλυση της Τριανδρίας, ο καθένας από τους τρεις ήταν πρόθυμος να συνεργαστεί με τους υπόλοιπους δύο μόνο στο βαθμό που θα εξυπηρετούσε τα προσωπικά του συμφέροντα και μετά το θάνατο του Κράσσου, ο Πομπήιος συμφιλιώθηκε με τη συντηρητική ολιγαρχία εναντίον του Καίσαρα, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις για έναν ακόμα εμφύλιο πόλεμο.

Το 58 ο Κλώδιος εξελέγη δήμαρχος και βρήκε ευκαιρία να εκδικηθεί τον Κικέρωνα που κατέστρεψε το άλλοθι του²⁰⁵ με την ψήφιση ενός νόμου που όριζε ότι όποιος είχε εκτελέσει Ρωμαίους πολίτες χωρίς την έγκριση του λαού θα τιμωρούνταν με εξορία²⁰⁶. Ο Κικέρων προτίμησε να αυτοεξοριστεί πριν του απαγγελθούν κατηγορίες και κατόπιν ο Κλώδιος στράφηκε κατά του Πομπήιου. Η κατάσταση στη Ρώμη έγινε εκρηκτική με τις συμμορίες του Κλώδιου να μάχονται με αντίπαλες συμμορίες που πήραν το μέρος της Συγκλήτου. Υπό αυτές τις συνθήκες, κρίθηκε απαραίτητη η ανάκληση του Κικέρωνα από την εξορία, καθώς θεωρήθηκε ότι μπορούσε να εκτονώσει την κρίση²⁰⁷. Όταν επέστρεψε το καλοκαίρι του 57, όντως προσπάθησε να σταθεροποιήσει την κατάσταση και να βελτιώσει τις σχέσεις του με την Τριανδρία, προτείνοντας το διορισμό του Πομπήιου ως υπεύθυνου για την προμήθεια σίτου για πέντε έτη για να αντιμετωπιστεί η έλλειψη που είχε δημιουργηθεί τα προηγούμενα χρόνια.

5. Η εκστρατεία του Καίσαρα στη Γαλατία

Ενώ ο Καίσαρας διένυε την υπατική θητεία του στη Ρώμη το 59, ο δήμαρχος Πόπλιος Βατίνιος πέρασε ένα νόμο που του έδινε τη διοίκηση της Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατίας και του Ιλλυρικού²⁰⁸ για πέντε χρόνια και όταν ο διορισμένος κυβερνήτης της Εκείθεν των Άλπεων Γαλατίας πέθανε ξαφνικά, ο Καίσαρας μετά από παραίνεση του Πομπήιου διορίστηκε διοικητής και αυτής της επαρχίας. Η ανάθεση της διοίκησης της Εκείθεν των Άλπεων Γαλατίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία της εκστρατείας του, αν και είναι αμφίβολο ότι αρχικός σκοπός του ήταν η κατάκτηση της Γαλατίας²⁰⁹.

²⁰⁵ Βλ. παραπάνω, σελ. 55, υποσημείωση 200.

²⁰⁶ Ο νόμος αυτός, αν και δεν κατονόμαζε τον Κικέρωνα, στρεφόταν ξεκάθαρα εναντίον του γιατί ήταν εκείνος που έπεισε τη Σύγκλητο για την εκτέλεση των συμμετεχόντων στη συνωμοσία του Κατιλίνα χωρίς δίκη.

²⁰⁷ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 148.

²⁰⁸ Η επαρχία αυτή ήταν η πιο κοντινή στη Ρώμη από άποψη απόστασης και άφηνε στον Καίσαρα το περιθώριο να διατηρεί επαφή με την πολιτική ζωή της πόλης ακόμα και εν τη απουσία του, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 549. Επίσης, καθώς δεν επιτρεπόταν (de jure) η τοποθέτηση στρατευμάτων στην Ιταλία, ο διοικητής των λεγεώνων της Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατίας ουσιαστικά είχε υπό τον έλεγχό του και την Ιταλία και, κατ' επέκταση, τη Ρώμη, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 70, υποσημείωση 4.

²⁰⁹ Η Γαλατία την εποχή του Καίσαρα περιλάμβανε όλη τη σύγχρονη Γαλλία και Βέλγιο, μέρη της Ολλανδίας και της Ελβετίας και ολόκληρη τη Γερμανία δυτικά του Ρήνου. Οι Κέλτες ήταν η δεσπόζουσα φυλή, αλλά ο Καίσαρας με γνώμονα τις γλωσσικές διαφορές χώρισε τους Γαλάτες σε

Για τη διοίκηση των επαρχιών του δόθηκαν τέσσερις λεγεώνες: τρεις για την Εντεύθεν και μία για την Εκείθεν των Άλπεων Γαλατία²¹⁰. Ο Καίσαρας δεν έφυγε αμέσως για την επαρχία του· καθυστέρησε την αναχώρησή του μέχρι το Μάρτιο για να υποστηρίξει τον Κλώδιο²¹¹. Τον Μάρτιο αποχώρησε εσπευσμένα για να αποτρέψει την μετακίνηση των Ελβετών (Helvetii) προς τη δυτική Γαλατία και όταν εξολόθρευσε το μεγαλύτερο μέρος του στρατού τους²¹², τους εξανάγκασε να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Η νίκη του εναντίον των Ελβετών του προσέδωσε μεγάλη κύρος και τη φήμη του ελευθερωτή της Γαλατίας, γεγονός που οδήγησε τις γαλατικές φυλές να ζητήσουν τη βοήθειά του εναντίον των Γερμανών του Ariovistus.

Ο Ariovistus όμως την προηγούμενη χρονιά είχε λάβει τον τίτλο του «βασιλιά και φίλου του ρωμαϊκού λαού» και χρειαζόταν πολύ λεπτός χειρισμός εκ μέρους του Καίσαρα για να μπορέσει να δικαιολογήσει στα μάτια της Ρώμης μια εκστρατεία εναντίον του. Με ένα άψογα προμελετημένο σενάριο, ο Καίσαρας ουσιαστικά προκάλεσε τον Ariovistus να του αντιταχθεί, δίνοντάς του έτσι την πρόφαση που χρειαζόταν. Μέχρι το τέλος της εκστρατευτικής περιόδου του 58 είχε καταφέρει αποφασιστική νίκη και κατά των

τρεις κύριες φυλές: τους Κέλτες, τους Ακουιτανούς (Aquitani) και τους Βέλγους, Ιούλιος Καίσαρας, *Γαλατικός Πόλεμος*, 1.1

²¹⁰ Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 38.8.

²¹¹ Ο Κλώδιος θεωρείται πράκτορας του Καίσαρα στην προσπάθειά του να μειώσει την επιρροή του Κικέρωνα και του Κάτωνα, τον οποίο έστειλε στην Κύπρο μόλις ανέλαβε δήμαρχος, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 71 – 2.

²¹² Σύμφωνα με τον Καίσαρα, οι Ελβετοί αριθμούσαν 368.000 άτομα μαζί με τον άμαχο πληθυσμό και από αυτούς επέζησαν οι 110.000, Ιούλιος Καίσαρας, *Γαλατικός Πόλεμος*, 1.29. Ο Delbrück διαφωνεί και στον αριθμό, αλλά και στα κίνητρα που αποδίδει ο Ρωμαίος στρατηγός στους Ελβετούς για τη μετακίνησή τους, ακόμα και στο πού κατευθύνονταν, Delbrück Hans, *History of the Art of War, Volume I, Warfare in Antiquity*, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1990, σελ. 459 – 64. Στη μάχη συμμετείχαν έξι λεγεώνες και τα βοηθητικά στρατεύματα (κυρίως ιππικό) που ο Καίσαρας είχε συγκεντρώσει από τις φίλιες γαλατικές φυλές, Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 102 – 3.

γερμανικών στρατευμάτων, αναγκάζοντας τους Γερμανούς να αποσυρθούν στην ανατολική όχθη του Ρήνου²¹³.

Σειρά είχαν οι Βέλγοι (Belgae) το 57· όταν ενημερώθηκε ότι έκαναν πολεμικές προετοιμασίες, κινήθηκε εναντίον τους. Καθώς ο στρατός τους ήταν ίσος – ή και μεγαλύτερος – από τον δικό του, παρά την προσθήκη δύο ακόμα λεγεώνων, απέφυγε την αποφασιστική μάχη και κατόρθωσε να χωρίσει τον αντίπαλο στρατό σε δύο κομμάτια, ώστε να είναι ευκολότερη η αντιμετώπισή του²¹⁴. Η έμμεση προσέγγιση φάνηκε πολύ χρήσιμη στον Καίσαρα που κατόρθωσε να καθυποτάξει τους Βέλγους χωρίς αιματοχυσία και μόνο στο τέλος χρειάστηκε να πολεμήσει εναντίον τριών φυλών που ενωμένες αποφάσισαν να προβάλλουν αντίσταση· ο ρωμαϊκός στρατός, αριθμητικά και ποιοτικά ανώτερος δε δυσκολεύτηκε να τις νικήσει. Την ίδια περίοδο, ένας από τους κατώτερους αξιωματούχους του, ο Πόπλιος Κράσσος υπέταξε τις ναυτικές φυλές κατά μήκος του Αγγλικού Καναλιού και την επόμενη χρονιά εκστράτευσε στην Ακουϊτανία ταυτόχρονα με τον Κόιντο Σαβίνο που εκστράτευσε στη Νορμανδία, όσο ο Καίσαρας επανέφερε στην τάξη τις ναυτικές φυλές του βορρά που είχαν στο μεταξύ συνασπιστεί εναντίον του.

Πριν ξεκινήσει η εκστρατευτική περίοδος του 66, η Τριανδρία είχε αρχίσει να καταρρέει. Η παρατεταμένη απουσία του Καίσαρα, η αυξανόμενη δόξα του, ο ανταγωνισμός μεταξύ Κράσσου και Πομπήιου και η έμφυτη καχυποψία και των τριών διάβρωναν τη συμμαχία τους. Με πρωτοβουλία του Καίσαρα, οι τρεις άνδρες συναντήθηκαν στη Λούκα (Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία) και κατάφεραν να γεφυρώσουν τις διαφορές τους. Αποφασίστηκε ο Πομπήιος με τον Κράσσο να αναλάβουν από κοινού την υπατεία το 55 και η θητεία του Καίσαρα στη Γαλατία ανανεώθηκε για πέντε ακόμα χρόνια. Αντίστοιχες διοικήσεις ανέλαβαν ο Κράσσος στη Συρία και ο Πομπήιος στην Ισπανία, αν και ο τελευταίος θα παρέμενε στη Ρώμη για να επιβλέπει την προμήθεια σίτου και θα διοικούσε την επαρχία του μέσω ενός *legatus*²¹⁵.

Το 55 ο Καίσαρας επέστρεψε στη Γαλατία, αυτή τη φορά για να πολεμήσει εναντίον δύο γερμανικών φυλών, τα οποία νίκησε και εξολόθρεψε. Κατά τον Fuller «ήταν μια από τις πιο ολοκληρωτικές νίκες στην ιστορία και μια από τις πιο άτιμες»²¹⁶ αφού η σφαγή που ακολούθησε σόκαρε ακόμα και τους αιμοδιψείς Ρωμαίους. Όταν όμως τους ακολούθησε στην αντίπερα όχθη του Ρήνου, οι κάτοικοι των πόλεων εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και αναζήτησαν καταφύγιο στα δάση. Ο στρατός του Καίσαρα που δεν ήταν κατάλληλος για

²¹³ Ibid, σελ. 106 – 10 και Ιούλιος Καίσαρας, *Γαλατικός Πόλεμος*, 1.30 – 54.

²¹⁴ Delbrück Hans, *History of the Art of War, Volume I, Warfare in Antiquity*, σελ. 488.

²¹⁵ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 203 και Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 150.

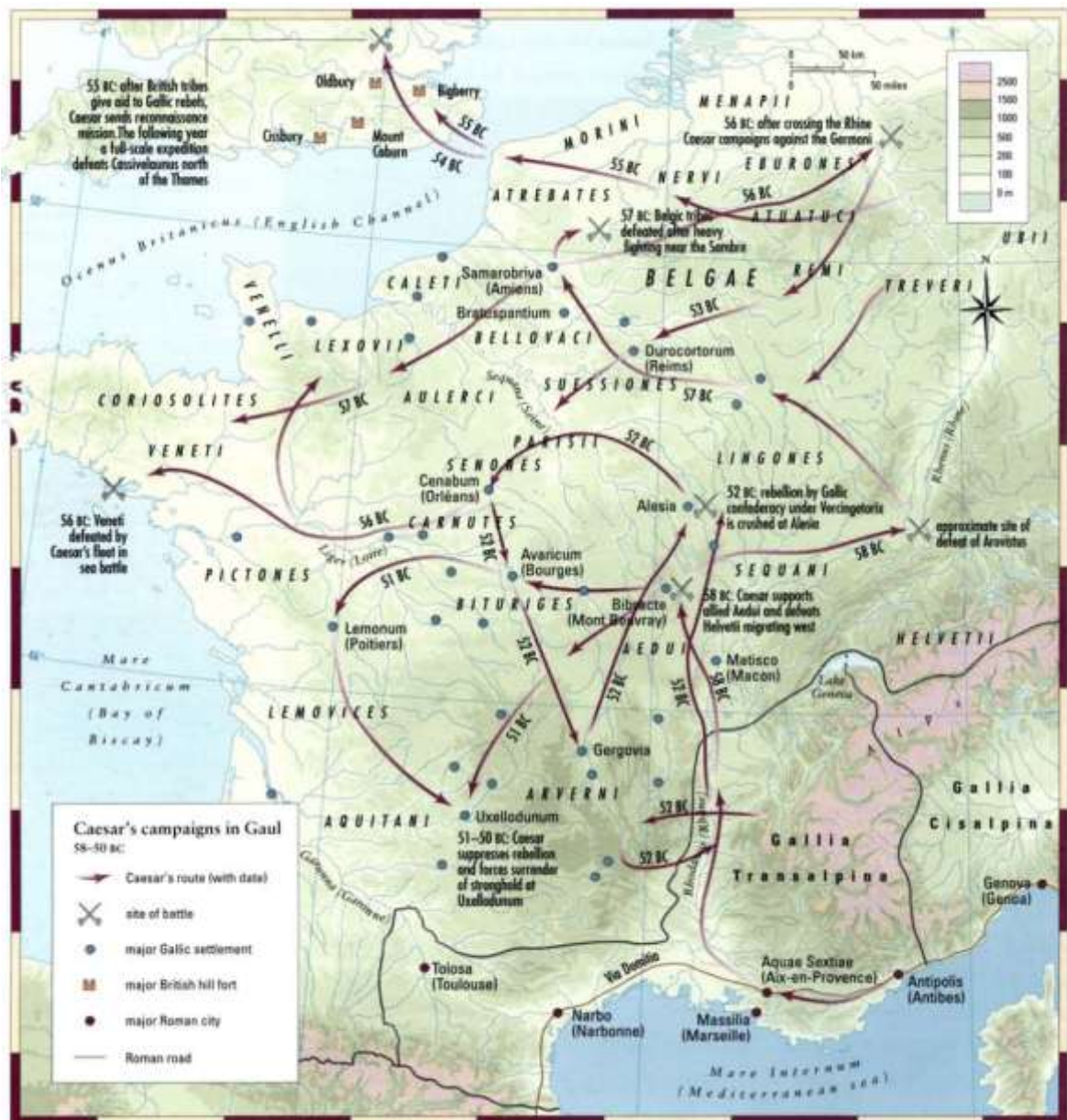
²¹⁶ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 120.

διεξαγωγή μάχης μέσα σε δάση, εγκατέλειψε την προσπάθεια μετά από μερικές ημέρες και στράφηκε προς τον επόμενο στόχο: τη Βρετανία.

Προς το τέλος του καλοκαιριού του 55 και ξανά το 54, ο Καίσαρας πραγματοποίησε δύο αποστολές στη Βρετανία, χωρίς όμως ουσιαστικά αποτελέσματα. Δεν άφησε καμία φρουρά στο νησί και κατά πάσα πιθανότητα η Ρώμη δεν εισέπραξε ποτέ φόρο. Παρά τους ισχυρισμούς του ότι κατέκτησε το νησί, οι Ρωμαίοι δε θα επέστρεφαν σε αυτό παρά μετά από έναν αιώνα²¹⁷. Κατά την απουσία του όμως οι Γαλάτες άρχισαν να ανασυντάσσονται και μόλις επέστρεψε από τη Βρετανία, κατέπνιξε μια εξέγερση ενωμένων βελγικών φυλών.

Από το 53 και μετά η Γαλατία βρισκόταν σε αναβρασμό: οι διάφορες φυλές είχαν ενωθεί υπό τη σημαία της εξέγερσης κατά της ρωμαϊκής κατοχής, αλλά η ενότητα αυτή ήταν τεχνητή. Μετά από πολλές περιπτώσεις που οι δυνάμεις του Καίσαρα βρέθηκαν μπροστά στην ήττα (στη Gergonia ηττήθηκαν), τελικά κατάφερε να νικήσει στη μάχη της Αλεσίας τον κύριο όγκο των γαλατικών δυνάμεων υπό την ηγεσία του Vercingetorix και να καταστείλει την εξέγερση. Μέχρι το φθινόπωρο του 51 ο Καίσαρας είχε εξουθενώσει τη Γαλατία με αποτέλεσμα την τελική υποταγή της.

²¹⁷ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 200.

Κατά τον Brunt, ο Γαλατικός Πόλεμος του Καίσαρα είναι το πιο αξιοσημείωτο ντοκουμέντο του ρωμαϊκού ιμπεριαλισμού²¹⁸. Η εκλογίκευση των πράξεων του μέσα στις σελίδες του δεν είναι αρκετή για να αποκρύψει το γεγονός ότι ξεκίνησε έναν πόλεμο για την προσωπική του δόξα και κέρδος²¹⁹. Πριν φτάσει στο ζενίθ της δύναμής του και αποκτήσει απόλυτη εξουσία, μπορούσε να θέσει μόνο περιορισμένους στόχους: το 58 δεν ήταν στα σχέδιά του η κατάκτηση της Γαλατίας²²⁰. Αντίθετα, πιθανώς να σκόπευε να εκστρατεύσει στο Ιλλυρικό για να αποκτήσει εμπειρία ο στρατός του και να αποκομίσει κάποια κέρδη πριν το επεισόδιο της μετανάστευσης των Ελβετών τραβήξει την προσοχή του.

²¹⁸ Brunt Peter Astbury, "Laus Imperii", σελ. 178. Επίσης αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα προπαγάνδας.

²¹⁹ Badian Ernst, *Roman Imperialism in the Late Republic*, σελ. 89.

²²⁰ Σε μια τέτοια περίπτωση δεν υπήρχε λόγος να έχει τοποθετήσει τρεις από τις τέσσερις λεγεώνες του στην Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία και μόνο μία στην Εκείθεν.

Αυτό βέβαια δεν τον εμπόδισε να εκμεταλλευτεί όποια ευκαιρία του παρουσιάστηκε για να επεκτείνει τη ρωμαϊκή κυριαρχία, χωρίς να σταματήσει μέχρι να κατακτήσει ολόκληρη τη Γαλατία. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι με τις ενέργειές του επέφερε την ειρήνη στην περιοχή και φρόντιζε πάντα να αποκτήσει επαρκή νομιμοποίηση για την επόμενη εκστρατεία του²²¹. Μολοταύτα, η ειρήνη που επήλθε στην περιοχή μετά την κατάκτηση της είναι σε κάποιο βαθμό αποτέλεσμα της διαλλακτικής πολιτικής του Καίσαρα μετά την εξέγερση²²².

Παρά τη μετριοπάθεια και την επιείκεια που έδειξε στους εχθρούς του σε ορισμένες περιπτώσεις, σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής οι κατακτήσεις του βασίστηκαν στη στρατηγική της εκμηδένισης. Ο στρατός ήταν το εργαλείο που χρησιμοποίησε για να θέσει υπό ρωμαϊκή κυριαρχία ολόκληρη τη Γαλατία. Όταν ξεκίνησε την εκστρατεία κατά των Ελβετών είχε στη διάθεση του τέσσερις λεγεώνες· μέχρι το 51 είχαν φτάσει δέκα²²³ συν τα βοηθητικά στρατεύματα που στρατολόγησε από τους κατεκτημένους πληθυσμούς²²⁴. Και στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής, η νίκη μέσω αποφασιστικής μάχης ήταν η επιλογή του, ακόμα κι αν δεν του το επέτρεπαν πάντα οι συνθήκες.

Το πρόβλημα εντοπίζεται στο επιχειρησιακό επίπεδο: δεν ενδιαφερόταν για την οργάνωση του στρατού του. Καμία από τις εκστρατείες του δεν ήταν επαρκώς προετοιμασμένη και μερικές δεν ήταν καθόλου. Πολλές φορές δεν είχε επαρκείς προμήθειες με αποτέλεσμα ο στρατός του να μένει νηστικός για μέρες ή να αναγκάζεται να μετακινηθεί σε θέσεις καθόλου ευνοϊκές γι' αυτόν ώστε να έχει ευκολότερη πρόσβαση σε προμήθειες. Σε αρκετές περιπτώσεις δεν είχε αρκετά στρατεύματα για να αντιμετωπίσει τον εχθρό και κινδύνευσε να υποστεί ήττες, τις οποίες συνήθως γλίστωνε εξαιτίας της προσωπικής του παρέμβασης στη μάχη που εμπύχωνε και τους στρατιώτες του να πολεμήσουν μέχρι τον τελευταίο. Δεν προσπάθησε ποτέ να στρατολογήσει και να εκπαιδεύσει ελαφρύ πεζικό και ιππικό και βασιζόταν στα βοηθητικά στρατεύματα των φυλών που είχε κατακτήσει, τα οποία πολλές φορές συγκέντρωνε βιαστικά και επιτόπου, ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε επαρχίας και πολλές φορές αποδείχτηκαν αναξιόπιστα. Για όλα αυτά ο Fuller καταλήγει στο ότι «οι προσεκτικές προετοιμασίες δεν ήταν του γούστου του ή βασιζόταν στη μεγαλοφυΐα του για να επιλύσει τα προβλήματα σε συνδυασμό με την ανυπομονησία του να ανταποκριθεί σε κάθε πρόκληση με όποια μέσα είχε στη διάθεσή του εκείνη τη στιγμή»²²⁵.

²²¹ Στην αρχή της εκστρατείας του εναντίον των Γερμανών το 58 τα στρατεύματά του απείλησαν τον Καίσαρα ότι θα τον εγκαταλείψουν αν δεν άλλαζε την πορεία του γιατί πίστευαν ότι η εκστρατεία γινόταν για προσωπικό του όφελος και όχι για δίκαιη αιτία, Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 38.35.

²²² Στις περισσότερες περιπτώσεις μετά τη νίκη επί των αντιπάλων του έδειξε έλεος και εξαιτίας αυτού κέρδισε την εμπιστοσύνη των κατεκτημένων φυλών. Μόνο στην περίπτωση του Uxellodunum έκοψε τα χέρια όσων έφεραν όπλα εναντίον του για παραδειγματισμό των υπολοίπων, Ιούλιος Καίσαρας, *Γαλατικός Πόλεμος*, 8.44.

²²³ Delbrück Hans, *History of the Art of War, Volume I, Warfare in Antiquity*, σελ. 495.

²²⁴ Ιούλιος Καίσαρας, *Γαλατικός Πόλεμος*, 7.65.

²²⁵ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 316.

Η στρατηγική του Καίσαρα στη Γαλατία ήταν, για ακόμα μια φορά στην ιστορία της Ρώμης, επεκτατική. Όμως, οι νίκες στο πεδίο της μάχης δεν ήταν επαρκείς για τη σταθεροποίηση της περιοχής μετά την κατάκτηση. Αντίθετα, η προσάρτηση της Γαλατίας επέβαλε τη μετάδοση της πεποίθησης στους τοπικούς πληθυσμούς ότι η ρωμαϊκή κυριαρχία ήταν προς το συμφέρον τους. Για να επιτευχθεί αυτό, ο Καίσαρας χρησιμοποίησε ως μέσο τη διπλωματία, με την ενδυνάμωση των προϋπαρχουσών συμμαχιών και την πολιτική της επιείκειας που εφάρμοσε έναντι των ηττημένων εχθρών. Το αποτέλεσμα ήταν, όταν ο Καίσαρας το 49 απέσυρε το σύνολο σχεδόν των στρατευμάτων του για τον εμφύλιο πόλεμο, η Γαλατία να παραμείνει ειρηνική²²⁶

Συνδύασε τις συμμαχίες που ήδη είχε με κάποιες από τις γαλατικές φυλές με εξισορροπητικούς ελιγμούς ανάμεσα στις υπόλοιπες, ώστε να διαιρέσει τις αντίπαλες δυνάμεις πριν πολεμήσει μαζί τους και να επιτύχει πιο εύκολες και γρήγορες νίκες²²⁷ και υπήρξαν περιπτώσεις που δε χρειάστηκε να πολεμήσει καθόλου. Ουσιαστικά, η κατάκτηση της Γαλατίας είχε τελειώσει από το 57 και αν δεν είχαν σημειωθεί οι εξεγέρσεις (για μέρος των οποίων ευθύνονται οι εκστρατείες στη Βρετανία που έδωσαν το περιθώριο στους Γαλάτες να ανασυνταχθούν), ενδεχομένως να είχε αποχωρήσει νωρίτερα από την περιοχή.

Με την κατάκτηση της Γαλατίας ο Καίσαρας κατάφερε να επισκιάσει τις επιτυχίες του Πομπήιου και να αποκτήσει δόξα, εκπαιδευσε ένα μεγάλο στρατό που του ήταν απόλυτα αφοσιωμένος, αποκόμισε τεράστιο οικονομικό κέρδος που του επέτρεψε να ανταμείψει τους υποστηρικτές του και να δωροδοκήσει τους αντιπάλους του (επίσης, να ξεπληρώσει τα τεράστια χρέη που είχε δημιουργήσει πριν φύγει για την εκστρατεία) και πρόσθεσε μια τεράστια επαρχία στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Τα κρατικά έσοδα από τη φορολόγηση δεν ήταν πολλά: 40 εκατομμύρια σηστέρτιοι ετησίως που καταδεικνύουν την εξάντληση της περιοχής μετά από τον πολυετή πόλεμο²²⁸. Οι Γαλάτες αφέθηκαν ελεύθεροι να χειριστούν τις εσωτερικές τους υποθέσεις όπως έκριναν και να απολαύσουν τα προνόμια που προσέφερε η Pax Romana.

Όσο καιρό ο Καίσαρας συνέχιζε τις εκστρατείες του μετά τη συνάντησή στη Λούκα, στη Ρώμη η κατάσταση γινόταν ολοένα και πιο έκρυθμη και η Τριανδρία τελικά κατέρρευσε. Το 54 η κόρη του Καίσαρα και σύζυγος του Πομπήιου πέθανε στη γέννα και το βρέφος πέθανε αμέσως μετά, διαλύοντας τη συγγένεια μεταξύ των δύο ανδρών. Το 53 ο Κράσος σκοτώθηκε κατά την εκστρατεία του εναντίον των Πάρθων, δημιουργώντας ένα κενό που

²²⁶ Goldsworthy Adrian Keith, "Julius Caesar and the General as State" στο Hanson Victor Davis, *Makers of Ancient Strategy*, σελ. 215 – 6.

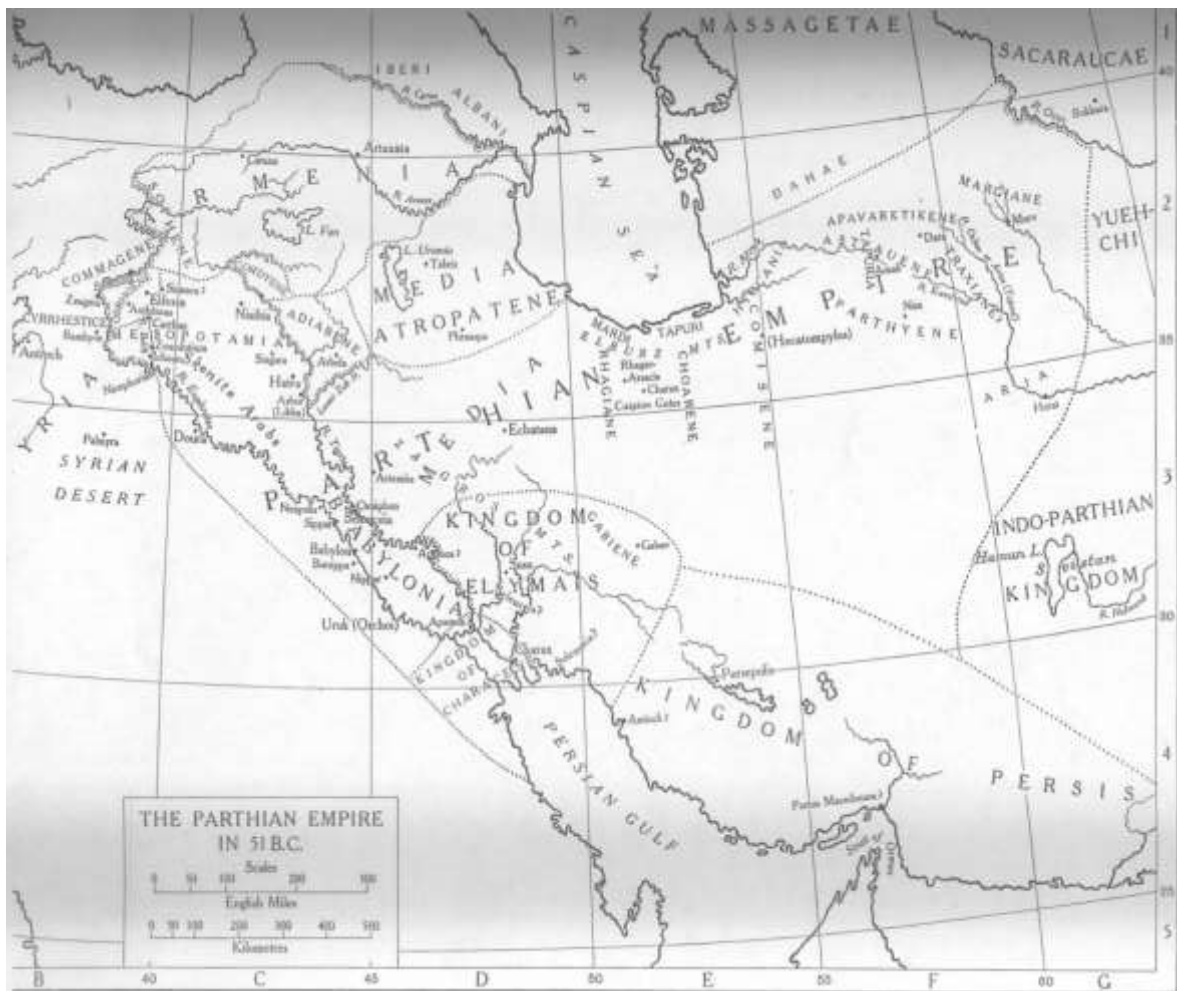
²²⁷ Delbrück Hans, *History of the Art of War, Volume I, Warfare in Antiquity*, σελ. 495.

²²⁸ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 572.

οδήγησε στην ανοιχτή πλέον αντιπαράθεση μεταξύ των δύο ανδρών που δε θεωρούσαν ότι η ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήταν αρκετά μεγάλη για να χωρέσει και τους δύο²²⁹.

6. Η εκστρατεία του Κράσσου κατά των Πάρθων²³⁰

Οι Πάρθοι ήταν ένας λαός ιρανικής καταγωγής που είχαν αποκτήσει τον έλεγχο του ανατολικού τμήματος του βασιλείου των Σελευκιδών από τα μέσα του 3ου αιώνα, ενώ μέχρι τα μέσα του 2ου αιώνα απέσπασαν και τη Μεσοποταμία. Η τεράστια αυτοκρατορία τους εκτεινόταν από τα σύνορα της Συρίας μέχρι την κεντρική Ασία. Δε διέθεταν επαγγελματικό στρατό όπως οι Ρωμαίοι, αλλά είχαν ένα ιδιαίτερα αποτελεσματικό βαρύ ιππικό, κατάλληλο για τη γεωγραφία της περιοχής, στο οποίο υπήρχαν και έφιπποι τοξότες.

Η πρώτη επαφή των Πάρθων με τους Ρωμαίους έγινε το 92 όταν ο βασιλιάς Μιθριδάτης Β΄ έστειλε έναν πρέσβη στο Σύλλα που βρισκόταν στην περιοχή του Ευφράτη

²²⁹ Πλούταρχος, *Πομπήιος*, 54.

²³⁰ Πλούταρχος, *Κράσσος*, 17 – 31, Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 40.12 – 29, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 602 – 12 και Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 170 – 2.

αιτούμενος τη φιλία και συμμαχία των Ρωμαίων σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης της ανερχόμενης δύναμης του βασιλείου του Πόντου. Οι σχέσεις των δύο κρατών αρχικά ήταν φιλικές: ο βασιλιάς της Παρθίας αρνήθηκε να βοηθήσει τον Μιθριδάτη του Πόντου στο τέλος του Γ' Μιθριδατικού Πολέμου το 73 και ο επόμενος βασιλιάς, Φραάτης Γ' επανήλθε με νέο αίτημα συμμαχίας προς τον Λούκουλλο, ο οποίος αναγνώρισε τον Ευφράτη ως σύνορο της Παρθίας.

Ο βασιλιάς της Αρμενίας, Τιγράνης προσέφερε στον Φραάτη την επιστροφή περιοχών ως αντάλλαγμα για τη βοήθειά του εναντίον του Λούκουλλου. Μετά από αυτό, ο Λούκουλλος σκόπευε να επιτεθεί στον Φραάτη και θα το είχε κάνει αν δεν είχαν στασιάσει τα στρατεύματά του. Όταν αντικαταστάθηκε από τον Πομπήιο, εκείνος προσέφερε στον Φραάτη τις ίδιες περιοχές με τον Τιγράνη και επιπλέον αναγνώρισε τον Ευφράτη ως σύνορο. Ο Φραάτης αποδέχτηκε την προσφορά του Πομπήιου και εισέβαλε στην Αρμενία όπου πολιορκήσε τα Αρταξάτα, αλλά πολύ γρήγορα αποσύρθηκε και επέστρεψε στην Παρθία. Ο Τιγράνης παραδόθηκε στον Πομπήιο και έγινε υποτελής της Ρώμης. Όταν ο Φραάτης προχώρησε στην κατάληψη των εδαφών που ο Πομπήιος του είχε υποσχεθεί, ο τελευταίος τον διέταξε να αποχωρήσει και έστειλε έναν από τους στρατηγούς τους να εκδιώξει τους Πάρθους και επέστρεψε μεγάλο μέρος των εδαφών στον Τιγράνη. Οι δύο βασιλείς, θεωρώντας ότι η διαμάχη μεταξύ τους θα ωφελούσε μόνο τη Ρώμη, αποδέχτηκαν το νέο status quo. Οι Πάρθοι όμως δεν ξέχασαν ποτέ τη διπροσωπία του Πομπήιου.

Όταν ο Κράσος ανέλαβε την επαρχία της Συρίας κατόπιν της συμφωνίας της Λούκα το 56, αποφάσισε να εκστρατεύσει εναντίον των Πάρθων. Ήταν η πρώτη φορά που η Ρώμη δεν προφασίστηκε τον οποιονδήποτε λόγο για μια επιθετική εκστρατεία. Επισκιασμένος από τους συμμάχους του, ο Κράσος επιθυμούσε να αποκτήσει τη φήμη και τη δημοτικότητά τους. Στην περίπτωση του το οικονομικό όφελος είχε δευτερεύουσα σημασία. Ξεκίνησε να προετοιμάζει την εκστρατεία του το 55, όσο ήταν ακόμα ύπατος. Οι δυνάμεις που στρατολόγησε όμως, αφού πρώτα είχαν κάνει την επιλογή τους ο Καίσαρας και ο Πομπήιος, δεν ήταν οι καλύτερες ποιοτικά. Ρόλο σε αυτό έπαιξε και το γεγονός ότι η εκστρατεία του δεν ήταν δημοφιλής· της έλειπε η νομιμοποίηση που πάντα η Ρώμη πάσχιζε να δώσει στις εκστρατείες της.

Όταν ο Κράσος αποχώρησε για τη Συρία – σε άσχημο κλίμα – όπου ανέλαβε τη διοίκηση της επαρχίας την άνοιξη του 54, η Παρθία μαστιζόταν από μια δυναστική διαμάχη μεταξύ των γιων του Φραάτη Γ'. Ο Κράσος είχε στη διάθεση του επτά λεγεώνες και βοηθητικά στρατεύματα. Αρχικά, το καλοκαίρι του 54 εισέβαλε στη Μεσοποταμία και χωρίς να προχωρήσει αρκετά σταμάτησε την εκστρατεία του για το χειμώνα και επέστρεψε στην Συρία, δίνοντας έτσι χρόνο στους Πάρθους να προετοιμάσουν την αντεπίθεσή τους. Αν είχε παραμείνει στην περιοχή, θα μπορούσε να είχε υποτάξει ολόκληρη την περιοχή ανάμεσα στον

Τίγρη και τον Ευφράτη, εκμεταλλευόμενος το πλεονέκτημα που του είχε δώσει η γρήγορη νίκη του και να διατηρήσει άμεση επαφή με τον εχθρό²³¹.

Στις αρχές της άνοιξης του 53, ο Ορώδης έστειλε πρεσβεία στον Κράσσο για να διευκρινίσει αν η επίθεση αυτή εναντίον του λαού του ήταν πόλεμος της Ρώμης ή προσωπικό εγχείρημα του Κράσσου με την προοπτική, σε περίπτωση που ίσχυε το δεύτερο, να επιτρέψει στο στρατό του να επιστρέψει στη Ρώμη και να δείξει έλεος στον ίδιο²³². Όταν ο Κράσσος είπε στον αντιπρόσωπο του Πάρθου βασιλιά ότι θα του έδινε την απάντηση που ζητούσε στην Σελεύκεια (πρωτεύουσα της Παρθίας), εκείνος γέλασε και δείχνοντας του το χέρι του του είπε: «Θα φυτρώσουν τρίχες στην παλάμη μου μέχρι να δεις τη Σελεύκεια». Αρνήθηκε την πρόταση του Αρμένιου βασιλιά Αρταβάζη (γιου του Τιγράνη) να εισβάλει στην Παρθία μέσω της Αρμενίας με τη βοήθεια και του ιππικού που θα του προσέφερε, ώστε να αποφύγει την πορεία σε ανοιχτό πεδίο και να έχει την προστασία των βουνών που δε θα επέτρεπαν στο ιππικό των Πάρθων να επιτεθεί εναντίον του και προτίμησε τη συντομότερη – και ταυτόχρονα πιο επικίνδυνη – πορεία. Θεώρησε όμως δεδομένο ότι η Αρμενία θα εκπλήρωνε τις υποχρεώσεις της ως σύμμαχος της Ρώμης.

Ο Ορώδης που επίσης θεώρησε ότι η Αρμενία θα βοηθούσε τη Ρώμη και με αυτό τον τρόπο θα είχε να αντιμετωπίσει δύο μέτωπα αποφάσισε να κινηθεί ο ίδιος εναντίον της Αρμενίας, αφήνοντας τον Σουρήνα²³³ με το στρατό του να υπερασπιστεί τη Μεσοποταμία εναντίον του Κράσσου. Σε αυτό το σημείο ο Κράσσος διέπραξε ένα σημαντικό σφάλμα: δεν έλαβε υπόψη του τις πληροφορίες που εισέρεαν για την πολεμική προετοιμασία και τις μεθόδους του αντιπάλου, οι οποίες όμως έφτασαν στα αυτιά των στρατιωτών του και επηρέασαν αρνητικά το ηθικό τους.

Τελικά την άνοιξη του 53 ξεκίνησε από τη Συρία με επτά λεγεώνες (28.000 άνδρες), 4.000 ιππικό και 4.000 ελαφρύ πεζικό για να καταλάβει τη Σελεύκεια. Είχε αφήσει ένα μέρος των συνολικών δυνάμεών του στις πόλεις που είχε καταλάβει το προηγούμενο έτος. Ο στρατός των Πάρθων τον συνάντησε στις Κάρρες και στη μάχη που ακολούθησε ο στρατός του Κράσσου υπέστη συντριπτική ήττα. Ο γιος του σκοτώθηκε και η υποχώρηση των Ρωμαίων κατέληξε σε πανωλεθρία. Ο Κράσσος κατάφερε να ξεφύγει, αλλά προδόθηκε από τον οδηγό του και περικυκλώθηκε από το στρατό του Σουρήνα, ο οποίος από φόβο μήπως ο

²³¹ Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 40.13.

²³² Πλούταρχος, *Κράσσος*, 18.

²³³ Ο Σουρήνας ήταν ένας νέος άνδρας με τα μισά χρόνια του Κράσσου και όπως λέει ο Sir William Tarn «ήταν άφοβος και είχε μια ιδέα, ένας συνδυασμός επικίνδυνος», *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 606. Η ιδέα του ήταν ότι οι τοξότες ήταν άχρηστοι χωρίς βέλη. Ήταν πολύ πλούσιος και είχε δημιουργήσει έναν προσωπικό στρατό 10.000 μισθοφόρων που ήταν έφιπποι τοξότες. Για να είναι σίγουρος ότι δε θα ξέμεναν από βέλη πρόσθεσε στο στρατό αυτό ένα σώμα αποτελούμενο από 1.000 καμήλες με ένα τεράστιο απόθεμα σε βέλη και όταν ο Ορώδης του ανέθεσε την άμυνα της Μεσοποταμίας, ένα σώμα τεθωρακισμένων ιπποτών. Ο στρατός του Σουρήνα ήταν ο πρώτος στην ιστορία που βασιζόταν αποκλειστικά σε όπλα μακράς εμβέλειας και είχε αρκετά πυρομαχικά για να αντιμετωπίσει τις ανάγκες μιας παρατεταμένης μάχης, *ibid*, σελ. 607.

Κράσσοι του ξεφύγει ξανά, κατέφυγε στο εξής τέχνασμα: ελευθέρωσε μερικούς από τους Ρωμαίους αιχμαλώτους αφού πρώτα είχε φροντίσει να ακούσουν ψεύτικες συζητήσεις ότι ήταν διατεθειμένος να προσφέρει στον Κράσσο ανακωχή και ασφαλή υποχώρηση. Οι Ρωμαίοι στρατιώτες ενθουσιάστηκαν με αυτή την προοπτική και πίεσαν τον Κράσσο να αποδεχτεί τους όρους του Σουρήνα· ο ίδιος όμως κατάλαβε ότι πρόκειται για τέχνασμα που είχε σκοπό την αιχμαλωσία και το θάνατό του και τους πίεσε να συνεχίσουν να αντιστέκονται για το υπόλοιπο της ημέρας και τη νύχτα να καταφύγουν στα βουνά. Οι στρατιώτες του ανένδοτοι άρχισαν να τον απειλούν και τον ανάγκασαν να κινηθεί προς το Σουρήνα. Όταν έφτασε κοντά με συνοδούς μερικούς από τους κατώτερους αξιωματούχους του που αρνήθηκαν να τον αφήσουν να πάει μόνος, ο στρατός του Σουρήνα τους έπιασε και τους σκότωσε επιτόπου.

Αυτή ήταν η χειρότερη ήττα που υπέστη ο ρωμαϊκός στρατός της Ύστερης Δημοκρατίας και η μοναδική περίπτωση που η εκστρατεία στο σύνολό της στέφθηκε από πλήρη αποτυχία. Από τους 44.000 άνδρες που είχε συνολικά μαζί του ο Κράσσοι περίπου 10.000 κατόρθωσαν να φτάσουν στη Συρία, όπου αποτέλεσαν τις δύο λεγεώνες της επαρχίας. Ακόμη 10.000 πιάστηκαν αιχμάλωτοι· όλοι οι υπόλοιποι χάθηκαν. Το κεφάλι και το δεξί χέρι του Κράσσου στάλθηκαν στο βασιλιά Ορώδη στα Αρταξάτα²³⁴. Οι Πάρθοι ανέκτησαν τη Μεσοποταμία μαζί με τις περιοχές που τους είχε στερήσει ο Πομπήιος και το 51 εισέβαλαν στη Συρία χωρίς αποτέλεσμα, αν και μέρος του στρατού τους παρέμεινε στην περιοχή μέχρι τον Ιούλιο του 50. Ο Σουρήνας θανατώθηκε λίγο μετά το θάνατο του Κράσσου από το βασιλιά Ορώδη. Ο εμφύλιος πόλεμος που ξέσπασε στη Ρώμη το επόμενο έτος ανέβαλε κάθε σκέψη για εκδίκηση του θανάτου του Κράσσου. Η aquila του θα παρέμενε αιχμάλωτη των Πάρθων για τα επόμενα τριάντα χρόνια.

7. Ο εμφύλιος πόλεμος, η δικτατορία και η δολοφονία του Καίσαρα

7.1 Οδεύοντας προς τη σύγκρουση

Όσο ο Καίσαρας έλειπε στη Γαλατία και ο Κράσσοι ήταν απασχολημένος με τους Πάρθους, η αποσύνθεση της πολιτικής κατάστασης στη Ρώμη συνεχιζόταν. Το έτος 53 ξεκίνησε χωρίς υπάτους και οι εκλογές τελικά διεξήχθησαν το καλοκαίρι. Στο μεταξύ η βία και η αναρχία εντός της πόλης όπου επικρατούσαν οι συμμορίες του Μίλωνα και του Κλώδιου έφτασαν στο αποκορύφωμα όταν ο πρώτος σκότωσε μετά από αψιμαχία τον δεύτερο και στις ταραχές που ακολούθησαν την κηδεία του, κάηκε η Σύγκλητος²³⁵. Σε απόγνωση οι συγκλητικοί διόρισαν έναν interrex και παραχώρησαν σε αυτόν, τους δημάρχους και τον Πομπήιο απόλυτη εξουσία για τη σωτηρία της πόλης και εξουσιοδότησε

²³⁴ Ο Ορώδης είχε εισβάλει στην Αρμενία και ο βασιλιάς Αρταβάξης συμμάχησε μαζί του.

²³⁵ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 150.

τον Πομπήιο να συγκεντρώσει στρατεύματα από ολόκληρη την Ιταλία²³⁶. Το 52 η κατάσταση είχε γίνει τόσο απελπιστική ώστε με Τελικό Ψήφισμα της Συγκλήτου να διοριστεί ο Πομπήιος μόνος ύπατος του έτους²³⁷ – για ακόμα μια φορά η διενέργεια εκλογών είχε αναβληθεί.

Μετά το θάνατο του Κράσσου, ο Πομπήιος επέστρεψε στον αρχικό του στόχο, δηλαδή να γίνει ένα σεβαστό μέλος της Συγκλήτου. Σε αυτό τον βοήθησε ο γάμος του με τη χήρα του Πόπλιου Κράσσου και κόρη του Κοΐντου Καικίλιου Μετέλλου Πίου Σκιπίωνα, Κορνηλία. Ευθυγραμμίστηκε πλέον με τη συντηρητική ολιγαρχία που είχε επικεφαλής τον Κάτωνα εναντίον του Καίσαρα. Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι ο Καίσαρας είχε από καιρό αποφασίσει ότι ο Πομπήιος έπρεπε να απομακρυνθεί από τη θέση ισχύος που κατείχε και το ίδιο ίσχυε και για τον Πομπήιο: «ο άνδρας που ήθελε να ανέλθει στην κορυφή έπρεπε να ξεφορτωθεί αυτόν που κατείχε προς το παρόν τη θέση και ο άνδρας που βρισκόταν στην κορυφή εκείνη τη στιγμή, αν επιθυμούσε να παραμείνει στη θέση του έπρεπε να ξεφορτωθεί τον άνδρα που φοβόταν πριν να είναι πολύ αργά»²³⁸.

Το ερώτημα που ανέκυψε στο τέλος της δεκαετίας του 50 ήταν τι θα συνέβαινε όταν έλγχε η θητεία του Καίσαρα στη Γαλατία²³⁹. Ο ίδιος γνώριζε πολύ καλά ότι αν όταν παρέδιδε τη διοίκηση, δεν είχε εξασφαλίσει την εκλογή του στην υπατεία για δεύτερη φορά, υπήρχε σοβαρή πιθανότητα να δικαστεί – και να καταδικαστεί – για παράνομες πράξεις κατά τη διάρκεια της πρώτης του υπατείας το 59²⁴⁰. Για το λόγο αυτό ζήτησε να του επιτραπεί να υποβάλλει την υποψηφιότητά του για τις εκλογές του 49 ενώ ήταν απών και να παραταθεί η διοίκησή του μέχρι να αναλάβει την υπατεία έτσι ώστε να μπορεί να διατηρήσει το στρατό του²⁴¹. Στα αιτήματά του εναντιώθηκαν οι ολιγαρχικοί, οι οποίοι έψαχναν να βρουν κάποιο τρόπο να τον αντικαταστήσουν πριν αναλάβει την υπατεία.

²³⁶ Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 40.49.

²³⁷ Η αρχική πρόταση του Κάτωνα ήταν να διοριστεί ο Πομπήιος δικτάτωρ, αλλά η Σύγκλητος το απέφυγε. Το γεγονός αυτό ίσως να καταδεικνύει την αποδυνάμωση του θεσμού του δικτάτορα μετά την εμπειρία του Σύλλα. Μετά τα μέσα του καλοκαιριού επέλεξε ως συνύπατο τον πεθερό του, Μέτελλο Σκιπίωνα. Πέρασε ένα νόμο που επέτρεπε στον Καίσαρα να θέσει υποψηφιότητα για την υπατεία ενώ ήταν απών (Νόμος των Δέκα Δημάρχων), χωρίς να διευκρινίζει για ποιο έτος θα ήταν υποψήφιος και έναν ακόμα που όριζε ότι οι ανθύπατοι και οι προπραίτορες θα μετέβαιναν στις επαρχίες τους μετά το πέρας πενταετίας από τη λήξη της θητείας τους. Επίσης, ανανεώθηκε η διοίκησή του στην Ισπανία για πέντε έτη, αρχής γενομένης του 52. Για μια πλήρη ανάλυση της υπατείας του Πομπήιου βλ. *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 624 – 8.

²³⁸ Πλούταρχος, *Καίσαρ*, 28. Το απόσπασμα αυτό αποδεικνύει περίτρανα ότι οι προσωπικές φιλοδοξίες των ηγετικών προσωπικοτήτων είχαν σε τέτοιο βαθμό διογκωθεί ώστε να μη λογαριάζουν τίποτα και κανένα στην προσπάθεια ανέλιξής τους και παραμονής τους στην κορυφή.

²³⁹ Η ημερομηνία της λήξης της διοίκησης του Καίσαρα στη Γαλατία έχει αποτελέσει αντικείμενο διαμάχης: είτε ήταν η 1^η Μαρτίου 50 είτε οι Ειδοί του Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Η διαφορά αυτή φαινομενικά δεν έχει σημασία, αλλά σε περίπτωση που ίσχυε η πρώτη ο Καίσαρας θα έμενε χωρίς *imperium* μέχρι την εκλογή του στην υπατεία με τις συνέπειες που αναφέρονται παραπάνω.

²⁴⁰ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 173.

²⁴¹ Πλούταρχος, *Καίσαρ*, 29.

Υπό αυτές τις συνθήκες, ένας από τους δημάρχους ο Μάρκος Σκριβώνιος Κουρίων πρότεινε αρκετές φορές να παραιτηθούν ταυτόχρονα από τις διοικήσεις τους και να διαλύσουν τους στρατούς τους τόσο ο Καίσαρας όσο και ο Πομπήιος, πρόταση που τελικά ψηφίστηκε από τη Σύγκλητο με 370 ψήφους υπέρ και μόλις 22 κατά, ως μια προσπάθεια να αποφευχθεί ένας νέος εμφύλιος πόλεμος. Οι προσπάθειες των υπάτων να διοριστεί αντικαταστάτης του Καίσαρα προσέκρουσαν στο δημαρχικό βέτο του Κουρίωνα, ακόμα και μετά την επίσημη λήξη της θητείας του.

Μετά την ψηφοφορία οι δύο ύπατοι²⁴² ανέθεσαν στον Πομπήιο τη διοίκηση των στρατευμάτων της Ιταλίας, ενώ ο Καίσαρας είχε ήδη φτάσει στην Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία. Μόλις ενημερώθηκε για την πράξη του Μάρκελλου έστειλε διαταγή σε δύο από τις λεγεώνες του που βρίσκονταν στη νότια Γαλατία να προχωρήσουν άμεσα προς την Ιταλία²⁴³. Για τελευταία φορά ο Καίσαρας διαμήνυσε στη Σύγκλητο μέσω του Κουρίωνα υπό μορφή τελεσίγραφου ότι δεν επρόκειτο να διαλύσει το στρατό του αν δεν έπραττε το ίδιο και ο Πομπήιος. Οι ύπατοι δεν επέτρεψαν να τεθεί η πρόταση προς ψήφιση· αντίθετα, την επόμενη μέρα, αφού οι ολιγαρχικοί είχαν ήδη τη φανερή υποστήριξη του Πομπήιου, ψηφίστηκε νόμος σύμφωνα με τον οποίο αν ο Καίσαρας δε διέλυε το στρατό του έως μια συγκεκριμένη ημερομηνία, θα ανακηρυσσόταν εχθρός του κράτους. Δύο από τους νέους δημάρχους, ο Μάρκος Αντώνιος και ο Κόιντος Κάσσιος έθεσαν βέτο και μερικές μέρες αργότερα αποχώρησαν κρυφά από τη Ρώμη μετά από απειλές και ενώθηκαν με τον Καίσαρα, δίνοντας του και την πρόφαση για την επίθεσή του: τα δικαιώματα των δημάρχων είχαν παραβιαστεί. Στις 11 Ιανουαρίου του 49 ο Καίσαρας διάβηκε το Ρουβίκωνα²⁴⁴. «Ο κύβος ερρίφθη»²⁴⁵. Ο εμφύλιος πόλεμος είχε αρχίσει.

7.2 Ο εμφύλιος πόλεμος

Ο πόλεμος μεταξύ του Καίσαρα και του Πομπήιου – ή των υποστηρικτών του μετά το θάνατό του – διήρκεσε από το 49 έως το 46 και πέρασε από τέσσερα διαφορετικά θέατρα επιχειρήσεων, την Ιταλία, την Ισπανία, την Ελλάδα και την Αφρική. Αρχικά, η πλάστιγγα φαινόταν να γέρνει προς το μέρος του Πομπήιου: με το πέρασμα του Ρουβίκωνα, ο Καίσαρας έχασε την οποιαδήποτε πιθανότητα νομιμοποίησης ενώ ο Πομπήιος εμφανίστηκε ως ο υπερασπιστής της Δημοκρατίας και των θεσμών της. Επιπλέον, ο στρατός του Πομπήιου

²⁴² Γάιος Κλαύδιος Μάρκελλος και Λεύκιος Κορνήλιος Λέντουλος, ορκισμένοι εχθροί του Καίσαρα και οι δύο.

²⁴³ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 636.

²⁴⁴ Ο ποταμός Ρουβίκωνας χώριζε την Ιταλία από την Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία. Περνώντας τον ο Καίσαρας με τα στρατεύματά του κήρυξε ουσιαστικά τον πόλεμο εναντίον των αντιπάλων του, αφού νότια από αυτόν δεν είχε νόμιμο δικαίωμα να διοικεί στρατό, Goldsworthy Adrian, “Julius Caesar and the General as State” στο Hanson Victor Davis (edit.), *Makers of Ancient Strategy: From the Persian Wars to the Fall of Rome*, σελ. 206.

²⁴⁵ Σε αυτή την περίπτωση είπε ο Καίσαρας τη διάσημη φράση “alea jacta est”.

ήταν αριθμητικά ανώτερος από αυτόν του Καίσαρα και είχε τον έλεγχο της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Ανατολής, εξ' ου και η μεταφορά του πολέμου σε διάφορες περιοχές.

Σε έναν τομέα υπερτερούσε ο Καίσαρας έναντι του Πομπήιου, στο ηθικό. Οι εκστρατείες του στη Γαλατία του προσέδωσαν τεράστιο κύρος και εμπειρία και η αφοσίωση των ανδρών του τον προिमόδοτησαν με πλήρη εμπιστοσύνη για την πίστη τους σε αυτόν, σε αντίθεση με τον Πομπήιο που είχε να πολεμήσει από το 62 και έπρεπε να λογοδοτεί και στη Σύγκλητο για τις αποφάσεις του. Το πλεονέκτημά του σε προσωπικό επίπεδο ήταν η κατανόηση της φύσης του πολέμου ως οργάνου της πολιτικής. Για τον Καίσαρα η διαφορά ανάμεσα σε έναν ξένο και έναν εμφύλιο πόλεμο ήταν απολύτως κατανοητή. Η εύνοια του λαού ήταν εξίσου σημαντική με την επιβολή της θέλησής του στον αντίπαλο και η ανατροπή των δυνάμεών του ήταν πιο επικερδής από την καταστροφή τους. Οι στόχοι του λοιπόν ήταν δύο: να πείσει το λαό, τους γαιοκτήμονες και τους καπιταλιστές ότι ο σκοπός του ήταν πιο συμφέρων για όλους και να μετατρέψει τις αντίπαλες λεγεώνες σε πεδίο στρατολόγησης για το δικό του στρατό²⁴⁶.

Από την αρχή του εμφυλίου πολέμου η Ιταλία τάχθηκε με το μέρος του Καίσαρα. Δύο μήνες αργότερα ο Πομπήιος έφυγε για την Ελλάδα ώστε να ανασυνταχθεί και να στρατολογήσει περισσότερες δυνάμεις. Ο Καίσαρας που δε διέθετε στόλο για να τον ακολουθήσει, στράφηκε προς την Ισπανία και σε λιγότερο από τρεις μήνες νίκησε τις λεγεώνες του Πομπήιου. Κατόπιν τον ακολούθησε στην Ελλάδα, όπου υπέστη τη δεύτερη σοβαρή ήττα της ζωής του στο Δυρράχιο. Ο Πομπήιος που μετά από τη μάχη αυτή πέρασε στην επίθεση, ακολούθησε τον Καίσαρα στη Θεσσαλία και η αποφασιστική μάχη δόθηκε στη Φάρσαλο τον Αύγουστο του 48. Η νίκη του Καίσαρα ήταν ολοκληρωτική και τα απομεινάρια του ηττημένου στρατού των Δημοκρατικών παραδόθηκαν την επόμενη μέρα. Ο Πομπήιος κατέφυγε στην Αίγυπτο, όπου κατά την άφιξή του δολοφονήθηκε.

Ο Καίσαρας τον καταδίωξε, αλλά έφτασε μετά τη δολοφονία του. Παρέμεινε στην Αίγυπτο μέχρι το 47 (εξαιτίας της Κλεοπάτρας, την οποία έκανε βασίλισσα αφού διεξήγαγε κι εκεί στρατιωτικές επιχειρήσεις για χάρη της) και κατόπιν έφυγε για την Ασία για να αντιμετωπίσει το γιο του Μιθριδάτη, Φαρνάκη. Κατέστρεψε το στρατό του στη Ζήλα τον Αύγουστο του 47 μέσα σε λίγες ώρες²⁴⁷ και επέστρεψε στη Ρώμη. Στις αρχές του 46 αποχώρησε ξανά, αυτή τη φορά για την Αφρική για να αντιμετωπίσει το νέο στρατό που είχαν συγκεντρώσει οι Δημοκρατικοί υπό τη διοίκηση όσων είχαν σωθεί στη Φάρσαλο εκμεταλλευόμενοι τη μακρά παραμονή του στην Αίγυπτο, ενισχυμένο και από τον βασιλιά της Νουμιδίας Ιούβα. Μετά από μια σειρά αναποτελεσματικών ελιγμών που παραλίγο να του

²⁴⁶ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 181 – 2.

²⁴⁷ Το μήνυμα του Καίσαρα στη Ρώμη ήταν “veni, vidi, vici” («ήρθα, είδα και νίκησα»). Πλούταρχος, *Καίσαρ*, 50 και Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 213.

στοιχίσουν τον πόλεμο (για τους ίδιους λόγους που πολλές φορές παραλίγο να ηττηθεί και στη Γαλατία), τελικά πέτυχε συντριπτική νίκη εναντίον των αντιπάλων του στη Θάψο.

Μετά από την ήττα αυτή, κάποιοι από τους οπαδούς του Πομπήιου αυτοκτόνησαν γιατί δεν επιθυμούσαν να υποστούν την ταπείνωση της επιείκειας του Καίσαρα²⁴⁸ (ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο Κάτων), ενώ άλλοι, συμπεριλαμβανομένων και των γιων του Πομπήιου, Σέξτου και Γναίου διέφυγαν στην Ισπανία. Ο Καίσαρας προσάρτησε το βασίλειο του Ιούβα ως επαρχία της Africa Nova και επέστρεψε στην Ιταλία, όπου τέλεσε θριάμβους για τη Γαλατία²⁴⁹, την Αίγυπτο, το Φαρνάκη και τον Ιούβα.

Το Νοέμβριο αναγκάστηκε να φύγει εσπευσμένα για την Ισπανία για να αντιμετωπίσει τον ανανεωμένο στρατό των Δημοκρατικών υπό την ηγεσία του Γναίου Πομπήιου. Η τελική μάχη δόθηκε στη Μούνδα, όπου ενώ αρχικά τα πράγματα εξελίσσονταν άσχημα για τις δυνάμεις του Καίσαρα, χάρη στην προσωπική του συμβολή στη μάχη, κατάφερε για ακόμα μια φορά να πάρει τη νίκη. Ο Γναίος Πομπήιος σκοτώθηκε, ενώ ο αδερφός του Σέξτος επέζησε για να προκαλέσει αργότερα προβλήματα στο διάδοχο του Καίσαρα, Οκταβιανό. Κατόπιν επέστρεψε στη Ρώμη όπου παρέμεινε μέχρι τη δολοφονία του.

7.3 Η δικτατορία και οι μεταρρυθμίσεις του Καίσαρα

Μετά τη νίκη στη Φάρσαλο και το θάνατο του Πομπήιου και ενώ ο Καίσαρας βρισκόταν στην Αίγυπτο, διορίστηκε δικτάτωρ ερήμην για ένα χρόνο, ενώ ταυτόχρονα κατείχε και την υπατεία, την οποία η Ρώμη του παραχώρησε το δικαίωμα να διατηρήσει για πέντε χρόνια²⁵⁰. Ο ίδιος διόρισε ως δεύτερο τη τάξει (master of horses) τον Μάρκο Αντώνιο και τον έστειλε στη Ρώμη, ουσιαστικά παραχωρώντας του απόλυτη εξουσία καθώς ο ίδιος ήταν απών²⁵¹. Του παραχώρησαν την εξουσία για διενέργεια εκλογών που κατείχε η comitia centuriata και η επιλογή των επαρχιών για τους προπραίτορες πέρασε στα χέρια του²⁵².

Ο ίδιος κατά το διάστημα της παραμονής του στη Ρώμη το 47 και μετά την μόνιμη επιστροφή του το 46 πραγματοποίησε μια σειρά μεταρρυθμίσεων, μία εκ των οποίων διατηρήθηκε ανά τους αιώνες και ισχύει έως και σήμερα: αντικατέστησε το σεληνιακό

²⁴⁸ Η επιείκεια (clementia) ήταν η πολιτική που ακολούθησε ο Καίσαρας καθ' όλη τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου έναντι των ηττημένων εχθρών του. Ένας από τους ευνοημένους αυτής της πολιτικής ήταν ο Μάρκος Ιούνιος Βρούτος, που μετέπειτα συμμετείχε στη συνωμοσία για τη δολοφονία του Καίσαρα.

²⁴⁹ Μετά από το θρίαμβό του εκτελέστηκε ο Vercingetorix, ο οποίος τόσα χρόνια παρέμεινε αιχμάλωτος για να παρουσιαστεί στο γεγονός αυτό.

²⁵⁰ Ο Καίσαρας όντως διατήρησε την υπατεία για πέντε έτη (48 – 44) με την εξαίρεση του έτους 47 που διατήρησε μόνο το αξίωμα του δικτάτορα, στο οποίο διορίστηκε για δεύτερο διαδοχικό έτος μέχρι τελικά το 46 μετά τη νίκη στη Θάψο να διοριστεί δικτάτορας για δέκα χρόνια, Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 42.20 και 56 και Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 155. Συνολικά διατέλεσε ύπατος πέντε φορές σε διάστημα δεκαπέντε ετών.

²⁵¹ Πλούταρχος, *Αντώνιος*, 8.

²⁵² Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 42.20.

ημερολόγιο της Δημοκρατίας με το ημερολόγιο των 365 ημερών²⁵³ και προς τιμή του ο μήνας Quinctilis μετονομάστηκε σε Ιούλιος. Αύξησε τον αριθμό των πραιτόρων σε δεκαέξι και των ταμιών σε σαράντα για να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες διαχείρισης της αυτοκρατορίας και περιόρισε τη θητεία των ανθυπάτων στα δύο έτη και των προπραιτόρων στο ένα. Επιπλέον, αύξησε τα μέλη της Συγκλήτου από 600 σε 900. Προσπάθησε με τη νομοθεσία του να περιορίσει την υπέρμετρη πολυτέλεια και υπερβολή²⁵⁴. Αφαίρεσε την τάξη των δημάρχων του θησαυρού (tribuni aerarii) από τα σώματα των ενόρκων²⁵⁵. Σε συνέχεια της πολιτικής της επιείκειάς του, συγχώρεσε πολλούς από τους εχθρούς του και σε μερικούς από αυτούς παραχώρησε τιμές και αξιώματα – δύο από αυτούς ήταν ο Βρούτος και ο Γάιος Κάσσιος που αργότερα συμμετείχαν στη δολοφονία του.

Εγκατέστησε πολλούς από τους παλαιμάχους του στην Ιταλία και ίδρυσε πολλές αποικίες γι' αυτούς ανά τη Μεσόγειο, οι σημαντικότερες από τις οποίες ήταν στην Καρχηδόνα και την Κόρινθο²⁵⁶. Κατήργησε το σύστημα συλλογής φόρων των publicani και το αντικατέστησε με ένα σταθερό φόρο ανά επαρχία. Παραχώρησε τη ρωμαϊκή πολιτεία σε κατοίκους των επαρχιών κατά το δοκούν ή ακόμα και σε ολόκληρες πόλεις²⁵⁷. Μείωσε τον αριθμό των δικαιούχων δωρεάν σίτου σε μια προσπάθεια να περιορίσει τα κρατικά έξοδα που ήταν ιδιαίτερα αυξημένα εξαιτίας της συντήρησης του στρατού και της διανομής γης, η οποία θα μπορούσε να πωληθεί, στους βετεράνους²⁵⁸. Δημιούργησε πολλά νέα κτίρια, μιας νέας Αγοράς (Forum Julium) και μιας βιβλιοθήκης στα πρότυπα της βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας συμπεριλαμβανομένων²⁵⁹. Σκόπευε να κάνει πολλά δημόσια έργα, όπως την εμβάθυνση του λιμανιού της Όστιας και τη συντήρηση των δημοσίων δρόμων.

Για τις νίκες του κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου του αποδόθηκαν πολλών ειδών τιμές. Ενδεικτικά, η μορφή του χαραχτηκε στα νομίσματα· του δόθηκε ο τίτλος «πατέρας της πατρίδας» (pater patriae)· χτίστηκε ένας ναός προς τιμήν της επιείκειας του· δύο αγάλματά του στήθηκαν στο ναό του Κουϊρίνου και στο Καπιτώλιο και ο τίτλος Imperator του αποδόθηκε δια βίου²⁶⁰. Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι όλες οι τιμές που του αποδόθηκαν ήταν ένα τέχνασμα της Συγκλήτου για να προκαλέσει τη δυσaráεσκεια του λαού και να έχουν έτσι μια αφορμή για να δράσουν εναντίον του²⁶¹.

²⁵³ Το σεληνιακό ημερολόγιο είχε 355 ημέρες και το κενό των 10¼ ημερών συνήθως έκλεινε με την παρένθεση ενός μήνα σε κάποια έτη κατά τη διακριτική ευχέρεια των ιερέων, *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 696. Το αποτέλεσμα ήταν κανείς να μη γνωρίζει απόλυτα, εκτός από τους ιερείς ποιον μήνα διένυε, Πλούταρχος, *Καίσαρ*, 59.

²⁵⁴ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 696.

²⁵⁵ Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 43.25, 1.

²⁵⁶ Πλούταρχος, *Καίσαρ*, 57.

²⁵⁷ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 157.

²⁵⁸ *Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C.*, σελ. 699 και 711 – 2.

²⁵⁹ Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 157.

²⁶⁰ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 298.

²⁶¹ Πλούταρχος, *Καίσαρ*, 57.

Ο Καίσαρας σχεδίαζε να πραγματοποιήσει δύο εκστρατείες: μία κατά των Δάκων που είχαν εισέλθει στη Θράκη και τον Πόντο και μία κατά των Πάρθων για να εκδικηθεί το χαμό του Κράσσου και την ταπείνωση των Ρωμαίων στις Κάρρες και ίσως να αποκτήσει ακόμα μεγαλύτερη δόξα για να εδραιώσει την κυριαρχία του²⁶². Οι πόλεμοι αυτή προσέφεραν την «καθαρή» δόξα που δε μπορούσε να αποκτήσει με τις νίκες του επί Ρωμαίων πολιτών. Διόρισε τους υπάτους για τα επόμενα τρία χρόνια, γεγονός που υπονοεί ότι σκόπευε να λείπει από τη Ρώμη για τουλάχιστον αυτό το διάστημα. Δεν είναι ξεκάθαρος ο σκοπός του για την παρθική εκστρατεία, αν δηλαδή σχεδίαζε την κατάκτηση και κατοχή της περιοχής ή απλά την τιμωρία των Πάρθων ως εκδίκηση για τον Κράσσο. Ούτε είναι σίγουρο ότι θα τα κατάφερνε καλύτερα από τον Κράσσο ή από τον Αντώνιο μετά από εκείνον²⁶³.

Στις αρχές του 44 έλαβε τον τίτλο του ισόβιου δικτάτορα και στις 15 Φεβρουαρίου κατά τη διάρκεια μιας τελετής ο συνυπάτός του Μάρκος Αντώνιος τοποθέτησε στο κεφάλι του ένα διάδημα και μετά την αντίδραση του κοινού, ο Καίσαρας το έβγαλε απαντώντας ότι μόνο ο Δίας είναι βασιλιάς στη Ρώμη²⁶⁴. Ίσως το γεγονός αυτό να ήταν προσχεδιασμένο ώστε σε περίπτωση που ο λαός επέμενε, ο Καίσαρας να αποδεχόταν τη βασιλεία «υπό πίεση». Ίσως όμως απλά να εκμεταλλεύτηκε τις περιστάσεις για να δείξει δημόσια ότι δεν επιθυμεί τη βασιλεία και να καθησυχάσει τους αντιπάλους του. Όπως είπε και ο Ναπολέων «αν ο Καίσαρας ήθελε να γίνει βασιλιάς, θα έβαζε τον στρατό του να τον αναγορεύσει»²⁶⁵.

Ο φόβος της συντηρητικής ολιγαρχίας για την απόλυτη εξουσία του Καίσαρα οδήγησε τελικά στη συνωμοσία για τη δολοφονία του, πιστεύοντας ότι με την απομάκρυνσή του το δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης θα επαναλειτούργουσε. Πρωτεργάτες της συνωμοσίας ήταν ο Γάιος Κάσσιος και ο Μάρκος Βρούτος, δημοκρατικοί που είχαν επωφεληθεί από την επιείκεια του Καίσαρα. Η στοργή του Καίσαρα προς τον τελευταίο ήταν τόσο μεγάλη ώστε να κυκλοφορήσουν φήμες ότι ήταν γιος του²⁶⁶. Στη συνωμοσία συμμετείχαν περισσότερα από εξήντα άτομα, πολλοί από τους οποίους ήταν έμπιστοι φίλοι του Καίσαρα.

Στις Ειδούς του Μαρτίου, παρά την προειδοποίηση που έλαβε και την παράκληση της συζύγου του να μην μεταβεί στη Σύγκλητο²⁶⁷, ο Καίσαρας αρνήθηκε να λάβει προφυλάξεις

²⁶² Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 300.

²⁶³ Goldsworthy Adrian, "Julius Caesar and the General as State", σελ. 222.

²⁶⁴ Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 44.11, 2 – 3.

²⁶⁵ Fuller J.F.C., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, σελ. 302.

²⁶⁶ Αππιανός, *Εμφύλιος Πόλεμος*, 2.112.

²⁶⁷ Ένας μάντης τον προειδοποίησε να φοβάται τις Ειδούς του Μαρτίου και όταν τον συνάντησε την ημέρα εκείνη του είπε «Οι Ειδού του Μαρτίου έφτασαν» στο οποίο ο μάντης απάντησε «Ναι, αλλά δεν έχουν περάσει ακόμα». Η σύζυγός του εξαιτίας ενός ονείρου που είδε την προηγούμενη νύχτα τον ικέτευσε να μην πάει στη συνεδρίαση της Συγκλήτου και ενώ αρχικά δεν της έδωσε σημασία, τελικά αποφάσισε να στείλει τον Αντώνιο να λύσει τη συνεδρίαση, Πλούταρχος, *Καίσαρ*, 63. Οι συνωμότες όμως φοβήθηκαν ότι δε θα είχαν άλλη ευκαιρία γιατί σύντομα ο Καίσαρας θα έφευγε για την εκστρατεία του κατά των Πάρθων και θα αποκαλυπτόταν το σχέδιό τους. Σε αυτό το σημείο επενέβη ο Δέκιμος Βρούτος – ένας από τους συνωμότες – και «συμβούλευσε» τον Καίσαρα να μη δώσει αφορμή

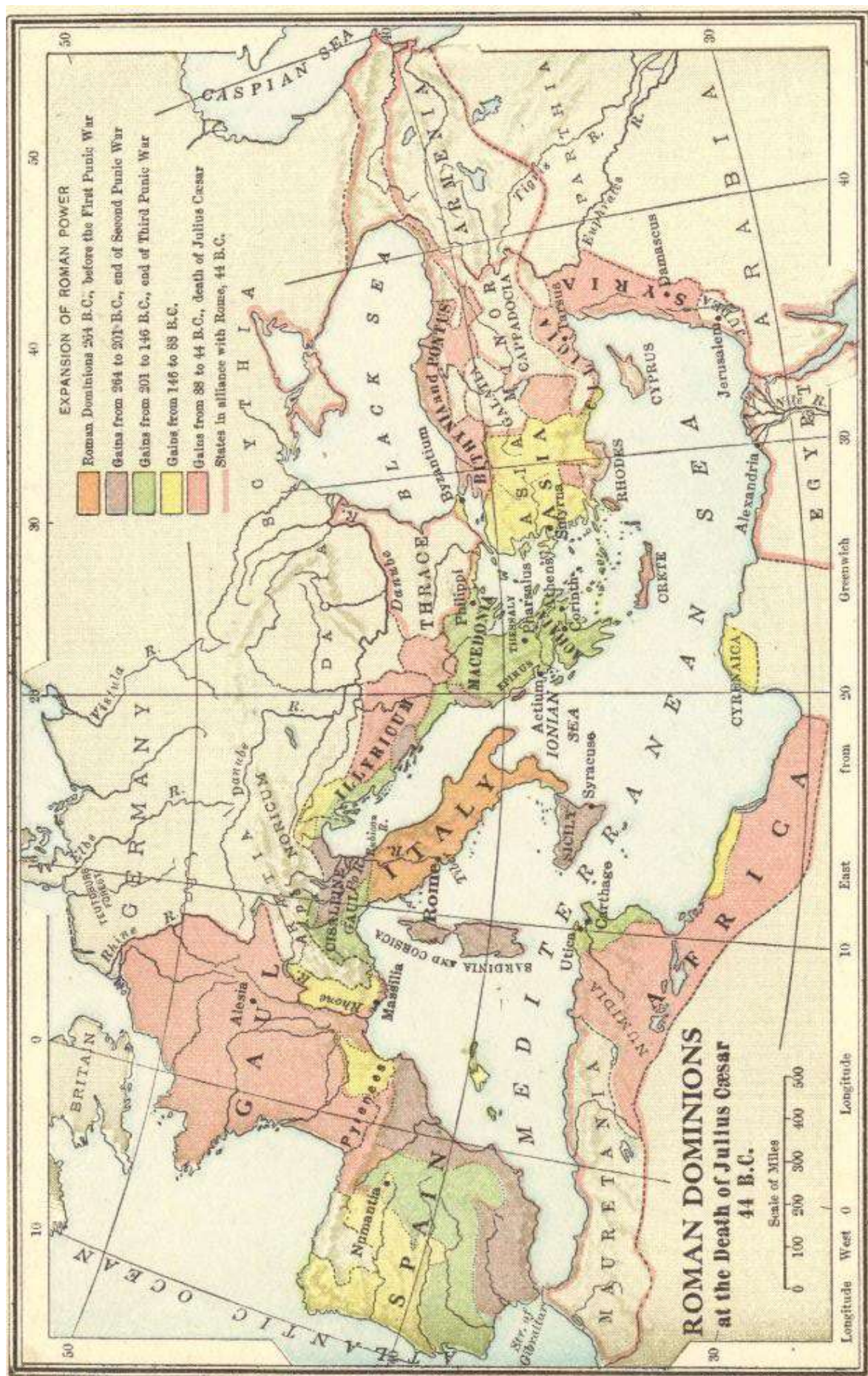
και μαχαιρώθηκε 23 φορές ακριβώς πριν τη συνεδρίαση της Συγκλήτου. Έπεσε νεκρός μπροστά από το άγαλμα του Πομπήιου, τέσσερα χρόνια σχεδόν μετά τη δολοφονία του ισχυρότερου αντιπάλου του. Μετά από την αναταραχή που ακολούθησε τη δολοφονία, οι συγκλητικοί που δεν είχαν υπολογίσει ότι αν ακύρωναν τη νομοθεσία του Καίσαρα θα έχαναν αυτόματα τα αξιώματα που τους είχε δώσει, κατέληξαν στην απόφαση ότι οι δολοφόνοι του δε θα διώκονταν, αλλά οι πράξεις του θα επικυρώνονταν.

Όταν διαβάστηκε η διαθήκη του Καίσαρα, προς μεγάλη του έκπληξη ο Αντώνιος άκουσε ότι είχε υιοθετήσει τον Γάιο Οκτάβιο²⁶⁸, εγγονό της αδερφής του και όχι τον ίδιο όπως ήλπιζε. Οι προσωπικοί του κήποι κληροδοτήθηκαν στο λαό της Ρώμης και κάθε πολίτης εντός του pomerium θα λάμβανε 300 σηστέριους. Στο άκουσμα αυτών και μόλις είδε τα αιματοβαμμένα και σκισμένα ρούχα του Καίσαρα το πλήθος που είχε συγκεντρωθεί, οργισμένο έκαψε τη Σύγκλητο και τα σπίτια των δολοφόνων που αναγκάστηκαν να φύγουν από την πόλη. Το σώμα του Καίσαρα μεταφέρθηκε στην Αγορά και αποτεφρώθηκε. Η μορφή του θα στοίχειωνε τη Ρώμη για τα επόμενα δεκατρία χρόνια, μέχρι τη μάχη στο Άκτιο και την επικράτηση του θετού του γιου, ο οποίος θα γινόταν ο πρώτος Ρωμαίος αυτοκράτορας.

Η εξουσία του Καίσαρα την εποχή της δολοφονίας του ήταν απόλυτη. Ο τεράστιος στρατός που είχε συγκεντρώσει μετά και την είσοδο στις τάξεις του των λεγεωνάριων του Πομπήιου ενέπνεε φόβο στην αριστοκρατία που ένιωθε ανήμπορη να του αντισταθεί. Η θέση του όμως δεν ήρθε από το πουθενά· δεν ήταν ο μόνος υπεύθυνος για την κατάρρευση της Δημοκρατίας ούτε υπέταξε στη θέλησή του ένα σύστημα διακυβέρνησης σταθερό και λειτουργικό. Θεωρούσε το Σύλλα «πολιτικά αναλφάβητο» γιατί παραιτήθηκε εκούσια από τη δικτατορία. Δολοφονήθηκε γιατί υποτίμησε αυτούς που ήταν προσκολλημένοι στην παράδοση και γιατί, παρά τις στρατιωτικές του επιτυχίες, δεν κατόρθωσε να βρει μια πολιτική λύση συμβατή με τις δικές του φιλοδοξίες αλλά και με τις ιδέες της συντηρητικής ολιγαρχίας. Η μετριοπαθής συμπεριφορά του προς τους αντιπάλους του ήταν η διαφορά του από τον Οκταβιανό (μετέπειτα Αύγουστο), ο οποίος διδάχθηκε από τα λάθη του θετού του πατέρα και ήταν πολύ πιο αδίστακτος, με αποτέλεσμα να πεθάνει σε μεγάλη ηλικία στο κρεβάτι του, μετά από παραμονή σαράντα χρόνων στην εξουσία.

στη Σύγκλητο να παραπονεθεί ότι φέρθηκε με αγένεια. Ο Καίσαρας άλλαξε γνώμη και αποφάσισε να πάει, *ibid*, 64.

²⁶⁸ Εξαιτίας της υιοθεσίας έλαβε το όνομα Γάιος Ιούλιος Καίσαρ Οκταβιανός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

Η ΡΩΜΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΑ

Η αντιπαλότητα ανάμεσα στον Αντώνιο και τον Οκταβιανό γρήγορα οδήγησε σε σύγκρουση. Όταν όμως η Σύγκλητος αρνήθηκε στον Οκταβιανό την ανάληψη της υπατείας²⁶⁹, εκείνος ένωσε τις δυνάμεις του με τον Αντώνιο και τον ήδη σύμμαχό του Λέπιδο, σχηματίζοντας τη Δεύτερη Τριανδρία²⁷⁰ το 43. Έκαναν νέες προγραφές (κατ' αυτόν τον τρόπο δολοφονήθηκε ο Κικέρων) και μοίρασαν μεταξύ τους τις ρωμαϊκές επαρχίες. Στο μεταξύ, οι δολοφόνοι του Καίσαρα υπό την ηγεσία του Γάιου Κάσσιου και του Μάρκου Βρούτου είχαν καταλάβει όλη την Ανατολή και για να την επανακτήσουν, ο Αντώνιος και ο Οκταβιανός στράφηκαν εναντίον τους, νικώντας τους τελικά στη μάχη των Φιλίππων στο τέλος του 42. Όσοι Δημοκρατικοί γλίτωσαν και αυτοί που ήθελαν να ξεφύγουν από τις προγραφές κατέφυγαν στον Σέξτο Πομπήιο, στη Σικελία.

Όμως οι εντάσεις μεταξύ των δύο ανδρών συνεχίστηκαν, αρχής γενομένης με τη δολοπλοκία του αδερφού του Αντωνίου, Λεύκιου – την οποία ο Αντώνιος δεν υποστήριξε – μέχρι τελικά να καταλήξουν σε πόλεμο. Το 40 η διάλυση της Τριανδρίας αποφεύχθηκε με μια νέα συνθήκη που υπεγράφη μεταξύ των τριών ανδρών και το γάμο του Αντωνίου με την αδερφή του Οκταβιανού, Οκταβία, η μεσολάβηση της οποίας το 37 ήταν καταλυτική για την ανανέωση της συμφωνίας τους για πέντε ακόμα χρόνια. Ενώ αρχικά ο Οκταβιανός ήταν το αδύναμο μέρος της, πλέον στην πιο αδύναμη θέση βρισκόταν ο Λέπιδος. Το 35 ο Οκταβιανός κατάφερε τελικά να υποτάξει τον Σέξτο Πομπήιο²⁷¹ μετά από μια σειρά ναυμαχιών – που ξεκίνησαν με ήττα του πρώτου το 38 και συνέχιση της προσπάθειας από το 36 – και ο τελευταίος διέφυγε στην Ασία, όπου το 35 δολοφονήθηκε κατόπιν διαταγής του Αντωνίου. Σε αυτή την περίπτωση ο Λέπιδος που κατανοούσε τη μειονεκτική του θέση εντός της Τριανδρίας, ζήτησε να του παραχωρηθεί και η Σικελία, αλλά χωρίς στρατό να τον υποστηρίξει (ο στρατός του τον εγκατέλειψε για τον Οκταβιανό) το μόνο που κατάφερε ήταν να τον εκδιώξει τελείως ο Οκταβιανός από την Τριανδρία.

Πηγές: *Cambridge Ancient History, Volume X, 3rd ed., The Augustan Empire, 44 B.C. – A.D. 70*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973, σελ. 1 – 132, Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 159 – 69, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 218 – 31, Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, βιβλία 46 – 50, Αππιανός, *Εμφύλιος Πόλεμος*, βιβλία 3 – 5 και Πλούταρχος, *Αντώνιος*.

²⁶⁹ Την οποία τελικά κατέλαβε με τη βία μετά τη μάχη της Μυτίνης.

²⁷⁰ Σε αντίθεση με την Πρώτη, οι διευρυμένες εξουσίες και αρμοδιότητες της Δεύτερης Τριανδρίας ορίστηκαν με νόμο που ψηφίστηκε από την *comitia centuriata*, Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 223 – 4 και Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, σελ. 162 – 3.

²⁷¹ Ο Σέξτος Πομπήιος είχε καταλάβει τη Σικελία και χρησιμοποιώντας την ως βάση επιδιόταν με το στόλο του στην πειρατεία. Καθώς σύμφωνα με τους όρους της Τριανδρίας, η Σικελία ήταν στη δικαιοδοσία του Οκταβιανού, ήταν δική του και η ευθύνη να τον αντιμετωπίσει ώστε να αποκατασταθεί η παροχή σίτου στη Ρώμη από την επαρχία αυτή, *Cambridge Ancient History, Volume X, 3rd ed., The Augustan Empire, 44 B.C. – A.D. 70*, σελ. 59 – 62.

Όπως συνέβη και στην περίπτωση της Πρώτης Τριανδρίας μετά το θάνατο του Κράσσου, χωρίς το Λέπιδο ως παράγοντα ισορροπίας μεταξύ των δύο ανδρών, οι εντάσεις αυξήθηκαν και η ώρα της σύγκρουσης πλησίαζε ολοένα και περισσότερο. Σε αυτό δεν βοήθησε η σχέση του Αντωνίου με την Κλεοπάτρα της Αιγύπτου από το 40, από την οποία απέκτησε τέσσερα παιδιά και κατά συνέπεια η διάσταση και το διαζύγιο του από την Οκταβία το 32 που έπαψε να αποτελεί παράγοντα συμφιλίωσης ανάμεσα στους δύο άνδρες. Εξαιτίας αυτών και του τρόπου ζωής που ακολούθησε που τον έκανε να μοιάζει περισσότερο με βασιλιά ελληνιστικού βασιλείου και όχι με Ρωμαίο αριστοκράτη και συγκλητικό, η φήμη του Αντωνίου στη Ρώμη καταποντίστηκε και η επιρροή του περιορίστηκε σημαντικά. Καθώς όμως η Ασία ήταν υπό τη δική του διοίκηση²⁷², το 36 αποφάσισε να επιτεθεί εναντίον των Πάρθων σε μια εκστρατεία που σχεδίαζε ήδη από το 39 με τη βοήθεια του Αρμένιου βασιλιά Αρταβάζη. Όταν αυτός τον εγκατέλειψε, ο Αντώνιος αναγκάστηκε να υποχωρήσει, αλλά το επόμενο έτος κινήθηκε εναντίον της Αρμενίας και εκθρόνισε το βασιλιά, προσαρτώντας το βασίλειο ως επαρχία και το 34 επέστρεψε στην Αίγυπτο.

Το 33 η θητεία της Τριανδρίας έληξε και φυσικά δεν υπήρξε καμία προσπάθεια ανανέωσής της. Ο ανταγωνισμός των δύο ανδρών για την εξουσία οδήγησε τελικά στην κήρυξη του πολέμου το καλοκαίρι του 32 εναντίον της Κλεοπάτρας και το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους οι δυνάμεις τους ήρθαν αντιμέτωπες στο Άκτιο, σε μια ναυμαχία από την οποία ο Οκταβιανός βγήκε νικητής και κατέστρεψε το στόλο των δύο εραστών. Η Κλεοπάτρα, πριν ακόμα ολοκληρωθεί η ναυμαχία αποχώρησε για την Αλεξάνδρεια και λίγο αργότερα την ακολούθησε ο Αντώνιος, διατάζοντας το στρατό του να υποχωρήσει στην Ασία²⁷³.

Το καλοκαίρι του 30 ο Οκταβιανός έφτασε στην Αλεξάνδρεια και μερικές μέρες αργότερα ο Αντώνιος, σε απόγνωση πλέον, αυτοκτόνησε. Μερικές εβδομάδες αργότερα η Κλεοπάτρα τον ακολούθησε για να μην αναγκαστεί να παραστεί στο θρίαμβο του Οκταβιανού. Μετά το θάνατο των αντιπάλων του, ο Οκταβιανός θανάτωσε τον Καισαρίωνα (γιο της Κλεοπάτρας από τον Ιούλιο Καίσαρα), αλλά χάρισε τη ζωή στα τέσσερα παιδιά του Αντωνίου με την Κλεοπάτρα. Η Αίγυπτος προσαρτήθηκε ως ρωμαϊκή επαρχία και ο θησαυρός των Πτολεμαίων πέρασε στην κατοχή του Οκταβιανού.

Μετά τη νίκη του στην Αίγυπτο, ο Οκταβιανός μετέβη στην Ασία και προχώρησε σε αναδιοργάνωση της επαρχίας που μέχρι εκείνη τη στιγμή βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Αντωνίου. Εξασφάλισε τα ανατολικά σύνορα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και πολλοί από τους βασιλείς της περιοχής (ανάμεσα σε αυτούς ο Ηρώδης της Ιουδαίας, ο Αμύντας της

²⁷² Στη συμφωνία που επιτεύχθηκε μεταξύ της Τριανδρίας το 40, ο Αντώνιος με τον Οκταβιανό μοίρασαν το ρωμαϊκό κόσμο σε δύο μέρη με όριο τη Μακεδονία: ο Αντώνιος διατήρησε τη Μακεδονία και την Ανατολή και ο Οκτάβιος τη Δύση. Η Ιταλία θα παρέμενε ουδέτερη, ενώ για το Λέπιδο έμενε μόνο η Αφρική.

²⁷³ Ο στρατός του Αντωνίου βλέποντας ότι ο διοικητής του τον εγκατέλειψε, τάχθηκε με το μέρος του Οκταβιανού.

Γαλατίας και ο Αρχέλαος της Καππαδοκίας) ορκίστηκαν πίστη σε αυτόν και έγιναν σύμμαχοι της Ρώμης. Ήταν πλέον ο μοναδικός και αδιαμφισβήτητος άρχοντας της Ρώμης.

Με την επιστροφή του στη Ρώμη τέλεσε θριάμβους για το Ιλλυρικό, το Άκτιο και την Αίγυπτο. Όπως και στον θετό του πατέρα και σε αυτόν αποδόθηκαν τιμές άνευ προηγουμένου. Του δόθηκε ο τίτλος Αύγουστος και παρά το γεγονός ότι παραιτήθηκε από όλες τις εξουσίες του, τελικά το παλιό σύστημα αποκαταστάθηκε μόνο μερικώς και ο Αύγουστος διατήρησε τον έλεγχο του στρατού που είχε ορκιστεί πίστη προσωπικά σε αυτόν. Οι επαρχίες που διέθεταν λεγεώνες δόθηκαν στον Αύγουστο και διοικούνταν μέσω *legati* του²⁷⁴. Πλέον για όλες τις νίκες εκείνος χαιρετιζόταν ως *Imperator*, αφού και οι λεγεώνες διοικούνταν από δικούς του *legati*.

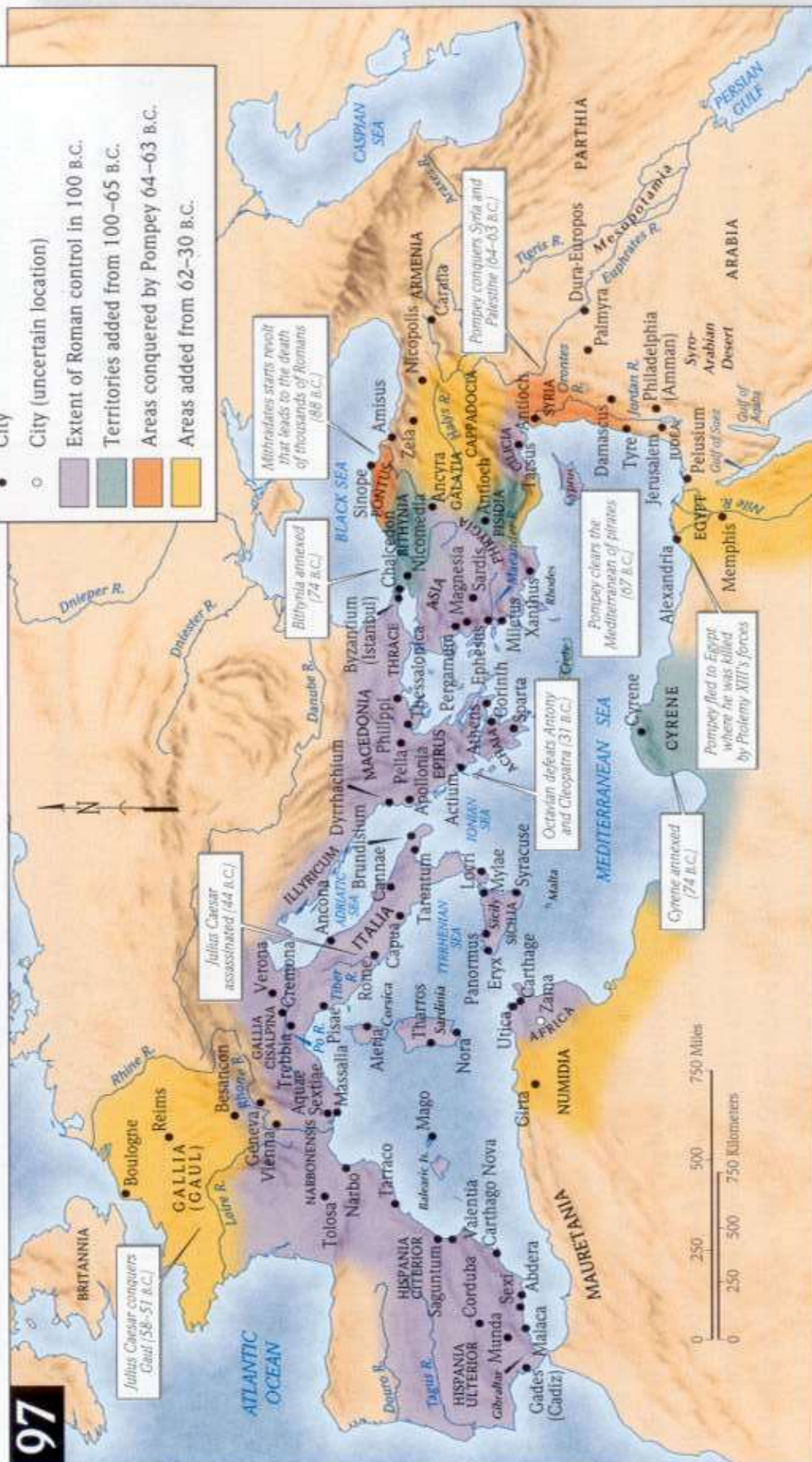
Με όλες τις εξουσίες που σταδιακά συγκέντρωσε στο πρόσωπό του²⁷⁵ είχε τον τελευταίο λόγο σε όλα τα ζητήματα, αν και φαινομενικά η Δημοκρατία είχε αποκατασταθεί. Ο τίτλος Αύγουστος που κατείχε μόνο αυτός δεν είχε πολιτική σημασία· τον ξεχώριζε όμως από όλους τους υπόλοιπους χωρίς να συγκεκριμενοποιεί το πώς. Ο Αύγουστος πέτυχε εκεί που είχε αποτύχει ο Καίσαρας: χωρίς να προκαλέσει αντιδράσεις από τους υπέρμαχους της Δημοκρατίας, εκμεταλλεύτηκε το φόβο τους για ένα νέο εμφύλιο αν δεν άλλαζε η υφιστάμενη κατάσταση και τελικά έγινε ο πρώτος Ρωμαίος αυτοκράτορας.

²⁷⁴ *Cambridge Ancient History, Volume X, 3rd ed., The Augustan Empire, 44 B.C. – A.D. 70*, σελ. 128.

²⁷⁵ Αρχικά καταλάμβανε το αξίωμα του υπάτου σε μόνιμη βάση, αλλά για να αποφύγει τα προβλήματα που ενδεχομένως θα προέκυπταν από αυτό εξαιτίας της φιλοδοξίας και άλλων συγκλητικών να καταλάβουν τη θέση, έπαψε να εκλέγεται ύπατος και κατέλαβε τη δημαρχική εξουσία ισοβίως, με την οποία μπορούσε να προεδρεύει στη Σύγκλητο και να ακυρώνει τις ενέργειες κάθε άρχοντα μέσω του δημαρχικού βέτο.

CIVIL WARS AND THE EXPANSION OF ROME IN THE FIRST CENTURY

- City
- City (uncertain location)
- Extent of Roman control in 100 B.C.
- Territories added from 100–65 B.C.
- Areas conquered by Pompey 64–63 B.C.
- Areas added from 62–30 B.C.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από το 27 και μετά η Ρώμη έγινε και επίσημα Αυτοκρατορία. Νόμιμα πλέον όλες οι εξουσίες συγκεντρώθηκαν στα χέρια ενός άνδρα. Ήταν η παρεπόμενη συνέπεια των συνεχών αναταραχών της περιόδου της Ύστερης Δημοκρατίας. Η βία που εισήχθη στην πολιτική ζωή της Ρώμης και οδήγησε στη δολοφονία του Τιβέριου Γράκχου συνεχίστηκε για τα επόμενα εκατό χρόνια με μικρές ανάπαυλες ηρεμίας και καθόρισε τη μοίρα της ρωμαϊκής Δημοκρατίας.

Κατά την περίοδο αυτή η εξάπλωση της αυτοκρατορίας ήταν πολύ περιορισμένη σε σχέση με την Μέση Δημοκρατία. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι η επέκταση σταμάτησε. Η Ρώμη ήταν ιμπεριαλιστική δύναμη. Η υψηλή στρατηγική της ήταν επεκτατική. Οι συμμαχίες της υπήρχαν μόνο κατ' όνομα. Ανεξάρτητα από το ποιο καθεστώς παραχωρούσε σε κάθε βασίλειο, επαρχία ή πόλη, η επιθυμία της ήταν διαταγή. Ενδεχομένως να μην ήταν σε όλες τις περιπτώσεις σκοπός της η επέκταση και να πίστευε ειλικρινά ότι προστάτευε τον εαυτό της από έναν εχθρό που την απειλούσε. Είναι όμως δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι οι αδύναμες και διαιρεμένες γαλατικές φυλές ή το βασίλειο της Αιγύπτου αδύναμο από τις δυναστικές διαμάχες που το μάστιζαν απειλούσαν την μεγαλύτερη στρατιωτική μηχανή της αρχαιότητας.

Μετά το θάνατο του Ιουλίου Καίσαρα τα εδάφη της αυτοκρατορίας εκτεινόταν από την Ιβηρική Χερσόνησο στα δυτικά και το Ρήνο στα βόρεια μέχρι τον Ευφράτη στα ανατολικά, συμπεριλαμβάνοντας και τα εδάφη της βόρειας Αφρικής. Ήταν η μεγαλύτερη και όπως αποδείχθηκε η μακροβιότερη αυτοκρατορία της Μεσογείου. Τις κατακτήσεις τις αυτές τις οφείλει στο στρατό της. Ακόμα και πριν τη στρατιωτική μεταρρύθμιση του Μάριου, οι στρατιώτες και οι στρατηγοί της ήταν αυτοί που νίκησαν τους εχθρούς και κατέκτησαν τα εδάφη. Ίσως σε αυτή την περίοδο που ο στρατός πολεμούσε για τη Ρώμη και όχι για το στρατηγό του, η νομιμοποίηση να ήταν ακόμα πιο σημαντική απ' ό,τι την περίοδο της Ύστερης Δημοκρατίας. Αν και πάντα η Ρώμη φρόντιζε, αν μη τι άλλο, για τη νομιμοποίησή της και ήθελε οι πόλεμοί της να θεωρούνται δίκαιοι. Σε αυτό έπαιζε ρόλο και η ευσέβεια του ρωμαϊκού λαού που έφτανε στα όρια της θρησκοληψίας.

Όποιοι κι αν ήταν ο πολιτικός σκοπός της Ρώμης, είτε ήταν η άμυνα όπως ισχυρίζονταν οι Ρωμαίοι είτε η επέκταση και η διατήρηση της ηγεμονίας της όπως αποδεικνύουν τα γεγονότα, για να τον επιτύχει χρησιμοποίησε ως μέσο τη στρατιωτική υπεροχή της. Η ρωμαϊκή υψηλή στρατηγική ήταν μια στρατηγική εκμηδένισης. Όπως και η Σπάρτη πριν από αυτή, ήταν μιλιταριστική κοινωνία και δεν δίστασε να διεξάγει παρεμποδιστικούς πολέμους για να ανακόψει την άνοδο μιας αντίπαλης δύναμης. Η οικονομική πολιτική και η διπλωματία έρχονταν μετά την κατάκτηση για να καθορίσουν τους όρους της υποτέλειας στη Ρώμη. Σε γενικές γραμμές, ο σχεδιασμός της στρατηγικής της ήταν επιτυχημένος. Διέγινωσε τις απειλές και τις ευκαιρίες που κατά περίπτωση προέκυψαν

(αν και υπήρχαν περιπτώσεις που έπασχε από μανία καταδίωξης και άλλες που μεταμφίεσε τις ευκαιρίες ως απειλές), κατόρθωνε πάντα να κερδίζει την εσωτερική νομιμοποίηση χρησιμοποιώντας τη δικαιολογία της νόμιμης άμυνας ή της προστασίας των συμμάχων – η διεθνής κατά την υπό εξέταση περίοδο δε φάνηκε να την ενδιαφέρει, απέφυγε τη στρατηγική υπερεξάπλωση με την πολιτική της μη προσάρτησης επαρχιών που ακολούθησε και αν μερικές φορές οι πόροι της, δηλαδή ο στρατός της, δεν ήταν επαρκείς για την επίτευξη του σκοπού της, συνήθως διόρθωνε την αδυναμία της έγκαιρα με νέες στρατολογήσεις.

Και η υψηλή στρατηγική στο σύνολό της ήταν επιτυχημένη. Κατ' αρχάς, η αποτυχημένη εκστρατεία κατά των Πάρθων έδειξε ότι η στρατηγική της Ρώμης είχε μεγάλη αντοχή σε σφάλματα. Επιπλέον, οι εκστρατείες του Καίσαρα στη Βρετανία που του στοίχισαν σε πλοία – με δική του υπαιτιότητα – και η εκμετάλλευση της απουσίας του στην Αίγυπτο από το Φαρνάκη δεν είχαν απαγορευτικό κόστος για τη Ρώμη. Σε καμία περίπτωση, ούτε καν κατά τη διάρκεια των εμφυλίων πολέμων, δεν αμφισβητήθηκε η πρωτοκαθεδρία της στη Μεσόγειο και τη Μικρά Ασία.

Ταυτόχρονα, η ρωμαϊκή υψηλή στρατηγική ήταν αποτελεσματική και τα μέσα της συμβάδιζαν με τους σκοπούς που έθετε· πολλές φορές τα ίδια τα μέσα ήταν αυτά που καθόριζαν τους σκοπούς. Αν οι Ρωμαίοι στρατηγοί δεν είχαν στη διάθεσή τους τις λεγεώνες που χρειάζονταν είναι αμφίβολο αν θα εκστράτευαν εναντίον άλλων πληθυσμών σε αναζήτηση δόξας και χρήματος. Ακόμα και κατά τον Γ' Μιθριδατικό Πόλεμο που ο σκοπός ήταν η ανάσχεση του Μιθριδάτη και η εκδίωξή του από τη Βιθυνία, σύντομα η στρατηγική μετατράπηκε σε επεκτατική, προσθέτοντας και νέα εδάφη στην ήδη προσοδοφόρα επαρχία της Ασίας. Συνεπώς, παρά την υιοθέτηση διευρυμένων πολιτικών σκοπών και την αύξηση των υποχρεώσεων που είχε αναλάβει η Ρώμη, τα μέσα ήταν επαρκή για την επίτευξή τους.

Η αξιολόγηση της ρωμαϊκής υψηλής στρατηγικής με βάση το κριτήριο της εξωτερικής καταλληλότητας παρουσιάζει μεγαλύτερη δυσκολία. Όσον αφορά το εσωτερικό της περιβάλλον, οι αντικειμενικοί σκοποί της Ρώμης γίνονταν αποδεκτοί από το λαό όταν ήταν (ή φαίνονταν) νομιμοποιημένοι, αλλά η συντηρητική ολιγαρχία της τελευταίας περιόδου της Δημοκρατίας είχε έναν έμφυτο φόβο για τα αποτελέσματα των κατακτήσεων των μεγάλων στρατηγών, αφού οι εσωτερικές αναταραχές είχαν σε τέτοιο βαθμό επηρεάσει το σύστημα διακυβέρνησης της Ρώμης ώστε ο στρατός να γίνει εργαλείο προώθησης των προσωπικών φιλοδοξιών ανδρών όπως ο Πομπήιος ή ο Καίσαρας που καταστρατήγησαν κάθε νόμο που δεν τους επέτρεπε να προχωρήσουν όπως οι ίδιοι επιθυμούσαν. Ακόμα και στην περίπτωση του Μιθριδάτη που οι συνθήκες επέβαλαν την ανάθεση της εκστρατείας στον Πομπήιο με την ελπίδα ότι θα κατήγαγε τη γρήγορη αποφασιστική νίκη που δε μπορούσε να επιτύχει ο Λούκουλλος (ελπίδα, η οποία σύντομα διαψεύστηκε), τελικά η απόφαση αυτή στράφηκε εναντίον της Συγκλήτου που είχε κρίνει ότι η στρατηγική αυτή ήταν κατάλληλη. Ούτε οι

παρεμποδιστικοί πόλεμοι που διεξήγαγε ήταν, όπως ισχύει σήμερα, ηθικά μεμπτοί: η Ρώμη επιθυμούσε να αναχαιτίσει την ισχύ της Καρχηδόνας και μετά από τρεις πολέμους κατάφερε να την καταστρέψει και να δημιουργήσει στη θέση της την επαρχία της Αφρικής. Η υψηλή στρατηγική της ήταν κατάλληλη και για το διεθνές περιβάλλον. Αν ο σκοπός της ήταν η άμυνα, θα μπορούσε κάλλιστα να αμυνθεί στις περιπτώσεις που το έκρινε αναγκαίο και μετά να αποτραβηχτεί και να παραμείνει η μικρή πόλη – κράτος του 750 π.Χ. μέχρι μια μεγαλύτερη δύναμη να την κατακτήσει. Ο Καίσαρας, μετά τον διωγμό των Ελβετών γιατί «κινδύνευε η ρωμαϊκή επαρχία», θα μπορούσε να επιστρέψει στην Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία και να αφήσει τις γαλατικές φυλές να αντιμετωπίσουν μόνες τους Γερμανούς, πόσο μάλλον που ο Ariovistus ήταν «βασιλιάς, φίλος της Ρώμης». Αντίθετα όμως, η Ρώμη επέλεξε να εκμεταλλευτεί κάθε ευκαιρία που βρήκε και να επεκταθεί εδαφικά και πολιτικά ακόμα και σε περιοχές που δε μπορούσε να έχει υπό τον άμεσο έλεγχό της και ο Καίσαρας επέλεξε να συνεχίσει τις εκστρατείες του για να κερδίσει δόξα και χρήμα. Το κριτήριο της εξωτερικής καταλληλότητας παρουσιάζει δυσκολία γιατί στην περίοδο της Ύστερης Δημοκρατίας τη στρατηγική καθόριζαν οι στρατηγοί. Το ότι μια στρατηγική ήταν κατάλληλη για τους ίδιους δε σημαίνει απαραίτητα ότι ήταν κατάλληλη και για τη Ρώμη ως σύνολο. Αν δεν υπήρχε ο Καίσαρας, η Σύγκλητος που με βάση το νόμο αποφάσιζε επί των εξωτερικών υποθέσεων του κράτους ενδεχομένως να μην έκρινε σκόπιμη μια εκστρατεία στη Γαλατία και αν δεν είχε ψηφιστεί η Lex Manilia ίσως να μην είχε γίνει ποτέ η αναδιοργάνωση της Ανατολής με τον τρόπο που την έκανε ο Πομπήιος. Με άλλα λόγια, από τη στιγμή που οι στρατηγοί της Ρώμης σταμάτησαν να λογοδοτούν στη Σύγκλητο για τις αποφάσεις τους ή με την απειλή ή χρήση βίας τις νομιμοποιούσαν εκ των υστέρων, η κατάλληλη σε κάθε περίπτωση στρατηγική ήταν συνάρτηση της θέλησης και της ικανότητάς τους να την επιβάλλουν και όχι των συνθηκών που επικρατούσαν στο εσωτερικό περιβάλλον της Ρώμης ή στον έξω κόσμο.

Τέλος, ως προς το κριτήριο της εσωτερικής συνοχής, τα επίπεδα της στρατηγικής δε λειτουργούσαν πάντα αρμονικά. Ειδικότερα, η επιχειρησιακή στρατηγική του Κράσσου για την αντιμετώπιση των Πάρθων ήταν εντελώς λανθασμένη γιατί δεν έλαβε υπόψη τον τρόπο πολέμου τους στη χάραξή της· η ιστορία τιμώρησε την αλαζονεία του. Η ελαττωματική οργάνωση του στρατού του Καίσαρα δημιούργησε ανωμαλίες και στη στρατιωτική και επιχειρησιακή στρατηγική και στην τακτική: η έλλειψη προμηθειών εξαιτίας της αδιαφορίας του τον ανάγκασε πολλές φορές να μετακινήσει το θέατρο των επιχειρήσεων του σε μειονεκτικότερη γι' αυτόν θέση, το ιππικό του τον έφερε αντιμέτωπο με κρίσιμες καταστάσεις λόγω της έλλειψης εκπαίδευσης και οργάνωσής του και όταν οι εχθροί του κατέφευγαν σε ανταρτοπόλεμο δεν είχε τα κατάλληλα στρατεύματα για να τους αντιμετωπίσει (το ίδιο πρόβλημα αντιμετώπισαν οι Ρωμαίοι και εναντίον του Σπάρτακου μέχρι να κάνει ο ίδιος στρατηγικά λάθη). Τα λάθη αυτά θα μπορούσαν να στοιχίσουν στον

Καίσαρα την επίτευξη των σκοπών του και μόνο η στρατηγική του μεγαλοφυΐα εμπόδισε αυτή την εξέλιξη. Αντίθετα, μεταξύ των μέσων της υψηλής στρατηγικής υπήρχε αρμονία· η νομιμοποίηση έστρωνε το δρόμο της στρατιωτικής στρατηγικής και μετά ερχόταν η οικονομική πολιτική να δρέψει τους καρπούς της κατάκτησης. Η διπλωματία βοηθούσε στη δημιουργία *clientelae* και κρατών – πελατών που λειτουργούσαν ως ουδέτερη ζώνη μεταξύ της Ρώμης και των εχθρών της.

Σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής η Ρώμη επέλεξε την άμεση προσέγγιση. Πάντα στρεφόταν εναντίον του κυρίου αντιπάλου της, με μόνη εξαίρεση ίσως την εκστρατεία του Πομπήιου κατά των πειρατών της Μεσογείου πριν αντιμετωπίσει το Μιθριδάτη. Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση όμως θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι καθώς η εκστρατεία του Μιθριδάτη είχε ήδη ξεκινήσει πριν την αναλάβει ο Πομπήιος, απλά δεν είχε τελειώσει, και αυτή η περίπτωση εντάσσεται στο πλαίσιο της άμεσης προσέγγισης. Άλλωστε, ο ίδιος ο Πομπήιος δεν επέλεξε τη σειρά με την οποία του ανατέθηκαν οι διοικήσεις· αναγνώρισε την ευκαιρία να αναλάβει μια διοίκηση – όποια και αν ήταν αυτή – και την άδραξε. Η έμμεση προσέγγιση σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής προτιμάται από κράτη με λίγα διαθέσιμα μέσα. Η Ρώμη δεν αντιμετώπιζε τέτοιου είδους προβλήματα ώστε να χρειαστεί να καταφύγει σε αυτή. Στα χαμηλότερα επίπεδα όμως υπήρξαν περιπτώσεις που επέλεξε ή αναγκάστηκε να υιοθετήσει την έμμεση προσέγγιση. Κατά τη διάρκεια του Γ' Μιθριδατικού Πολέμου ο Πομπήιος στράφηκε κατά του Τιγράνη προτού καταδιώξει τον Μιθριδάτη και ο Καίσαρας το 57 κατόρθωσε να υποτάξει τους Βέλγους χωρίς μάχη.

Για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών της Ρώμης κύριο μέσο ήταν η στρατιωτική της στρατηγική. Ο Σύλλας ήταν ο πρώτος που απέδειξε ότι ένας στρατηγός με έναν ισχυρό και πιστό στρατό υπό τις διαταγές του μπορούσε να κυριαρχήσει εκτός από το πεδίο της μάχης και στην πολιτική ζωή της Ρώμης. Το παράδειγμά του ακολούθησαν κι άλλοι για να αποκτήσουν απόλυτη εξουσία. Γιατί όμως ο στρατός ήταν τόσο αφοσιωμένος στο στρατηγό του; Η απάντηση βρίσκεται στην έλλειψη οποιασδήποτε μέριμνας από το κράτος για την εξασφάλιση των βετεράνων μετά την αποστράτευσή τους. Από τη στιγμή που παγιώθηκε η τακτική της στρατολόγησης ακτημόνων, η στρατιωτική θητεία σταμάτησε να αποτελεί υποχρέωση· έγινε καριέρα. Για τους Ρωμαίους που δεν είχαν γη στην οποία να γυρίσουν μετά τη λήξη της εκστρατείας ο στρατός έγινε το μέσο επιβίωσής τους. Και όταν οι στρατηγοί, εκτός από τα λάφυρα που τους επέτρεπαν να κρατήσουν, τους αντάμειβαν για τις υπηρεσίες τους και τους παραχωρούσαν γη για να ζήσουν έγιναν οι εργοδότες τους. Ίσως ένα μεγάλο μέρος των αναταραχών στην πολιτική ζωή της Ρώμης να είχε αποφευχθεί αν φρόντιζε το ίδιο το κράτος για τους παλαίμαχους στρατιώτες του.

Η εξάρτηση των στρατιωτών από τους στρατηγούς τους, ειδικά τους φημισμένους και επιτυχημένους, είναι το κλειδί για την κατανόηση της περιόδου της Ύστερης

Δημοκρατίας. Η απόλυτη πίστη και αφοσίωση του στρατεύματος όχι στη Ρώμη αλλά στο στρατηγό, η εκμετάλλευση της από αυτόν για την επίτευξη των προσωπικών του στόχων και η στρατολόγηση όχι στην υπηρεσία της Ρώμης ως καθήκον αλλά στην υπηρεσία του στρατηγού ως επάγγελμα και ευκαιρία εύκολου πλουτισμού δημιούργησε τις συνθήκες για την ταραχώδη πολιτική ζωή του τελευταίου αιώνα της Δημοκρατίας. Οι εσωτερικές ταραχές και οι εμφύλιοι πόλεμοι δεν υπήρχαν πριν από αυτή την εξέλιξη.

Η ιστορία της Ρώμης κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου δεν αφηγείται τα γεγονότα και τα κατορθώματα μιας πόλης. Εξιστορεί τα κατορθώματα και τις συγκρούσεις μεμονωμένων ατόμων μεταξύ τους ή με τους θεσμούς και τους νόμους της Ρώμης, ακριβώς επειδή είχαν στο πλευρό ισχυρούς στρατούς που τους υποστήριζαν. Οι ηγετικές φυσιογνωμίες της περιόδου (μεγαλοφυείς στρατηγοί, εξέχοντες συγκλητικοί ή ικανοί πολιτικοί – πολλές φορές και τα τρία ταυτόχρονα) και οι προσωπικές τους φιλοδοξίες ήταν αυτοί που καθόριζαν τα γεγονότα. Υπήρχαν και εξαιρέσεις: ο Σύλλας πραγματικά ήθελε με τις μεταρρυθμίσεις του να προστατέψει τη Σύγκλητο και την ολιγαρχία από το παράδειγμα το οποίο ο ίδιος έθεσε και ο Κάτων πίστευε στους θεσμούς της πόλης και το σύστημα διακυβέρνησης της Δημοκρατίας, γι' αυτό και προτίμησε να αυτοκτονήσει παρά να δεχτεί την επιείκεια και τη μετέπειτα τυραννία του Καίσαρα. Ως επί το πλείστον όμως, όταν οι στρατηγοί κατάλαβαν το όπλο που είχαν στα χέρια τους δεν υπήρχε καμία οδός διαφυγής από τις εξελίξεις. Όποιος τους αντιτασσόταν συνήθως το πλήρωνε με τη ζωή του. Η ειρωνεία είναι ότι το σύστημα που δημιουργήθηκε για να προστατεύσει τη Ρώμη από το μονοπώλιο της εξουσίας από έναν ισχυρό άνδρα τελικά οδήγησε σε αυτό ακριβώς. Δεν ήταν οι εσωτερικές αναταραχές που επηρέασαν τη χάραξη της υψηλής στρατηγικής της Ρώμης. Ήταν οι ισχυροί άνδρες της Ρώμης που προκάλεσαν τις εσωτερικές αναταραχές, έθεταν τους πολιτικούς σκοπούς και παρείχαν τα μέσα για την επίτευξή τους. Για να παραφράσω τον Badian: «η μελέτη της ρωμαϊκής Δημοκρατίας – και της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε ένα μεγάλο βαθμό – δεν είναι η μελέτη της οικονομικής της ανάπτυξης ή του λαού της ή της κυρίαρχης τάξης της: είναι κυρίως η μελέτη των ηγετικών φυσιογνωμιών της».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΑΡΑΞΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ¹

1. Γενικά

Υψηλή στρατηγική είναι η θεωρία ενός κράτους για το πώς μπορεί να «προκαλέσει» ασφάλεια για τον εαυτό του². Η *στρατηγική* είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης³. Η χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων (οικονομικών, στρατιωτικών, διπλωματικών κλπ.) που έχει στη διάθεσή του ένα κράτος για να επιτύχει τους πολιτικούς αντικειμενικούς σκοπούς του αποτελεί την *υψηλή στρατηγική* του. Η υψηλή στρατηγική διεξάγεται τόσο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης και αφορά τα ζητήματα προετοιμασίας του πολέμου⁴.

Τα συστατικά στοιχεία της στρατηγικής είναι τρία: σκοποί, μέσα και αντίπαλος. Δηλαδή η στρατηγική δεν υπάρχει ποτέ «εν κενώ»· στρέφεται πάντα εναντίον κάποιου αντιπάλου. Ταυτόχρονα, η στρατηγική έχει και επίπεδα ανάλογα με το μέσο που χρησιμοποιείται και το σκοπό που καλείται να φέρει εις πέρας. Η χρήση στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών καλείται *στρατιωτική στρατηγική*. Η χρήση μεγάλων στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των σκοπών που τίθενται στα πλαίσια μιας εκστρατείας ονομάζεται *επιχειρησιακή τέχνη* και αντίστοιχα η χρήση στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας μάχης *τακτική*⁵.

Τα επίπεδα αυτά, με την τακτική να αποτελεί το κατώτερο και την υψηλή στρατηγική το ανώτερο, αποτελούν την κάθετη διάσταση της στρατηγικής. Δεν είναι ανεξάρτητα, αλλά αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Αντίστοιχα, υπάρχει και η οριζόντια διάσταση της στρατηγικής, η οποία είναι η διάδραση με τον αντίπαλο σε κάθε επίπεδο⁶.

Η φύση της στρατηγικής είναι μόνιμη, αλλά ο χαρακτήρας της αλλάζει συνεχώς. Στην πράξη η στρατηγική τείνει να είναι αιχμάλωτη της δομικής δυναμικής του πολέμου,

¹ Πηγές: Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στο Θουκυδίδη*, Αθήνα, Εστία, 1999, Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2008, Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000, Platias Athanassios G. & Koliopoulos Constantinos, *Thucydides on Strategy: Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, Eurasia Publications, Athens, 2006 και Luttwak Edward, *Strategy: The Logic of War and Peace*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2002.

² Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στο Θουκυδίδη*, σελ. 82.

³ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 44.

⁴ Luttwak Edward, *Strategy: The Logic of War and Peace*, σελ. 1.

⁵ Ο Luttwak αναγνωρίζει πέντε επίπεδα στην κάθετη διάσταση της στρατηγικής: το τεχνικό, το τακτικό, το επιχειρησιακό, το επίπεδο της στρατηγικής του θεάτρου και το στρατηγικό. Luttwak Edward, *Strategy: The Logic of War and Peace*, σελ. 87 – 91.

⁶ Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στο Θουκυδίδη*, σελ. 82 – 3.

δηλαδή της φύσης του πολέμου. Κατ' αρχήν, ο πόλεμος θα έπρεπε να διεξάγεται από τα μέσα της στρατηγικής που υπηρετούν την πολιτική. Στην πράξη, η πολιτική μπορεί να διεξαχθεί από τη στρατηγική για να υπηρετήσει τον πόλεμο. Η φύση της στρατηγικής είναι να αποτελεί όργανο και να γεφυρώνει την πολιτική με τον πόλεμο. Η στρατηγική πάντα καθορίζεται στην πράξη από τις πραγματικές συνθήκες και την ανθρώπινη συμπεριφορά. Σε γενικές γραμμές, η χρήση ή η απειλή χρήσης βίας όλων των μορφών της στρατιωτικής δύναμης πρέπει να έχει στρατηγικό αποτέλεσμα. Ομοίως, αυτό το αποτέλεσμα επιφέρει πολιτικές συνέπειες για τον ρου της ιστορίας ανεξάρτητα από το ποιες πηγές επιρροής κυριαρχούν στη διαδικασία της χάραξης στρατηγικής⁷.

2. Στρατηγική εκμηδένισης και στρατηγική εξουθένωσης

Βασισμένες στα μέσα που χρησιμοποιεί η στρατηγική για να επιτύχει τους σκοπούς της, ο Γερμανός ιστορικός Hans Delbrück κατέγραψε δύο τύπους στρατηγικής, τη στρατηγική της εκμηδένισης και τη στρατηγική της εξουθένωσης. Η πρώτη έχει ως σκοπό την καταστροφή των αντίπαλων ενόπλων δυνάμεων μέσω αποφασιστικής μάχης, ενώ η δεύτερη χρησιμοποιεί πληθώρα μέσων δίνοντας έμφαση στην πρόκληση οικονομικής ζημιάς στον αντίπαλο. Αν και ο ίδιος αναφερόταν στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής, οι δύο τύποι μπορούν να αναχθούν και στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής με γνώμονα ποια μέσα χρησιμοποιούνται. Σε μια υψηλή στρατηγική εκμηδένισης το κράτος κάνει χρήση μόνο (ή κυρίως) της στρατιωτικής στρατηγικής, με τις υπόλοιπες να είναι υποδεέστερες. Αντίθετα, μια υψηλή στρατηγική εξουθένωσης κάνει ταυτόχρονη χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων που έχει στη διάθεσή της⁸.

Πέραν της στρατιωτικής στρατηγικής, άλλα μέσα για την επίτευξη των στόχων της πολιτικής είναι η οικονομική πολιτική και η διπλωματία που μαζί με την πρώτη αποτελούν τη λεγόμενη «σκληρή δύναμη». Σημαντικό ρόλο παίζει και η νομιμοποίηση, εσωτερική και διεθνής, μιας υψηλής στρατηγικής ώστε να εξασφαλιστεί η υποστήριξη της κοινωνίας στο εσωτερικό και η θετική ανταπόκριση της διεθνούς κοινής γνώμης στο εξωτερικό. Τη νομιμοποίηση επηρεάζει και η «ήπια δύναμη» ενός κράτους, δηλαδή οι πολιτιστικές, ιδεολογικές και θρησκευτικές συγκλίσεις με άλλα κράτη.

⁷ Gray Colin S., *Strategy for Chaos: Revolutions in Military Affairs and the Evidence of History*, Taylor & Francis Ltd, London, 2002, σελ. 83 – 6.

⁸ Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στο Θουκυδίδη*, σελ. 80 – 1, Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 31 και Platias Athanassios G. & Koliopoulos Constantinos, *Thucydides on Strategy: Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, σελ. 46 – 8.

3. Διαστάσεις σχεδιασμού και κριτήρια αξιολόγησης υψηλής στρατηγικής

Ένας επιτυχημένος σχεδιασμός υψηλής στρατηγικής πρέπει να καλύπτει τέσσερις διαστάσεις⁹:

- Διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος και καθορισμός των ευκαιριών, απειλών και περιορισμών που ενδέχεται να προκύψουν.
- Καθορισμός και ιεράρχηση των πολιτικών σκοπών που θα επιδιώξει η υψηλή στρατηγική με βάση τα διαθέσιμα μέσα και τις προαναφερόμενες απειλές και ευκαιρίες, με ιδιαίτερη προσοχή ώστε οι σκοποί να μην υπερβαίνουν τα διαθέσιμα μέσα και να αποφευχθεί η υπερεξάπλωση.
- Καθορισμός του αποτελεσματικότερου συνδυασμού μέσων για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών ώστε να αποφευχθεί τόσο η σπατάλη όσο και η ανεπάρκεια πόρων.
- Διαμόρφωση της «εικόνας» της υψηλής στρατηγικής στο εσωτερικό – με σκοπό η τελευταία να υποστηρίζεται ενεργά από την κοινωνία – και στο εξωτερικό – με σκοπό να θεωρείται νομιμοποιημένη από τη διεθνή κοινότητα.

Αντίστοιχα, μια υψηλή στρατηγική για να θεωρηθεί επιτυχημένη αξιολογείται βάσει πέντε κριτηρίων¹⁰:

- Εξωτερική καταλληλότητα, δηλ. ο βαθμός στον οποίο μια υψηλή στρατηγική ταιριάζει με το εσωτερικό και διεθνές περιβάλλον.
- Σχέση μέσων και σκοπών, δηλ. το μέτρο στο οποίο οι στόχοι της υψηλής στρατηγικής συμβαδίζουν με τα διαθέσιμα μέσα του κράτους και αντίστροφα.
- Αποτελεσματικότητα, δηλ. το μέτρο στο οποίο η υψηλή στρατηγική κάνει την καλύτερη δυνατή χρήση των διαθεσίμων πόρων για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών και δίνει τα καλύτερα αποτελέσματα σε μια ανάλυση κόστους – οφέλους.
- Εσωτερική συνοχή, δηλ. το μέτρο στο οποίο κάθε επίπεδο ή μέσο της στρατηγικής δεν παρεμποδίζει τη λειτουργία των υπολοίπων.

⁹ Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στο Θουκυδίδη*, σελ. 84 – 5 και Platiass Athanassios G. & Koliopoulos Constantinos, *Thucydides on Strategy: Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, σελ. 51 – 2.

¹⁰ Platiass Athanassios G. & Koliopoulos Constantinos, *Thucydides on Strategy: Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, σελ. 53 – 5 και Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σελ. 33 – 4.

- Αντοχή σε σφάλματα, δηλ. η δυνατότητα απορρόφησης λαθών και ατυχιών χωρίς απαγορευτικό κόστος.

4. Ιδεατοί τύποι υψηλής στρατηγικής¹¹

Εκτός των προαναφερθέντων τύπων υψηλής στρατηγικής, της εκμηδένισης και της εξουθένωσης ο καθηγητής Χαράλαμπος Παπασωτηρίου στο έργο του *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος - 11ος αιώνας* αναγνωρίζει τέσσερις ακόμα τύπους υψηλής στρατηγικής καθώς και συνδυασμούς αυτών:

4.1. Στρατηγική ανάσχεσης – επέκτασης, με σκοπό την άμυνα ή τη διεξαγωγή επεκτατικού πολέμου και κύριο μέσο τη στρατιωτική στρατηγική, επικουρούμενη από την οικονομική πολιτική και την εσωτερική νομιμοποίηση.

4.2. Στρατηγική συμμαχιών, με σκοπό την αντιμετώπιση μιας κοινής απειλής και χρήση όλων των μέσων πλην της διεθνούς νομιμοποίησης.

4.3. Στρατηγική εξισορροπήσεων, με σκοπό την εξουδετέρωση απειλών (διαίρει και βασίλευε) και κύριο μέσο τη διπλωματία και σε μικρότερο βαθμό τη στρατιωτική στρατηγική και την οικονομική πολιτική.

4.4. Στρατηγική κατευνασμού, με σκοπό την άμβλυνση μιας απειλής μέσω παραχωρήσεων και κύρια μέσα τη διπλωματία και την εσωτερική νομιμοποίηση.

5. Άμεση και έμμεση προσέγγιση¹²

Άμεση προσέγγιση είναι η κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας πρωτίστως εναντίον του κέντρου βάρους της αντίπαλης πολεμικής προσπάθειας και σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής, εναντίον του κυρίου αντιπάλου. Έμμεση προσέγγιση είναι η παράκαμψη των ισχυρών εχθρικών σημείων και η αποφυγή της κατατριβής των φίλιων δυνάμεων, ενώ σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής σημαίνει κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας εναντίον των δευτερευόντων αντιπάλων με ταυτόχρονη αναβολή του καίριου πλήγματος¹³.

¹¹ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, σελ. 22 – 9.

¹² Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σελ. 19.

¹³ Η άμεση προσέγγιση συνδέεται με τον Κλαούζεβιτς και η έμμεση με τους Σουν Τσου και Λίντελ Χάρτ, *ibid*, σελ. 19.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

ΥΠΑΤΟΙ ΑΝΑ ΕΤΟΣ 82 ΕΩΣ 27 π.Χ.

82	Γάιος Μάριος (υιός)	Γναίος Παπίριος Κάρβων (3 ^η)
81	Μάρκος Τύλλιος Δέκυλλας	Κορνήλιος Δολαβέλλας
80	Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας (2 ^η)	Κόιντος Καϊκίλιος Μέτελλος Πίος
79	Πόπλιος Σεργίλιος Βατίας	Άππιος Κλαύδιος Πούλχερ
78	Μάρκος Αιμίλιος Λέπιδος	Κόιντος Λουτάτιος Κάτουλος
77	Δέκιμος Ιούνιος Βρούτος	Μαμέρκος Αιμίλιος Λέπιδος Λιβιανός
76	Γναίος Οκτάβιος	Γάιος Σκριβώνιος Κουρίων
75	Λεύκιος Οκτάβιος	Γάιος Αυρήλιος Κόττας
74	Λεύκιος Λικίνιος Λούκουλλος	Μάρκος Αυρήλιος Κόττας
73	Μάρκος Τερέντιος Βάρρων Λούκουλλος	Γάιος Κάσσιος Λογγίνος
72	Λεύκιος Γέλλιος Ποπλικόλας	Γναίος Κορνήλιος Λέντουλος
71	Πόπλιος Κορνήλιος Λέντουλος	Γναίος Αουφίδιος Ορέστης
70	Γναίος Πομπήιος Μέγας	Μάρκος Λικίνιος Κράσσο
69	Κόιντος Ορτένσιος	Κόιντος Καϊκίλιος Μέτελλος Κρητικός
68	Λεύκιος Καϊκίλιος Μέτελλος	Κόιντος Μάρκιος
67	Γάιος Καλπούρνιος Πίσων	Μάνιος Ακύλιος Γλαβρίων
66	Μάνιος Αιμίλιος Λέπιδος	Λεύκιος Βολκάκιος Τούλλος
65	Λεύκιος Αυρήλιος Κόττας	Λεύκιος Μάνλιος Τορκάτος
64	Λεύκιος Ιούλιος Καίσαρ	Γάιος Μάρκιος Φίγουλος
63	Μάρκος Τύλλιος Κικέρων	Γάιος Αντώνιος
62	Δέκιμος Ιούνιος Σιλάνος	Λεύκιος Λικίνιος Μουρένας
61	Μάρκος Πόπιος Πίσων Καλπουρνιανός	Μάρκος Βαλέριος Μεσσάλας
60	Κόιντος Καϊκίλιος Μέτελλος Κέλερ	Λεύκιος Αφράνιος
59	Γάιος Ιούλιος Καίσαρ	Μάρκος Καλπούρνιος Βίβουλος
58	Λεύκιος Καλπούρνιος Πίσων	Αύλος Γαβίνιος
57	Πόπλιος Κορνήλιος Λέντουλος	Κόιντος Καϊκίλιος Μέτελλος Νέπος
56	Γναίος Κορνήλιος Λέντουλος Μαρκελλίνος	Λεύκιος Μάρκελλος Φίλιππος
55	Γναίος Πομπήιος Μέγας (2 ^η)	Μάρκος Λικίνιος Κράσσο (2 ^η)
54	Λεύκιος Δομίτιος Αχηνόβαρβος	Άππιος Κλαύδιος Πούλχερ (υιός)

53	Γναίος Δομίτιος Καλβίνος	Μάρκος Βαλέριος Μεσσάλας Ρούφος
52	Γναίος Πομπήιος Μέγας (3 ^η)	Κόιντος Καικίλιος Μέτελλος Πίος Σκιπίων
51	Σέρβιος Σουλπίκιος Ρούφος	Μάρκος Κλαύδιος Μάρκελλος
50	Λεύκιος Αιμίλιος Παύλος	Γάιος Κλαύδιος Μάρκελλος
49	Γάιος Κλαύδιος Μάρκελλος	Λεύκιος Κορνήλιος Λέντουλος
48	Γάιος Ιούλιος Καίσαρ (2 ^η)	Πόπλιος Σερβίλιος Βατίας Ισαυρικός
47	Κόιντος Φούφιος Καλένος	Πόπλιος Βατίνιος
46	Γάιος Ιούλιος Καίσαρ (3 ^η)	Μάρκος Αιμίλιος Λέπιδος
45	Γάιος Ιούλιος Καίσαρ (4 ^η)	
44	Γάιος Ιούλιος Καίσαρ (5 ^η)	Μάρκος Αντώνιος
	Πόπλιος Κορνήλιος Δολαβέλλας	
43	Γάιος Βίβιος Πάνσας	Αύλος Ίρτιος
	Οκταβιανός	Κόιντος Πέδιος
	Πόπλιος Βεντίδιος	Γάιος Καρρίνας
42	Μάρκος Αιμίλιος Λέπιδος (2 ^η)	Λεύκιος Μουνάτιος Πλάνκος
41	Λεύκιος Αντώνιος	Πόπλιος Σερβίλιος Βατίας Ισαυρικός (2 ^η)
40	Γναίος Δομίτιος Καλβίνος (2 ^η)	Γάιος Ασίνιος Πολλίων
	Λεύκιος Κορνήλιος Βάλβος	Πόπλιος Κανίδιος Κράσσος
39	Λεύκιος Μάρκιος Κενσορίνος	Γάιος Καλβίσιος Σαβίνος
	Γάιος Κοκκήιος	Πόπλιος Αλφηνός Βάρος
38	Άππιος Κλαύδιος Πούλχερ	Γάιος Νορβάνος Φλάκκος
	Λεύκιος Κορνήλιος	Λεύκιος Μάρκιος Φίλιππος
37	Μάρκος Βιψάνιος Αγρίππας	Λεύκιος Κανίνιος Γάλλος
		Τίτος Στατίλιος Ταύρος
36	Λεύκιος Γέλλιος Ποπλικόλας	Μάρκος Κοκκήιος Νέρβων
	Λεύκιος Νόνιος	Μάρκιος
35	Λεύκιος Κορνιφίκιος	Σέξτος Πομπήιος
	Πόπλιος Κορνήλιος	Τίτος Πεδοκαίος
34	Μάρκος Αντώνιος (2 ^η)	Λεύκιος Σκριβώνιος Λίβων
	Λεύκιος Σεμπρώνιος Ατρατινός	Παύλος Αιμίλιος Λέπιδος
	Γάιος Μέμμιος	Μάρκος Ερέννιος

33	Imperator Caesar divi filius (Οκταβιανός, 2 ^η) Λεύκιος Αυτρόνιος Πέτος Γάιος Φοντήιος Καπίτων Λεύκιος Βινίκιος	Λεύκιος Βολκάκιος Τούλλος Λεύκιος Φλάβιος Μάρκος Ακύλιος Γλαβρίων Κόιντος Λαρόνιος
32	Γναίος Δομίτιος Αχηνόβαρβος Λεύκιος Κορνήλιος	Γάιος Σόσιος Μάρκος Βαλέριος Μεσσάλας
31	Imperator Caesar divi filius (3 ^η) Μάρκος Τίτιος	Μάρκος Βαλέριος Μεσσάλας Κορβίνος Γναίος Πομπήιος
30	Imperator Caesar divi filius (4 ^η)	Μάρκος Λικίνιος Κράσσος Γάιος Αντίστιος Βέτος Μάρκος Τύλλιος Κικέρων Λεύκιος Σέννιος
29	Imperator Caesar divi filius (5 ^η)	Σέξτος Απουλήιος Πότιτος Βαλέριος Μεσσάλας
28	Imperator Caesar divi filius (6 ^η)	Μάρκος Βιψάνιος Αγρίππας (2 ^η)
27	Imperator Caesar divi filius (7 ^η)	Μάρκος Βιψάνιος Αγρίππας (3 ^η)

Πηγή: Sir Syme Ronald, *The Roman Revolution*, σελ. 525 – 7.

Τα ρωμαϊκά ονόματα αποτελούνταν συνήθως από τρία στοιχεία: το μικρό όνομα (praenomen), το όνομα του γένους (nomen) και το επώνυμο (cognomen). Ανάμεσα στο όνομα του γένους και το επώνυμο λάμβανε θέση το πατρώνυμο στη γενική πτώση συνοδευόμενο από τη λέξη filius (υιός). Κατ' αυτόν τον τρόπο, το κανονικό όνομα του Ιουλίου Καίσαρα ήταν Gaius (praenomen) Julius (nomen) *Gaii filius* Caesar (cognomen) ή πιο σύντομα C. Julius C. f. Caesar. Μερικές φορές τα ονόματα των Ρωμαίων συμπληρώνονταν από διάφορα επίθετα (agnomen), τα οποία τους δίνονταν ως αναγνώριση κάποιας υπηρεσίας προς τη Ρώμη, συνήθως κατά τις νικηφόρες εκστρατείες. Τέτοιου είδους επίθετα ήταν το «Magnus» που χρησιμοποιούσε ο Πομπήιος και το «Felix» που ο ίδιος έδωσε στον εαυτό του κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του¹⁴.

Στην περίπτωση του Αυγούστου, το αρχικό του όνομα ήταν Γάιος Οκτάβιος και μετά την υιοθεσία του από τον Καίσαρα έλαβε το όνομα Γάιος Ιούλιος Καίσαρ Οκταβιανός. Το 38 άρχισε να χρησιμοποιεί το όνομα Imperator Caesar divi filius (Στρατηγός Καίσαρ, υιός του θεού), κατόπιν της τιμής που είχε αποδοθεί στο θετό του πατέρα να κατέχει

¹⁴ Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, σελ. 491 – 2.

ισοβίως τον τίτλο Imperator και να τον κληρονομούν και οι διάδοχοί του. Το υπόλοιπο μέρος του ονόματος απορρέει από τη θεοποίηση του Καίσαρα. Τελικά, υιοθέτησε και τον τίτλο «Αύγουστος» («Σεβαστός») το 27 και πλέον ήταν γνωστός ως Καίσαρας Αύγουστος. Έκτοτε, το επώνυμο Καίσαρ μετατράπηκε σε τίτλο συνώνυμο με την υπέρτατη εξουσία, τον οποίο έλαβαν όλοι οι αυτοκράτορες και επιβίωσε έως τον 20^ο αιώνα με μορφές όπως Kaiser και Tsar¹⁵.

¹⁵ Goldsworthy Adrian, "Julius Caesar and the General as State", σελ. 207.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

82 π.Χ.	Αναγόρευση Σύλλα σε δικτάτορα – Προγραφές, μεταρρυθμίσεις
80	Εξέγερση Σερτώριου στην Ισπανία Εμφάνιση Κικέρωνα στο δημόσιο βίο της Ρώμης
79	Παραίτηση Σύλλα
78	Θάνατος Σύλλα
77	Διορισμός Πομπήιου ως ανθυπάτου στην Ισπανία για καταστολή εξέγερσης Σερτώριου
74	Δημιουργία επαρχίας Κυρήνης και μετονομασία της σε Κυρηναϊκή
74 – 72	Εκστρατεία Μάρκου Αντωνίου κατά πειρατών Μεσογείου
73 – 63	Γ΄ Μιθριδατικός Πόλεμος
73	Δολοφονία Σερτώριου
73 – 71	Εξέγερση μονομάχων Σπάρτακου – Νίκη Πομπήιου και επιστροφή του στη Ρώμη
70	Συνυπατεία Κράσσου και Πομπήιου – Αποκατάσταση δημαρχικών εξουσιών
67	Lex Gabinia
66	Lex Manilia
64	Προσάρτηση Συρίας
63	Υπατεία Κικέρωνα – Κατάπνιξη συνωμοσίας Κατιλίνα
60	Πρώτη Τριανδρία
59	Πρώτη υπατεία Καίσαρα
58 – 51	Γαλατική εκστρατεία Καίσαρα
56	Συμφωνία της Λούκα
55	Δεύτερη συνυπατεία Πομπήιου – Κράσσου
53	Ήττα Κράσσου στις Κάρρες από το στρατό των Πάρθων
52	Εξέγερση Γαλατών υπό τον Vercingetorix – Μόνος ύπατος του έτους ο Πομπήιος
49	Καίσαρας διασχίζει το Ρουβίκωνα
49 – 45	Εμφύλιος πόλεμος
48	Μάχη Φαρσάλου – Ήττα Πομπήιου και δολοφονία του στην Αίγυπτο
47	Εκστρατεία Καίσαρα στην Αίγυπτο και νίκη του στη Ζήλα επί του Φαρνάκη
46	Νίκη Καίσαρα στη Θάψο της Αφρικής κατά του στρατού των Δημοκρατικών – Δημιουργία επαρχίας Africa Nova
45	Νίκη Καίσαρα στη Μούνδα της Ισπανίας κατά των Δημοκρατικών του Γναίου

- Πομπήιου
- 44 Διορισμός Καίσαρα ως ισόβιου δικτάτορα και δολοφονία του
- 43 Δεύτερη Τριανδρία – Προγραφές – Δολοφονία Κικέρωνα
- 42 Νίκη Τριανδρίας στους Φιλίππους κατά των δολοφόνων του Καίσαρα –
Θάνατος Βρούτου και Κάσσιου
- 40 Συνθήκη του Μπριντίζιουμ – Απώθηση εισβολής Πάρθων στη Συρία
- 39 – 36 Διαπραγματεύσεις και πόλεμος με Σέξτο Πομπήιο – Οκταβιανός αποσπά τη
Σικελία
- 32 – 31 Πόλεμος Οκταβιανού κατά Αντωνίου και Κλεοπάτρας – Νίκη στο Άκτιο
- 30 Αυτοκτονία Αντωνίου και Κλεοπάτρας – Προσάρτηση Αιγύπτου και νέα
αναδιοργάνωση της Ανατολής από Οκταβιανό
- 27 Αποκατάσταση δημοκρατίας από Οκταβιανό – Απόδοση τίτλου «Αύγουστος»
και διανομή επαρχιών μεταξύ αυτού και της Συγκλήτου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

<i>Aedile (Αγορανόμος)</i>	Αξιωματούχος που επέβλεπε την προμήθεια σίτου της Ρώμης, του εμπορίου και των αγορών, των δημοσίων αγώνων, της συντήρησης των δρόμων και της υγιεινής και τέλος της αστυνόμευσης της πόλης.
<i>Censor (Τιμητής)</i>	Αξιωματούχος, πρώην ύπατος ή πραίτορας, με καθήκον την απογραφή των Ρωμαίων πολιτών και των περιουσιών τους κάθε πέντε έτη και την κατάρτιση της λίστας των συγκλητικών.
<i>Comitia centuriata</i>	Η Συνέλευση του Λαού, στην οποία τίθεντο τα νομοσχέδια προς ψήφιση και η εκλογή των αξιωματούχων. Η ψηφοφορία γινόταν κατά εκατονταρχία (centuria), ανάλογα με τις τάξεις των πολιτών, όπως ορίζονταν από τους τιμητές.
<i>Consul (Υπάτος)</i>	Ουσιαστικά, οι αρχηγοί του κράτους κατά την περίοδο της Δημοκρατίας. Ετήσιο και συλλογικό αξίωμα (υπήρχαν δύο ύπατοι ανά έτος). Μετά τη λήξη της θητείας τους αναλάμβαναν τη διοίκηση επαρχιών ως ανθύπατοι (proconsules).
<i>Cursus honorum</i>	Η κλίμακα διαδοχής των αιρετών αξιωμάτων.
<i>Δικτάτωρ</i>	Αξιωματούχος που διοριζόταν σε περιόδους κρίσης για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, μικρότερο των έξι μηνών και για συγκεκριμένο σκοπό.
<i>Equites</i>	Η πλούσια τάξη των ιππέων (πήραν το όνομά τους από το γεγονός ότι αποτελούσαν το ιππικό στο ρωμαϊκό στρατό, γιατί μόνο αυτοί μπορούσαν να συντηρήσουν άλογο). Ασχολούνταν με το εμπόριο και από αυτούς προέρχονταν οι publicani και οι negotiatores.
<i>Θρίαμβος</i>	Τελετή για τον εορτασμό της στρατιωτικής νίκης ενός στρατηγού.
<i>Imperium</i>	Η απόλυτη πολιτική και στρατιωτική εξουσία των δικτατόρων, υπάτων και πραιτόρων.
<i>Legati</i>	Κατώτεροι αξιωματούχοι υπό τις διαταγές των υπάτων, αντιπρόσωποί τους στη διοίκηση των επαρχιών. Δε διέθεταν ξεχωριστό imperium, αλλά διοικούσαν μέσω του imperium των υπάτων.

<i>Optimates</i>	Πολιτική ομάδα, αλλά όχι κόμμα που υποστήριζε τα συμφέροντα της συντηρητικής ολιγαρχίας και αποτελείτο από αριστοκράτες.
<i>Πατρίκιοι</i>	Οι αριστοκράτες της Ρώμης, τα πρώτα μέλη της Συγκλήτου και κάτοχοι των αξιωμάτων με <i>imperium</i> , μέχρι και την είσοδο των ιππέων στις τάξεις της.
<i>Πληβείοι</i>	Ο λαός της Ρώμης, όσοι δεν ανήκαν στις τάξεις των πατρικίων και των ιππέων.
<i>Pomerium</i>	Τα ιερά όρια της πόλης της Ρώμης. Εντός αυτών απαγορευόταν να ταφούν νεκροί, να χτιστούν ναοί για ξένους θεούς και να εισέλθει ο στρατός εκτός των περιπτώσεων τέλεσης θριάμβου. Το <i>imperium</i> των αξιωματούχων έπαυε να ισχύει εντός των ορίων αυτών.
<i>Populares</i>	Ρωμαϊκή πολιτική ομάδα, υποστηρικτές των διεκδικήσεων του λαού και ιδεολογικά αντίπαλοι των <i>optimates</i> .
<i>Praetor (Πραιτόρας)</i>	Ανώτεροι αξιωματούχοι, με κύρια αρμοδιότητα την απονομή της δικαιοσύνης. Αρχικά, ήταν δύο, κατόπιν έξι, με τις μεταρρυθμίσεις του Σύλλα οκτώ και ο Καίσαρας αύξησε τον αριθμό τους στους δεκαέξι. Μετά τη θητεία τους, οι πραιτορες αναλάμβαναν τη διοίκηση επαρχιών ως προπραιτορες (<i>propraetores</i>).
<i>Proletarii</i>	Οι ακτήμονες, η πιο φτωχή τάξη της Ρώμης που μόνη περιουσία τους ήταν οι απόγονοί τους (<i>proles</i>).
<i>Publicani (Δημοσίωνες)</i>	Μέλη της τάξης των ιππέων, αναλάμβαναν μέσω συμβολαίου την συλλογή των φόρων από τις επαρχίες με τεράστιο προσωπικό κέρδος, αφού πρώτα είχαν οι ίδιοι πληρώσει το ποσό της επαρχίας στο κρατικό θησαυροφυλάκιο.
<i>Quaestor (Ταμίας)</i>	Ο κατώτερος αξιωματούχος της <i>cursus honorum</i> με οικονομικές αρμοδιότητες.
<i>Senatus (Σύγκλητος)</i>	Η κυβέρνηση της Ρώμης με αρχικά μέλη την τάξη των πατρικίων και αργότερα και από την τάξη των ιππέων. Είχε αρχικά 300 μέλη, μετά 600 (Σύλλας) και ο Καίσαρας τα αύξησε σε 900. Από την εποχή του Σύλλα και μετά η εκλογή στο αξίωμα του ταμιά σήμαινε αυτόματη είσοδο στη Σύγκλητο. Εξέδιδε τα Τελικά της Ψηφίσματα (<i>Senatus Consultum Ultimum</i>) σε περιπτώσεις κινδύνου της Δημοκρατίας.

Tribuni plebis
(Δήμαρχοι του λαού)

Δέκα αξιωματούχοι με σκοπό την προστασία των πληβείων από τις αυθαιρεσίες της ολιγαρχίας. Είχαν δικαίωμα βέτο εναντίον των αποφάσεων των αξιωματούχων με *imperium*, εκτός του δικτάτορα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αρχαίες πηγές

Αππιανός, *Εμφύλιος Πόλεμος*

Γάιος Ιούλιος Καίσαρας, *Γαλατικός Πόλεμος*

Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία 36-50*

Πλούταρχος, *Αντώνιος*

- *Βρούτος*
- *Καίσαρ*
- *Κικέρων*
- *Κράσος*
- *Μάριος*
- *Πομπήιος*
- *Σύλλας*

2. Ελληνική βιβλιογραφία

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2008.

Mackay Christopher, *Αρχαία Ρώμη: Στρατιωτική και πολιτική ιστορία*, Αθήνα, Παπαδήμα, 2010.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, Αθήνα, Ποιότητα, 2000.

Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στο Θουκυδίδη*, Αθήνα, Εστία, 1999.

Watson Adam, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2006.

3. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Badian Ernst, *Roman Imperialism in the Late Republic*, Cornell University Press, New York, 1968.

- *Foreign Clientelae 264 – 70 B.C.*, Oxford University Press, Oxford, 1958.

Boardman John, Griffin Jasper & Murray Oswyn (edit.), *The Oxford History of the Roman World*, Oxford University Press, Oxford, 1991.

Brunt Peter Astbury, *Italian Manpower 225 B.C. – A.D. 14*, Oxford University Press, New York, 1971.

- “Laus Imperii” στο Garnsey Peter D.A. και Whittaker C.R., *Imperialism in the Ancient World*, Cambridge University Press, London, 1978.

Cambridge Ancient History, Volume IX, 3rd ed., The Roman Republic, 133 – 44 B.C., Cambridge University Press, Cambridge, 1973.

- Cambridge Ancient History, Volume X, 3rd ed., The Augustan Empire, 44 B.C. – A.D. 70*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973.
- Delbrück Hans, *History of the Art of War, Volume I, Warfare in Antiquity*, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1990.
- Erskin Andrew, *Roman Imperialism*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2010.
- Frank Tenney, *Roman Imperialism*, Batoche Books, Kitchener, 2003.
- Fuller John Frederick Charles, *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant*, Da Capo Press, New Brunswick, New Jersey, 1965.
- Gabba Emilio, *Republican Rome: The Army and the Allies*, Basil Blackwell, Oxford, 1976.
- Goldsworthy Adrian Keith, *The Complete Roman Army*, Thames & Hudson, London, 2003.
- *The Roman Army at War, 100 B.C. – A.D. 200*, Oxford University Press, New York, 2009.
- Gray Colin S., *Strategy for Chaos: Revolutions in Military Affairs and the Evidence of History*, Taylor & Francis Ltd, London, 2002.
- Hanson Victor Davis (edit.), *Makers of Ancient Strategy: From the Persian Wars to the Fall of Rome*, Princeton University Press, New Jersey, 2010.
- Harris William V., *War and Imperialism in Republican Rome 327 – 70 B.C.*, Oxford University Press, New York, 1979.
- Hildinger Erik, *Swords Against the Senate: The Rise of the Roman Army and the Fall of the Republic*, Da Capo Press, New Jersey, 2002.
- Keppie Lawrence, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, University of Oklahoma Press, Great Britain, 1984.
- Le Glay Marcel, Voisin Jean – Louis & Le Bohec Yann, *A History of Rome*, Wiley – Blackwell, West Sussex, 2009.
- Luttwak Edward, *Strategy: The Logic of War and Peace*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2002.
- North J.A., “The Development of Roman Imperialism”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 71, 1981.
- Platias Athanassios G. & Koliopoulos Constantinos, *Thucydides on Strategy: Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, Eurasia Publications, Athens, 2006.
- Rodgers Nigel, *The Illustrated Encyclopedia of the Roman Empire*, Lorenz Books, China, 2006.
- Sir Syme Ronald, *The Roman Revolution*, Oxford University Press, Clarendon, 1939.